

NA 36. STRANA

LUDUS

POZORIŠNE NOVINE ■ BROJ 107 ■ 17. SEPTEMBAR 2003. ■ GODINA XI ■ CENA 50 DINARA

KAROLIN
KARLSON

Uvek nešto novo

BOŽIDAR
ĐUROVIĆ

Nedostaje mi
to čudesno „z“

NOVICA
ANTIĆ

Prevodilac je
skriveni
glumac

JELENA
BOGAVAC

Tišina u Edinburgu

BILJANA
SRBLJANOVIĆ

Sukob sa
svetom je trajna
inspiracija

ANDRAŠ
URBAN

Tragajući za
slobodom u
pozorištu

budućnost pozorišta je u filozofiji.
bertolt breht

37. BITEF 03

Nove pozorišne tendencije / New Theatrical Trends 15 - 25. septembar 2003.

Jat Airways

Osniivač:
SKUPŠTINA
GRADA BEOGRADA

MINISTARSTVO
KULTURE I MEDIJA
REPUBLIKE SRBIJE

U OVOM BROJU:

PROGRAM 37. BEOGRADSKOG
INTERNACIONALNOG
TEATARSKOG FESTIVALA

TEMA „LUDUŠA“: MAĐARSKO
POZORIŠTE U VOJVODINI

Osamdeset godina Mire Stupice

Odjeci Belefa 03.

Ksenija Jovanović o Jagošu
Markoviću

Nad knjigom Olge Savić

Naše predstave i naši reditelji u
inostranstvu

Potop praških pozorišta

Mara/Sad na Brionima

Edinburški festival

OVO BI MOGAO BITI VAŠ SREĆAN DAN

Zorica Pašić

U čemu je problem s lepim dugačkim naslovom? Samo jedan: niko ga ne zapamti celog. Letošnji Belef otvorila je predstava *Ovo bi mogao biti vaš srećan dan* koju je, u Beogradskom dramskom, po tekstu Milete Prodanovića režirao Stevan Bodroža. Predstava se, verovatno, neće promeniti kad uđe u redovni repertoar, ali će polovina naslova biti zaboravljena. Umesto *mogao biti* biće samo – *srećan dan*.

Strah i njegov sluga Mirjane Novaković i reditelja Kokana Mladenovića i *Beli, beli svet* Milene Marković i Rahima Burhana, kada se budu igrali u Ateleju 212, tj. u „Dušku Radoviću“, sačuvaće svoje naslove, ali će biti neke druge predstave. Tek će se videti kako će se čarolija Kalemegdana i Zindan kapije „preneti“ u Ateleju i da li će se sve čarolije Burhanove videti u „Radoviću“.

Belef (Beogradski letnji festival) trajao je od 1. jula do 1. septembra, za 62 dana izvedeno je više od sto programa. Ispunili su ih pozorišta, koncerti, izložbe, filmovi, tematski ciklusi, a sve to s budžetom od 20 miliona dinara. Sada je na redu nova, najveća festivalska priča – Bitef.

U Budvi: Grad teatar, 17. put. Za okruglim stolom o festivalima kao pozorišnoj herzi pričali su direktori festivala iz bivše SFRJ (ne SRJ!) Susret je bio prilika da Mirjana Maslovar, direktor Grada teatra, objasni aktuelnu poziciju budvanskog festivala. „Ove godine smo pristupili stvaranju nove koncepcije: da Grad teatar postane kulturno relevantan i prepoznatljiv, da bude tržišno orijentisan – kaže ona. – U osnovi, ostaje multimedijalna koncepcija. U prethodnih 16 festivala nisam prepoznala njegovu blistavost. Tih 16 godina bile su bez jasne koncepcije, što je pokazalo prošlogodišnje urušavanje festivala. Festival je počivao na milionskom budžetu Republike i opštine, na političkom mecenatstvu.“ Nova je direktorka, a uglavnom stara, jeftinija koncepcija, bez festivalskih produkcija. Ništa, dakle, nije valjalo proteklih 16 godina. Počnimo ljubav ispočetka – s novim mecenama, opštinskim budžetom i tržištem.

Ako je i ovoga leta u Budvi manjkalo vode i struje, nije i pozorišta. Tačnije, pozorišta je bilo, ali ne u Budvi i na Citadeli, već u Miločeru, na prostoru koji se uzbudljivo zove „Zverinjak“. Igrane su pažljivo selekcionisane predstave iz bivše YU i sadašnje Srbije i Crne Gore. Nekako se u tom izboru našla i *Karolina Nojber* Nebojše Romčevića, u režiji Nikite Milivojevića, senka iz crne prošlosti Grada teatra, svojevremeno ovenčana sa 6 Sterijinih nagrada. Sve je bilo kao pre, osim što je Mira Banjac doživela slobodan pad s metar i po visine, srećom bez ozbiljnijih povreda.

Vrele letnje priče

U kojem pozorištu je leto bilo najvrelije? Naravno u zaječarskom, imena „Zoran Radmilović“. Kako su dani bili vreliji, padale su ostavke; prvu je, zbog optužbi na njegov rad, podneo upravnik Vladimir Lazić, onda su se u Upravnom odboru svi zavadili, pa je istupilo petoro njegovih članova. Ostale su samo predsednica i njena saradnica koje se nisu osećale odgovornim za stanje u teatru.

Potom su zaječarski opštinski odbornici „ukinuli“ ceo UO, a glumci Dragana Mladenović-Stamenković i Vasa Spasojević su u zgradi Opštine stupili u štrajk glada, tražeći da, uz Vladimira Lazića, ostavku podnese i Boško Ničić, predsednik opštinske komisije za izbor i imenovanja, i da komisija Ministarstva finansija izvrši reviziju poslovanja pozorišta u poslednjih 6 godina. Zahtevali su i da se potpišu kolektivni ugovori i povećaju plate, a da se urgentno iz pozorišta „izbaci“ politika koja „čini razdor i sprečava normalan rad“. Na izgledne glumce javno se okomio upravnik Lazić: nema ni govora o kriminalnim radnjama, kontrole su to već utvrdile! Razume on nervozu glumaca: strahuju od zakona o pozorištu. Zakon (kad ga bude i ako ga bude) tržiče kvalifikovane glumce, a dvoje izglednih raspolažu samo osnovnom školom i gimnazijom (decenijski staž se ne računa), pri tom se na poslu ne pretržu! Posle 9 dana glumci su sasvim onemoćali i na zahtev lekara privremeno prekinuli štrajk. Da li je nešto rešeno? Nastavlja se...

U Nišu, u NP, budućnost je počela: izabran je upravnik. Šta je bilo, bilo je, ko je kome puštao krv, ko je koga tukao, više nije važno. Sve to pripada mračnoj prošlosti. Upravnica se zove Marija Mitić-Blagojević, a opštinski odbornici u glas su se složili da je „mlada i perspektivna“, „jedina koja je u ovom času mogla da izmiri zaraćene strane i konačno unese u pozorište novi, moderan duh“. Ona dodaje da dobro pozorište mora da ima dobre glumce ali i sređenu administraciju, a prioritet će joj biti da sredi arhivu, fotografije i fundus. Novine ne kažu šta je upravnica po struci, jedino obaveštavaju da nije ni sanjala da će voditi teatar, ali da želi da napravi „moderno pozorište, drugačije nego do sada“. Da bi to ostvarila, tražiće više rada i reda. Sledi veliko spremanje posle kojeg, pretpostavljamo, na red dolazi repertoar i sve što uz njega ide.

Milivoje Mladenović je novi predsednik Upravnog odbora Srpskog narodnog pozorišta u Novom Sadu, pošto je smenjen prethodni, Đorđe Randelj. Mladenović drži da je osnovni problem SNP-a „upravljanje kućom“, ima utisak da se „pomalo uživa u haosu i neredu, i neradu onih koji su se okušali u upravljanju pozorištem“. Hoće li glumac Miodrag Petrović ostati na upravničkom mestu? Mladenović ne daje odgovor, ali primećuje da je Petrović glumac i književnik, ličnost dostojna poštovanja koja nije uspela da podese „upravljački mehanizam“. „Problemi su vidljivi na svim nivoima: organizacioni, tehnički, finansijski, umetnički... Posledice su: otkazane predstave, neracionalna gostovanja, gostovanja pred 10-ak gledalaca, međusobne svađe i zatrovana krv. U periodu koji dolazi ne nazire se mogućnost da se nešto promeni. Osnivač je nezadovoljan upravom i hoće da je promeni.“ Nova igranka je na vidiku.

Mileta Radovanović, dugogodišnji direktor Sterijinog pozorja, otišao je u penziju, a na to mesto došla je Mirjana Markovinović, ličnost bogate umetničke biografije. U agencijskoj vesti, povodom njenog izbora, stoji da je Markovinović rođena u Somboru, da je završila Pravni fakultet i magistrirala teatrologiju na Akademiji umetnosti u Novom Sadu na „katedri estetske režije“. Bila je direktor

NP u Somboru, a u SNP upravnik, direktor Drame, dramaturg, direktor marketinga i pomoćnik direktora. Napisala je više od 20 dramatisacija za radio i TV i 5 drama. Tekst drame *Putovanje u Pitsburg u strip varijanti* nagrađen je na Jugoslovenskom pozorišnom festivalu u Užicu pre 13 godina. Scenarista je 5 dokumentarnih filmova. Za scenario *255 hitaca* dobila je nagradu na Festivalu dokumentarnog i kratkometražnog filma u Beogradu 2000. Markovinovića objavljuje radove iz teatrologije u zemlji i inostranstvu. Saraduje u više časopisa. IBC joj je dodelio diplomu kao „intelektualcu koji obeležava 21. vek“, na osnovu analiza njenih naučnih dostignuća od 1988. do 2002. Bila je predsednik Zajednice profesionalnih pozorišta Vojvodine, a predsednik je „Strade“, nevladine organizacije za multimedijalne i multikulturalne projekte. Na mesto direktora Pozorja došla je s mesta direktora Kulturnog centra u N. Sadu.

Ima li upravničkih novosti u Beogradu? Nikakvih. Svi su na svom mestu i svi, hvala Bogu, živi i zdravi. Osnivači su, izgleda, zadovoljni njima, i oni osnivačima.

Glumci govore

Možda je utisak pogrešan, no glumci su letos više davali intervjue no što su igrali. I, svi su pričali besplatno, jedino je svoju priču unovčila Katarina Žutić. Reklo bi se da je najgalantniji prema novinarima bio Tihomir Stanić. Svašta su ga pitali, on je svašta odgovarao, pa smo saznali i to da je brada koju pušta prolaznog karaktera.

Spisateljica Biljana Srbljanović poverila se javnosti da piše na „Apple lap topu“, brzo i teško, uvek u poslednji čas, uvek probija *deadline*, uvek ljuta i nervozna, strašno joj smeta što nešto mora da uradi. Opet, da ne mora – nikad ništa ne bi napisala. Ne razume ljude koji vole da pišu, koji ustanu u zoru, protegnu se i navale na kucanje, „navale da zatrpavaju svet svojim mislima, uz osmeh i zadovoljstvo“. Kaže još: „Za mene su ljudi koje redovno i rado pišu – psihopate“.

Lazar Ristovski koji, kao, ne voli da govori za novine, ipak u novinama otkriva da već 9 godina ne igra u pozorištu, a sumnja i da će mu se i vratiti: „Ne želim da budem grub i nepravdan prema ljudima koji se bave pozorištem, ali ono je za mene postalo muzejska tvorevina pre-

krivena blagom prašinom, velom. Za mene tu nema velikih izazova. Mislim da nema velikih reditelja, velikih tekstova, pa ni pozorišnih zvezda. Kad svega toga nema, nema ni sjaja koje pozorište zaslužuje“.

Ljuba Tadić se nikada nije odrekao pozorišta. „U pozorištu čovek vidi šta je zlo a šta dobro. U pozorište treba češće da odlaze mladi ljudi da bi – učili.“

Đurdija Cvetic složila bi se s Tadićem: i njoj je pozorište važno. A u pozorištu joj je važno da radi s dobrom ekipom koja će se poštovati i voleti i gde će jedni za druge raditi. „Nemam više strpljenja za isprazne zvezde i histerične osobe koje skreću pažnju na sebe zbog svoje nemoći i onemogućuju druge da rade. Ne inspirišem reditelje za komercijalne uloge, to mi je drago, ali zato i ne zarađujem. Gledala sam neke predstave koje pune kase i bilo me je stid mojih kolega. Ali, ako pristaneš da radiš i u takvom projektu, stisneš zube i ideš dalje. Nikada nisam mogla da stiskam zube.“

Predrag Ejodus tu i tamo stiska zube, a na pitanje šta misli o ogromnim rediteljskim honorarima odgovara da bez dobrog reditelja nema ni dobre predstave, mada se, u odnosu na reditelje, kao glumac oseća zaklunat u materijalnom smislu. „Rediteljski honorari su neuporedivo veći od glumačkih. To ne može da se sredi dok ne dobijemo jak sindikat. Glumac mora da odigra čak 150 predstava da bi, eventualno, dostigao honorar reditelja.“

Spektakl na Kalemegdanu: P. Ejodus i N. Ninković u predstavi *Strah i njegov sluga* (Foto: Nenad Milošević)

Mali broj predstava dostigne taj broj izvođenja. Ne mislim da honorare reditelja treba smanjiti, treba povećati honorare glumcima. Nažalost, ima više dobrih glumaca no reditelja. Ovih drugih je manje i zato drže cenu."

Bez obzira na visinu honorara, Mirjana Karanović nije spremna da dopuni hor napadača na odluku o uplati zdravstvenog i penzijskog doprinosa samostalnih umetnika. „Ne znam zašto bi glumačke zvezde koje voze skupa kola i lagodno žive trebalo da žive na socijalnoj pomoći grada. Sramno je da ih izdržava milon i po ljudi koji manje-više bedno žive. Beograd hoće da plaća onima koji nisu u stanju da zarade. Svugde u svetu postoji socijalni program. Zašto da oni koji mogu da zarade uzimaju onima koji su bolesni ili nisu dobili pravu šansu?"

Mira Furlan je letos snimala film u Beogradu, a na Brionima je igrala u *Medeji*, u pozorištu „Uliks“ Radeta Šerbedžije. Njen opis američke situacije glasi ovako: „Predstava se sprema za samo 3 nedelje. To je neopisiva brzina na koju mi nismo navikli. Glumci su vrlo spremni, dolaze na probu s naučenim

tekstom. Nema sedenja, ispijanja kafa i razgovora. Tako se radi i na TV. Može se zaraditi novac, ali to se plaća na drugoj strani. Mi smo, ovde, bili povlašćeni u pozorištu, ovdašnji glumci to ne razumeju. Iako se radi za male pare, ima vremena da se stane, ne samo da se juri ka rezultatu. Ta jurnjava je strašna. Čovek ima želju da malo predahne, a ne može."

Branislav Jerinić seća se svojih predaha i poverava da je mnoge godine bio gost Kluba književnika. Ali... „Danas tamo sede drugi ljudi, mi glumci ne možemo, preskupo je. Najčešće sam u bifeu Ateljea, u klubu NP, a svratim i u 'Maderu'. Svake druge nedelje okupimo se u 'Brionima', glumci, slikari, novinari, imamo i dva inženjera. Ceo dan uživamo. Desi se i da zapevamo. Moja pesma je 'Stani, stani, Ibar vodo'. To je jedina pesma na svetu u kojoj zaljubljeni čovek komanduje reci da stane. To nema nigde!"

Da li je ovo moglo biti vaše srećno leto? Ili je bilo samo – srećno? Nije ni bitno. Nova sezona počinje.

Belefovska najava Bitefa: *Staljingradska bitka, rekvijem na Belefu* (Foto: Nenad Milošević)

OSNOVAN NACIONALNI CENTAR ZA KOMEDIJU U JAGODINI

Crstice iz pozorišnog života – leto 2003.

Beogradski letnji festival (Belef), koji je počeo 2. VII performansom teatra Mimart i drugih aterativnih grupa, doneo je niz premijera koje će ostati na repertoaru i u predstojećoj sezoni. U okviru Belefa izvedena je i predstava za decu *Povratak Robinzona Kru-soa* kojom je otvoreno novo pozorište-igralište na Adi Ciganliji. Tekst Uglješe Sajtinca, po motivima romana Danijela Defoa, režirao je Vojin Paunović, a igrao Ljubomir Bandović. „Kao letnji i neformalan festival Belef ima šansu da razbije okoštalo, poremeti kockice i red u našem pozorištu koje je nekada imalo smelosti da istražuje, te da stvari dovede pod kreativni znak pitanja“, izjavio je selektor Aleksandar Milosavljević.

Među gostujućim predstavama na Belefu su bili *Noževi u kokošima* (MES i Kamerni teatar, Sarajevo), *Zapisi na vodi* Karolin Karlson, *Pitanje za sledeću godinu* (Češki eksperimentalni teatar), *Staljingradska bitka* (Teatar-studio, Gruzija)...

Zlatne kolajne „Maja Dimitrijević“ na 28. Međunarodnom festivalu monodrame i pantomime dobili su Vili Matula za monodramu *Minhazuen* Kazališne produkcije Movens iz Zagreba i pantomimčar Andreas Eilertsen za predstavu *Usamljeni bat* Teatra Nor iz Stamsunda (Norveška), kojem je pripala i nagrada publike. U okviru Festivala, održanog početkom jula na sceni zemunskog „Pionokla“, objavljena je *Antologija savremene monodrame* koju je priredio Radomir Putnik. Knjiga obuhvata 13 komada premijerno izvedenih na ovom festivalu.

Na 11. Festivalu pozorišta za decu u Kotoru Gran pri je pripao *Mački u čizmama* Pozorištanca „Puž“, a nagradeni su i reditelj predstave Slobodanka Aleksić i scenograf Biljana Sovilj, dok je nagradu za najbolji originalni domaći dramski tekst dobio Branko Milićević za *Juliju i Romea* (Gradsko pozorište, Podgorica).

Žiri je odlučio da 6 ravnopravnih glumačkih nagrada dobiju, za kreacije u *Juliji i Romeu* – Simo Trebješanin (Romeo), Dubravka Vukotić (Grofica) i Vesna Vujošević (Prtlja), Ana Radivojević (Dobrika) i Branislav Zeremski (Buda) u *Mački u čizmama*, te Milan Pavlović (Car u predstavi *Carev vodonoša i Car Bumbar*, Pozorišta mladih iz Sarajeva). Za lutkarsku animaciju nagradena je Maja Bežanska, a za kreaciju lutaka Stefka Kjuvljeva, obe za *Radoznalo slonče* (Stoličen teatar, Solija). Nagradu za kostim dobila

je Vera Šoškić (*Julija i Romeo*), za muziku Elvis Dži Kurtović (*Carev vodonoša i Car Bumbar*), za scenski pokret Ferid Karajica za *Cvetnu bajku* Lutkarskog pozorišta iz Niša, a specijalnu nagradu Irena Tot za maštovitu metaforu u predstavi *Carevo novo odelo u zemlji čuda* Lutkarske scene NP „Toša Jovanović“ iz Zrenjanina. Nagradu grada Kotora za predstavu u celini dobili su *Julija i Romeo*, a nagradu dečjeg žirija *Mačka u čizmama*.

Na Festivalu Dionizija u Rimu, na kojem je ove godine tema bila *Slovenski svet*, krajem juna učestvovao je Centar za kulturnu dekontaminaciju s besedom Borke Pavićević i predstavom *Medeja, Hamlet mašina*.

NP „Toša Jovanović“ iz Zrenjanina najavilo je za septembar gostovanje na Festivalu pozorišta mediteranskih zemalja u Albaniji, u Butrinju, gde će izvesti Sofoklovu *Antigona* u režiji Ljuboslava Majere.

Na 43. Ohridskom letu gostovali su Ljuba Tadić s monodramom *Sokratova odbrana i smrt*, SNP sa Šekspirovom *Merom za meru* u režiji Dejana Mijača, Beton hala teatar – *Plave kao čelik* Tee Dorn u režiji Ivane Vujić. Festivalaska premijera bila je Sofoklova *Antigona* u režiji Nikite Milivojevića.

Mira Stupica je održala glumačko veče u Trebinju, gde je 7. VII otvorila Festival najboljih amaterskih predstava iz SCG i Republike Srpske. „Naše pozorište i njegovu slavu stvarali su i amateri, dragoceni rasadnik iz kojeg su iznikli Žanka, Ljubinka Bobić, Milivoje Živanović, pa i osoba koja vam se obraća“, rekla je.

Dušan Kovačević je dobio „Mišičev dukat“, nagradu stvaraoca koji obeležava našu savremenu umetnost. Priznanje mu je na Mišičevim danima u Mionici uručio redielj Miroslav Trifunović.

Narodno pozorište u Beogradu počinje novu sezonu 10. i 12. IX izvođenjem I i II dela *Fausta* – u Mariboru. Ugovorena je i razmena predstava s Dramskim teatrom iz Stokholma. Upravnik Ljubivoje Tadić ističe da je konačno usvojen novi Statut, Ministarstvo kulture ga je odobrilo i 135. sezona počinje s novom organizacijom i srenim radno-pravnim odnosima.

U SNP-u je tokom leta na repertoaru bila „promena statuta“. Upravnik Miodrag Petrović tumači da je predlog za izmenu nekih odredaba Statuta „diktat

za njegovu smenu“ (od promene naziva upravnik u menadžer, do odredbe da za to mesto više neće biti nužan fakultet).

Novi predsednik Upravnog odbora SNP-a Milivoje Mladenović demantovao je u štampi da „izvršava politički zadatak rušenja uprave“, ali je izjavio da on i osnivač „žele više i bolje od do sada ostvarenog“, a naročito je kritikovao „vladavinu iz senke“ zamenika upravnika Tomislava Kneževića. Na predlog UO festivala Dani komedije, Izvršni odbor Skupštine opštine Jagodina doneo je odluku o osnivanju Nacionalnog centra za komediju u Jagodini, a cilj je institucionalizacije ovog festivala.

Neda Arnerić je dobila Belovodsku rozetu, koja se već 28 godina dodeljuje za doprinos srpskoj kulturi i umetenosti.

Glumica i reditelj Jelena Golubović sa kolegom Peđom Filipom izvela je u Limasolu premijeru Šovog komada *Ona mora da ga ima*, a gostovala je i u Moskvi na Čehovljevom međunarodnom pozorišnom festivalu.

Prvak NP u Somboru Vladimir Amidžić objavio je CD s izborom svojih kreacija. Međutim, pobunio se pisac Strahinja Šuljagić zbog skraćivanja svojih tekstova.

Glumci su bili zaposleni i na Kalemegdanskim letnjim večerima, koje su ovoga jula odžane 3. put, s 12 monodrama, kabarea i predstava male forme.

Na festivalu Novi akcenti u Augsburgu (Nemačka) premijerno je izveden Pavićev *Hazarski rečnik* u adaptaciji i režiji Doroteje Šreder i Nine Gilštorf.

Kovačevićev *Doktor suster* igraće se od oktobra u Nacionalnom teatru u Tirani, a izvođenja tog komada spremaju se i u nacionalnim teatrima u Bratislavi i Atini.

Jagoš Marković je pozvan da režira u Rijeci, u HNK, posle gostovanja njegovog *Skupa*. Komad još nije preciziran, a u Beogradu će Marković režirati *Gospodu ministarku* u Narodnom pozorištu.

Na festivalu u Edinburgu gostovala je beogradska teatarska grupa DMS s predstavom *Tišina* po Beketovim tekstovima u izvođenju i režiji Jelene Bogavac, U okviru manifestacije Dani Napulja u Beogradu gostovala je lutkarska trupa Novalis.

U Regionalnom pozorištu u Novom Pazaru prva sezona završena je premijerom drame *Prva dama* Mira Gavranu u režiji direktorke tog teatra Lilijane Ivanović, koja je za avgust najavila po-

četak proba za veliki projekat *Derviš i smrt*.

Početak jula na Večernjoj sceni „Radović“ premijerno je izvedena *Ljuljaška* izraelske autorke Edne Mazija u režiji Stevana Bodrože, a na sceni „Raša Plaović“ Narodnog pozorišta *Crno mleko* Vasilija Sigarjeva u režiji Đurđe Tešić.

Plavo pozorište je u Kulturnom centru B92 Rex, posle jednogodišnjeg istraživačkog procesa završilo sezonu premijerom *Fantastično jevanđelje po Virdžiniji* reditelja i dramaturga Nenada Čolića, a po tekstovima V. Vulf, Sofokla, Ajnštajna.

Kruševačko pozorište u porti crkve Lazarica premijerno je izvelo *Klevetu* dramaturga Branislava Nedića i Jelene Popadić u režiji Vladimira Popadića, koja će na jesen nastaviti život na matičnoj sceni.

Jugoslovensko dramsko sprema predstave *Molijer, zavera licemera*, po Bulgakovu i Molijeru u režiji Dušana Jovanovića, *Mletačkog trgovca* u režiji Egona Savina, a u planu su Ibzenova *Divlja patka* u režiji Dejana Mijača, projekat Jagoša Markovića po *Ričardu III*, Herova *Plava soba* u režiji Alise Stojanović, *Moskva-Frankfurt* Alekseja

Šipenka u režiji Tanje Mandić, komad Nila Labjuta *Bash!* u režiji Ive Milošević, *Kvartet* Đerđa Špira u režiji Radoslava Milenkovića.

BDP je najavio prvo izvođenje drame Gorana Markovića *Villa Sashino* u režiji autora, *Roman o Londonu* Crnjanskog po dramatisaciji Jovana Čirilova u režiji Nebojše Bradića, zatim *Krila od olova* Sanje Domazet, *Zlatno doba zločina* Ivana Jovanovića po pripovetkama Danila Kiša, kao i predstave *X+Y=0* po tekstu Borislava Pekića u režiji Milice Kralj, *Troje* po knjizi Džulijana Barnsa u režiji Milene Pavlović i *Adresat nepoznat* Katarine Kresman Tejlor u režiji Stefana Sablića.

Atelje 212 je za jesen najavio premijeru *Amerika – drugi deo* Biljane Srbljanović u režiji Dejana Mijača.

Početak septembra u Kući Đure Jakšića, u Skadarliji otvorena je izložba fotografija Dejana Mitrovića *Lica i likovi, Glumci koje sam voleo*. Tim povodom Služba za publicitet TV programa RTS-a objavila je foto monografiju istog naslova za koju je tekst o glumcima napisao Feliks Pašić, a autor predgovora je Dragoljub Tošić.

(Servis „Ludus“)

Glumci koje sam voleo

Foto monografija o glumcima

SUKOB SA SVETOM TRAJNA INSPIRACIJA

Biljana Srbljanović, laureat nagrade grada Vršca za najuspešniji dramski tekst na Sterijinom pozorju

Jovanka Erski

U Vršcu, rodnoj varoši Jovana Sterije Popovića, ovogodišnjem dobitniku Biljane Srbljanović uručena je nagrada za najbolji tekst savremene drame izvedene na ovogodišnjem Sterijinom pozorju. Laureat je nagrađen za *Supermarket* koji je na novosadskom festivalu izvelo parisko Pozorište Teatar Studio u režiji Kristijan Benedeti. Žiri 48. Sterijinog pozorja (Egon Savin, predsednik, Varja Đukić, Anja Suša, Aleksandar Milosavljević i Nebojša Romčević), odluku je doneo jednoglasno.

Tradicionalno priznanje grada Vršca uručio je predsednik SO Milorad Đurić, 15. VI, u vršačkoj Gradskoj kući. Tako je prekinuta dugogodišnja praksa da se to čini na završnoj večeri Pozorja u Novom Sadu. Kao jedan od razloga predsednik SO Vršac je naveo i činjenicu da Sterijino delo Vršac izuzetno poštuje, pa otuda i želja da se podstakne vrhunski rad domaćih dramaturga i pomogne demetropolizaciji kulture kao jednoj od smernica dugogodišnje kulturne politike Grada.

Svečanom uručanju prisustvovali su Mileta Radovanović, tadašnji direktor Pozorja, selektor Ivan Medenica, predstavnici vršačke lokalne vlasti i brojni poštovaoci pozorišne umetnosti u Sterijinom gradu, ali ne i članovi žirija koji je o nagradi odlučivao.

„Ovo je najveća domaća nagrada, koja mi mnogo znači, jer nosi ime najvećeg pisca dramaturgije svih ovih prostora, Jovana Sterije Popovića, a svi

njeni prethodni laureati čine mi čast da je dobijem“, rekla je Srbljanović primajući priznanje. „Posebno zadovoljstvo je što mi je nagrada uručena u Sterijinom Vršcu, posebnoj kulturnoj sredini, koja se razlikuje i od Vojvodine i od Srbije, što mi je postalo jasno kroz moje današnje iskustvo u susretu s gradom i ljudima. Predstava *Supermarket* je dobro primljena na Pozorju, a njeno izvođenje pomogao je Francuski kulturni centar. Ovo je prvi put da je Sterijino pozorje, kao naša najveća ustanova kulture, saradivalo s Francuskim kulturnim centrom. Započeta je značajna saradnja, s obzirom na to da su dela Ljube Simovića, Dušana

Kovačevića često izvođena u Francuskoj. Verujem da će kroz ovu saradnju naša publika imati priliku da vidi te predstave.“

Fenomen Biljane Srbljanović

„Prvo, meni je ovo Pozorje veoma značajno, ne samo zato što je moje prvo Sterijino pozorje, već zato što mislim da se na osnovu moje selekcije, a zatim odlukama žirija, tačnim, pouzdanim, kompetentnim, i na kraju ovom svečanošću u Vršcu, potvrdilo nešto što je bilo krajnji red da se potvrdi – fenomen Biljane Srbljanović“, rekao je u osvrtnu na Festival selektor Medenica. „Fenomen njenog rada je, u prvom redu, nešto što je jedinstvena pojava u istoriji našeg teatra, a to je plasman njenog dela u kontekst svetskog pozorišta. Te brojke više ne mogu da pratim, ali sam siguran da se radi o već stotinak predstava nastalih po

Nagrada u pravim rukama: sa dodele Sterijine nagrade grada Vršca

njenim dramskim tekstovima širom sveta – od Moskve do Čilea. To je nešto što je u prvom redu njena zasluga i prvestveno se nje tiče, ali mislim da je to i bitan podatak za istoriju nacionalnog teatra i naše kulture: da se izvan naših kanala, bilateralnih sporazuma, razmena po određenim direktivama ili preporukama, umetničko delo iz oblasti pozorišta ovako nametnulo svetskom okviru. Sterijino pozorje je, kao prevashodno festival domaće drame, po mom ubeđenju bilo mesto na kom je morao taj fenomen da se prepozna i prizna. Prepoznavanje tog fenomena je svoju krunu dobilo ovom svečanošću uručivanja priznanja u Vršcu.“

Upravnici vole klasike

„Meni je teško da govorim o tome, jer imam buntovnički pristup i u stalnom sam nezadovoljstvu i sukobu sa svetom koji me okružuje“, rekla je Srbljanović komentarišući stanje u domaćoj dra-

maturgiji. „Na taj način crpim inspiraciju i sopstveni motor mog rada je neka vrsta, ne bih rekla, negativnog nezadovoljstva, tako da ću uvek reći da stanje u srpskom pozorištu nije dobro i mora biti mnogo bolje, jer imamo kvalitetne mlade pisce, pogotovu poslednjih godina žene. Radim i na Fakultetu dramskih umetnosti u Beogradu i pratim pojavu mladih spisateljica i pokušavam na neki način da ih promovišem. Mislim da nije dobro što nailaze na otpor, na čekanje. Milena Marković je čekala nekoliko godina pre no što je izveden njen prvi tekst. Sada je Milena Bogavac po prvi put izvedena u Bitef teatru, ali ljudi ne znaju za te pisce, za Maju Pelević. Upravnici srpskih pozorišta se drže klasike ili čekaju nešto novo od Duška Kovačevića; to je dobro, uzmu zatim i nešto moje, ali nikako da se okrenu mladim stvaracima. Pozorje je ovoga puta napravilo preokret i otvorilo se prema mladoj publici zahvaljujući Medenici. Postoje mladi srpski pisci koji puno vrede, samo treba da ih potražimo i damo im šansu.“

„Ovo je najveća domaća nagrada, koja mi mnogo znači“: B. Srbljanović (Foto: Đ. Tomić)

SVADBE I - NIŠTA DRUGO...

Pozorišno leto u Novom Sadu

Snežana Miletić

Iako se i ovog leta na Exitu u Novom Sadu očekivalo nešto pozorišnog uzbuđenja, od njega ne bi ni slova! Zbog para, lošeg sluha, alavosti ili čega već, publici koja je prošle i preprošle godine u masovno posećivala predstave na Petrovaradinskoj tvrđavi, organizator sada nije ponudio teatra, najavivši samo da će u septembru organizovati poseban pozorišni festival! Septembar je tu a pozorišnog festivala na „Gradilištu“, placu kod Filozofskog fakulteta, neće biti, rekao je novinarima predstavnik Exit tima, uzdajući se valjda u tradicionalno kratko pamćenje stanovnika ovog podneblja.

Nakon Infanta (25. VI – 5. VII), koji je uglavnom bio takav da ga što pre treba zaboraviti, a pamtili jedino po *Glasonošama*, izuzetnom ostvarenju Tibora Varsjegija, kao i segmentima predstava *Umir* podgoričkog KIC-a „Budo Tomović“, *Vaga* (simpatična igra novosadskih akademaca s ekipom Kolumbija Koledža iz Čikaga), *Društvo ubijenih pisaca* Daska teatra iz Zagreba, te „deteta u poju“ oličnog u projektu Deneša Debreja *Mogući dia-grami, ili Tek odbačeni nešto vredimo*, pozorišnom Novom Sadu letos su se dogodili samo još Svetlana Urošević i Denis Patafta. Ovi mladi ljudi (Novo-

sadanka koja je preko Banjaluke dospela u Denisov Zagreb) su krajem jula izveli *Tražnja*, ljupku, čistu, nepretencioznu i duhovitu predstavu koja može biti za ugled mnogim razularenim pozorišnim apetitima.

Tražnja govore o tome kako su zaljubljeni Svetlana i Denis „imejlirano patili“ dok su odvojeni živeli a pre no što su se jedno drugom zarekli na večnu ljubav. E-mailove je Svetlana spakovala u knjigu i poklonila Denisu, a ovog leta je od toga nastala predstava koju će na jesen videti i Zagrepčani u Srpskom kulturnom društvu „Prosveta“.

Letos nije mirovala ni Ivana Indin koja je sa svojim KPM „Ogledalo“ gostovala u Portugalu, gde je razmenjivala iskustva i znanja vezana za tradicionalne i savremene elemente kultura Španije, Mađarske, Portugala i Srbije i Crne Gore.

Najvažniji letošnji pozorišni događaj u Novosadskom pozorištu je da je pola tamošnjeg ansambla stalo na „ludei kamen“! Počelo je s Kristom Sorčik koja se udala za poznatog mađarskog filmskog glumca Zoltana Sereša (videli smo ga u filmu Ištvana Saboa *Sanšaja*), a njen

primer su sledili i Arpad Černik, Monika Pešić i Silvija Križan.

U Pozorištu mladih premijerno je igrana predstava *Hamlet, all stars* u režiji Dragoljuba Selakovića. Tačka.

Letnjih meseci nije mirovalo ni glumac i reditelj Ratko Radivojević koji će, doduše tek u oktobru, u beli svet. Njegovo *More, more* pozvano je na 8. Međunarodni festival pozorišta, plesa i muzike SUR koji se oktobra i novembra održava u Madridu. Predstavu će izvesti u 3 različita pozorišta – u Mediteranskom programu festivala koji se održava pod sloganom *Dolazak Drugog u imaginarni svet detinstva i mladosti*. Direktor Festivala, koji se održava pod okriljem Međunarodnog instituta pozorišta Mediterana, a koji podržava i promovise scenski izraz kao i druge kulturne inicijative koje doprinose razvoju mediteranske kulture, je Hose Monleon, glavni urednik pozorišnog časopisa „Primer Akto“. U međuvremenu, Radivojević je već počeo da sprema novu predstavu. Nakon *Kraja 20 veka i Kreveta* on sprema predstavu *Željni igre*. Datum premijere još nije poznat ali se zna da će biti na Kamernoj sceni SNP-a. U predstavi igraju Neda Miljković, Agota Vitkai, Andrea Stefanov Gjuzelev, Boris Branković, Dejan Šarković i Kristian Al Droubi.

Pretplatite se na

LUDUS

Godišnja pretplata za SRJ - 500,00 din.

Dinarski tekući račun:

Savez dramskih umetnika Srbije

255-0012640101000-92

(Privredna banka Beograd A.D.)

NOVO!

PRIMAMO PRETPLATE IZ INOSTRANSTVA

Godišnja pretplata - 15,00 EVRA

Devizni žiro račun:

5401-VA-1111502

(Privredna banka Beograd A.D.)

U DUHU NOSTALGIJE

Mira Banjac i Petar Kralj u Melburnu

Jasna Novaković

Početak je avgusta, australijska zima. A atmosfera vrela, jer događaj je prava retkost. U dva dana i na dva kraja Melburna – zapadnoj četvrti Meribinong i istočnoj Dandenong, nimalo mala srpska zajednica do poslednjeg mesta ispunjava iznajmljene sale da bi, posle dugo vremena, videla Miru Banjac i Petra Kralja. Ona, u crnom plišanom ansamblu do članaka, s dugačkom niskom oko vrata; on kao i uvek nonšalantan, u beloj košulji, bez kravate. Pojavljuju se zajedno da predstave jedno drugo i saopšte šta će igrati. Kažu: slava glumca se sastoji od slučajno sabrane gomile utisaka, i podsećaju: „Veliki glumac nije dao ni jednu laž svojoj publici“. Klanjaju se. Duboko, gotovo ponizno.

Kroz dve briljantne karijere

Na pozornici ostaje sama Mira. Pokazaće, kaže, šta glumac nosi u svom dijapazonu izražajnosti. Pripremljeni kolaž nazvala je *Sve moje žene*. A da bi odredila svoje korene, počinje *Poemom o Vojvodini* Mike Antića. *Slavjanska gospa*, *Tako sam se rodila*, redaju se pesme s našeg podneblja, a u gledalištu polako se zgušnjava pozorišna atmosfera. Mira se ogrće crnim šalom i govori monolog iz predstave *Traktat o jednom ćilimu*, Zo-

rana Petrovića, slikara i pesnika. Arhe-tipska slika majke na prostoru Balkana i ćilim, metafora za bezbedno okrilje doma, uzimaju obličje kroz glumčevu reč. Šetaju se slike od priprema majke na put sinu, ranjeniku, do bolničkih kreveta — svi isti, i smrti opevane bolom. Tuga i samoća ostaju dominantne emocije i kad Mira Banjac promeni ogrtač. Samo im se još pridruži osuda inspirisana arogancijom. U gledalištu zabruji eho Škerlićeve kritike Isidori Sekulić, jednoj od prvih srpskih žena koje su se, identitetom intelektualca i kosmopolite, uzdigle iznad suda male sredine. Za ulogu Isidore, saznajemo, Mira je ponela Zlatnu kolajnu s Festivala u Zemunu. A onda preokret: Mira uzima crveni šal i najavljuje *Sluškinje*. Terez, pa blebetuše progovaraju jezikom komike s kojom se glumica najčešće identifikuje. I najzad reč malih ljudi „sa velikim povodom“: istorijat radnice. Zaokruženje života i kraj prvog dela predstave.

Srce moje, samohrano ulazi sa stihovima na usnama Petra Kralja. Kaže, pokušaćete da odigra svoju autobiografiju, podseti na nju ili je otkrije onima koji ga ranije nisu gledali. Godina 1965. je igrao *Čarapu od sto petlji* Ace Popovića, a 1966. Lazinog *Maksima Crnojevića*: „I dođe čas, i dođe suđeni čas“, pa *Tolu Manojlovića* Dimića. Vole naši glumci da igraju seljaka, čoveka sa zemlje, jer je u svojoj nesvesnosti prirodan, iskonski.

Trijumf: P. Kralj i M. Banjac u Melburnu

Kroz ulogu čiče s obronaka Kosmaja, pokazao je Kralj da može igrati i Hamleta. Bilo je to 1967. na Lovrijencu. A onda, kao da i ovde, na geografski privilegovanom petom kontinentu, želi da podseti na rušilačku moć autokrata, prelazi na Nušića: *Vlast* je igrao jednog leta, na Gardošu. Metafizika volje za moć, kao govor strasti proistekle iz neutoljive Želje, unosi refleksivnost u predstavu. Ukazuje na neodgonetivu tajnu u korenu borbe između „Ja“ i onoga što čovek doživljava kao neko „Drugi“, te njihove apoteoze u životu i smrti. Igrao je i Hasana u adaptaciji Mešinog romana *Derviš i smrt*. Pa *Na čijoj strani* Harvuda, koji se

pita da li su svi ljudi koji u vreme rata nastave da se bave svojom profesijom zaista ratni zločinci.

Ima li glumac pravo...

Improvizacijom, šeta se i dalje Kralj od uloge do uloge, polako zapostavljajući hronološku nit. U Simovićevom *Čudu u Šarganu* igrao je skitnicu s Mirom Banjac, u Ateljeu 212. Sledi Dučićeva pesma *Tajna*, a za njom još poezije, pa red autobiografije, duhovito, poetski, boemski. Nadasve duhovito. „Borio se, borio, dok se nije umorio – Josip Kraš“, kaže, a publika u smeh. Vole naši da se smeju i na prostakluk. Jel' to njegova veza s onim Tolinim, iskonskim? Verovatno, jer to vole i Australijanci. „Vječna svežina sveta“, tako su me zvali, kaže glumac i, gle, vraća se Toli. „Eto, srce moje samohrano. Među javom i međ' snom.“ *Santa Maria della Salute*. Publika ustaje na noge. Na scenu izlazi i Mira Banjac. Ovacije, cveće, čestitanja. Izlazimo u noć.

U nedelju po podne, poetsko veče u ABC galeriji. U sali stotinak ljudi; dupke

puno. Veče otvara pesma melburnskog Sarajlije Vojislava Derića *Kraljica noći*. Kazuje je Kralj, a nakon prikaza zbirke *Bumerang ne prašta*, govori i druge stihove po svom izboru. Beogradski Singidunum će uskoro izdati još dve knjige ovog arhitekta, oduvek pesnika. U pripremi je i četvrta, inspirisana Romima i nama. Pevač s gitarom, Ištvan Donku, jos više podiže emotivni naboj. U pauzi *Balkanski glasovi* – mali, u ovakvim prilikama čudesan ženski hor – peva naš muzički folklor, pa Mokranjca. Hor vodi Sanja Drljača, izbeglica iz snajperima izrešetanog Sarajeva. A onda glavni događaj večeri: Banjac i Kralj govore, talas za talasom, najdraže pesme. Odavde, već u ponedeljak, vraćaju se u Sidneju.

Koliko lepota i tajni ove tako drugačije, australijske kulture su Mira i Petar uspeali da otkriju u Sidneju i Melburnu na njima je da odgovore, a mi se jedino možemo upitati: ima li glumac pravo da bude i čovek, makar na čas običan turista?

TEATAR NA ESPERANTU

Glumac Saša Pilipović i plesačica i koreograf Irena Đorđević uspešno su izveli *Kabare* u okviru Svetskog kongresa esperantista u Švedskoj

Zoran Mišić

Ovogodišnji 88. Svetski kongres esperantista održan je od 26. VII do 3. VIII u švedskom gradu Geteborgu. Okupio je oko 1.800 učesnika iz više od 70 zemalja sveta, a iz Srbije i Crne Gore bilo ih je petoro. Osim brojnih lingvističkih i izdavačkih aktivnosti na ovom univerzalnom jeziku, u revijalnom

delu Kongresa nastupili su i Saša Pilipović, glumac Teatra „Joakim Vujić“, i plesačica i koreograf Irena Đorđević. Izveli su predstavu *Kabare*.

„Nastupali smo pred 1.500 gledalaca, učesnika manifestacije, u Kongresnom centru „Švedska kuća“. Osim nas, u revijalnom delu nastupio je i poljski glumac

koji je izveo monodramu, a gostima su koncert priredili i članovi mešovitog dansko-poljsko-bosanskog benda *Desperado* esperanto koji isključivo snima i nastupa na ovom jeziku“, kaže Pilipović.

Tekst komada *Kabare*, koji se sastoji iz više songova uz koje se i pleše, a na univerzalnu tematiku muško-ženskih odnosa, sastavljen je od radova nekoliko autora. Na esperanto ga je prevela Beogradanka Tereza Kapista, a režirao ga je Pilipović, uz pomoć kolege Milića Jovanovića. Koreografiju je uradila Irena Đorđević, koja je u *Kabareu* natupila i kao plesačica i kao glumica, a kuriozitet je da joj je ovo bio njen glumački debi. Plakat i program na esperantu uradila je ovdašnja agencija „Tabu“.

Pilipović je kao glumac u Geteborgu učestvovao i u izvođenju drame nagrađene na ovogodišnjem konkursu časopisa „Esperanto“ iz Roterdama za najbolju dramu.

Kabare je na esperantu prošao ovogodišnji konkurs Skupštine grada za projekte iz kulture, a pokrovitelji puta, osim gradskih vlasti, bile su i ovdašnje firme. Pilipović je do sada, sam ili sa svojom Šelter scenom, kao glumac nastupio na kongresima esperantista održanim u Poljskoj, na Kubi, u Francuskoj, Hrvatskoj i Brazilu, a u planu su i nastupi sledeće godine na istoj manifestaciji koja će biti održana u Peking, a s monodramom nastalom po putopisu Marka Pola *Milion*.

„Kabare“ na univerzalnom jeziku

PET POZORIŠNIH NASLOVA

Repertoar kragujevačkog Teatra „Joakim Vujić“ za pozorišnu sezonu 2003/04.

Predstavu koja treba da otvori ovogodišnju sezonu u kragujevačkom Teatru „Joakim Vujić“ režiraće ovdašnji reditelj Dragan Jakovljević. Prema rečima upravnika Pozorišta Zorana Petrića biće to najverovatnije Fejdov komad *Idem u lov*.

Sledeći projekat će biti *Konak u Kragujevcu*, za koji bi po motivima romana Danka Popovića dramu napisao Aleksandar Milosavljević, a na scenu postavio Nebojša Bradić. Po rečima upravnika „bio bi to centralni projekat u ovoj sezoni“.

Nemački reditelj Valter Polic, koji je prošle sezone održao kasting u Kragujevcu, početkom sledeće godine radiće Šekspirov komad *Romeo i Juliju*, dok je za kraj sezone u kragujevačkom Teatru najavljena premijera predstave *Žorž Danden* koju bi po Molijerovom tekstu režirao Ljubomir Draškić. Po Petrovićevim rečima, najverovatnije će se u toku ove sezone raditi i jedna predstava za najmlađe.

Zoran Mišić

I SVET I VEK

Osamdeset godina Mire Stupice

Zorica Pašić

Mira Stupica ne vraća vreme i ne priseća se stanja svoga duha kada je slavila 30-tu. Da li je taj rođendan, za glumicu koja je sigurno koračala putem slave i iza koje su već bile Petrunjela, Dunjka, Njegina, Vasilisa Karpovna, Melita, Mirandolina, bio samo veliki sunčan dan ili – kako to već kod žena biva, a kod glumica pogotovu – jedan od onih dana suočavanja s vremenom koje neumitno odlazi.

Na svoj 80-ti rođendan, 17. VIII, Mira Stupica je bila u punom saglasju sa samom sobom. Kockice njenog životnog mozaika, i one jarkih, i one tamnih boja, našle su sklad. „Moj vek je prošao, a i moj svet s njim“, kaže. „Bio je to dobar vek, a i svet. Nekolicina nas iz moje generacije ušla je u XXI vek i novi milenijum, ali samo kao posmatrači. I, mi gledamo kako on, umesto progressa i nauke, umetnosti i života, nudi ratove, rušenja, patnje, siledžijstva, laži. Naša plava kugla se okreće, usijava i sprema da, zbog nasilja, kazni i nas, i život. Srećna sam što neću biti prisutna. Čak ni moje pozorište nije više onako veliko i lepo, pozorište uma, emocije i misli. Novi trend ga iz čovekove pameti, duha i srca tera da siđe u genitalije i da se tamo brčka s banalnom radnjom neke prizemne misli. Pozornice su pune muških zadnjica i ženskih otvorenih silikonskih prednjica.“ Nije li staromodna? „Nisam, izuzev za one koji misle da su Platon, Čehov, Šekspir, Dostojevski, Tomas Man, Crnjanski – daveži. Ono što je nisko i parterno, to je nisko za sva vremena. Ima i izuzetaka. Nadam se da će i ovo proći.“

Govori bez ogorčenja. Neko ko je dobio toliko od života kao ona, podseća, ne sme da bude nezadovoljan i ogorčen.

Velika Žanka

Kada se, 27. XI 2001, na sceni Narodnog pozorišta spustila zavesa posle predstave *Princeza Ksenija od Crne Gore* Radmile Vojvodić (Crnogorsko narodno pozorište, Podgorica), Mira Stupica, glumica (glumac) prošlog veka po izboru kolega, zagrljaju vremena prepustila još je još jednu svoju ulogu. U kratku glumačku istoriju, u jubilej, složilo se 60 godina njenog bivstvovanja na sceni. Sve njih – i mlade i prpošne, ljubavnice i majke, voljene i ostavljene, mučenice, sluškinje i pralje, obožavane, ministarke i barunice – zaključala je u kutiju sećanja ostarela crnogorska princeza Ksenija, moćna a krhka, izgnanica, zabrinuta za sudbinu svoga naroda, nemoćna da je iz pariskog salona menja. *Princeza Ksenija* bila je i njena poslednja predstava.

Nije krila da joj priznanje kolega godi (glumica veka, to moćno zvuči!), ali nije bila spremna da teret celog stoleća ponese na svojim plećima: onima koji su nju odabrali, „izmakla“ je prva polovina veka. U svakom slučaju, uverena je da bi teret slave morala da ponese Žanka Stokić. Glumica ju je, još kao devojčurka, ispunila divljenjem koje nije presahlo do danas. „Bila je sjajna, velika, neponovljiva, grandiozna: to je ram u koji staje njena veličina. Čarobna i harizmatična, jedna od retkih koja se domašila glumačkih nebesa.“ Na proslavi svog jubile-

ja najavila je povratak Žanke Stokić u svet iz kojeg je ona, posleratnom sudskom presudom „za primer“, izgnana. Kada je na sceni nacionalnog teatra Svetlani Bojković uručivala nagradu „Žanka Stokić“, koja pripada glumcu na vrhuncu njegovih moći, Mira Stupica je obavila još jedan „posao“ koji joj je bio suđen. Završila je ono što je Bojan Stupica počeo, pozvavši Žanku Stokić u novo Jugoslovensko dramsko. Glumica je, nažalost, umrla dva-tri dana kasnije.

Radost igre

Šta izdvaja Miru Stupicu i daje joj posebno mesto? Ljuba Tadić nabroja: istinit stav prema poslu, mogućnosti i repertoar koji je igrala, to što je umela da povede igru. Nikada površna. Petrunjelu, s Jozom Laučenčićem, odigrala je bravurozno. Njihove scene Tadić pamti za ceo život. „Ima u njima nešto od definitivne radosti igre. Ništa dalje, ništa ni gore, ni dole. Gledao sam posle mnogo

zakoračila na stazu glumice veka. Velibor Gligorić beleži da su Stupičine režije na sceni Jugoslovenskog dramskog, Narodnog pozorišta u Beogradu i Hrvatskog narodnog kazališta u Zagrebu ponekad i ljubavne izjave Miri. „Ona je“, piše Gligorić „pesma njegove umetnosti, i pesma njegovog života iz vizija mladosti i čednosti ljubavi. Mira je fascinirana njegovim kreatorskim smislom, maštovitim podvizima i režijama.“ Godine s Bojanom, to su i godine s Petrunjelom, Mirandolinom, Lucijetom, Madam Sanžen, Lavrensijom, Grušom Vahandze, Njeginom, Nastasjom Filipovnom, Glijom... Iz tih godina je i partizanka Danica u *Ljubavi* Milana Đokovića koju glumica ubraja među najdraže uloge. Pod Bojanovom rukom odigrala je i Živku ministarku.

Smrt Bojana Stupice, u proleće 1970, označila je rez u njenoj umetničkoj karijeri. Hoće li Mira Stupica biti Mira Stupica bez Bojana Stupice? Tri godine je nije bilo na sceni. S proleća 1973. veliko uzbuđenje: Mira u Narodnom pozorištu igra barunicu Šarlotu Kasteli-Glembaj. Krležina *Gospoda Glembajevi*, u režiji Milenka Maričića, posle 10 godina ponovo na sceni nacionalnog teatra! Seća se: „Želela sam da igram mnoge ličnosti, ali nikada nisam pomišljala na barunicu Kasteli-Glembaj. Činilo mi se da sam daleko od takvog ljudskog bića. Nije to ni prva ni poslednja predrasuda koju glumcu nametne njegova okolina.“ Te *Glem-*

penziju a da je, po dobrom domaćem običaju, niko ne zaustavlja. Nije ogorčena, samo umorna.

Ostala su lepa sećanja

Svako ima svoju Miru Stupicu. Da li je to možda grofica-glumica Ilse u Pirandelovim *Divovima sa planine*, u režiji Paola Madelija? Prvi put igra s bratom, Borom Todorovićem. Grofica-glumica na scenu stiže u dvokolicama sa senom, rasutih kosa rascvetane boje. Leži u zelenom senu u jednostavnoj, dekoltovanoj haljini, pomalo izlizanoj, rukava dugačkih i širokih koji pri najmanjem zabacivanju obnažuju ruke. Blada je, kao mrtva. Pokušava da ispriča priču o zamjenunom sinu, ali do kraja ne uspeva. Šta je iza nje ostalo? „Ostala su iza mene lepa sećanja na scenama.“

Ta lepa sećanja potrajala su, u odsustvu iz pozorišta, punih 7 godina. „Nisu bile mršave“, reći će šeretski. Najave da se vraća na scenu iznervirale su novinara vojničkih novina koji ne shvata značaj tog povratka i primećuje da bi „bilo neskromno od tako velike umetnice očekivati neke posebno velike uloge, ali velike epizode ćemo svakako imati“. Kakva greška! Kad god se vraćala na scenu, Stupica je bila velika.

U Beogradskom dramskom još pominju Pirandelovo *Večeras improvi-*

što bi narušavalo savršenstvo igre. Potresna je, impresivna, s pravom merom patosa, bez retoričke patetike, bez ijednog pokušaja razrešenja artificijelnosti, pa čak ni onom najvišeg reda. U njenoj glumi savršenstvo igre jednostavno prerasta u puni pravi život.“

Uloge koje je Stupica odigrala u svojoj punoj zrelosti upisuju se u istoriju vremena. Pojavljivale su se kao iz mraka. Stamena u *Tetoviranim dušama* Gorana Stefanovskog u Zvezdara teatru, u jednoj od velikih beogradskih režija Slobodana Uinkovskog, bila je opet prilika da se razmišlja o nepredvidivosti njene snage i njenog talenta. Princezu Kseniju igrala je punih 8 godina. Da li je stvarno zaključala kutiju pozorišnih uspomena?

Za one koji je nisu upoznali u svetlostima scene Mira Stupica je Kika Bibić, ona iz *TV bukvara*, rod rođeni i posle 3 decenije. Bila je obožavana i kao Babac u seriji *Priče iz fabrike*. Ko bi pomislio da velika Stupica ume tako sočno da otpljune – psokvu. Pa i ovih dana je „tema“. Reklama za kafu je aktivirala gledalište: šta bi oni rekli kada bi se ona udala? Bili bi prezadovoljni! Šalju joj scenarija, traže mladoženju. Prva dvojičica udvarača nemaju šanse!

Pozorište joj je dalo sve, nije malo dala ni televizija, s filmom se, priznaje bez mnogo žaljenja, mimoišla. Fabijan Šovagović se u svojim zrelim godinama sećao Stupice baš s filma, iz *Bakonje tra Brne*. Još u pubertetskim danima, govorio je šeretski, uz mnoge ljubavi potkrala mu se Mira Stupica. I film i ona ostavili su ga bez daha: „Ne mogu govoriti o Mirinim likovima. Postoji samo ona. Svi su ti likovi iz tog realizma, biti, postojanja, jednostavnosti, iz ljepote! Od scena sa Vasom Kosićem u *Bakonji* do brojnih uloga u Hrvatskom narodnom kazalištu koje sam gledao nisam mijenjao odnos prema Miri Stupici. Biće da ga ona nije mijenjala prema glumi i životu. Sve što je kasnije dolazilo, jednako je ulazilo u mene. Bio sam Pomet Petrunjeli umesto Jozе Laurenčića, Fleš Gloriji umesto Emila Kutijara...“ Šovagović je priznao. Mnogo slična priznanja nisu ni izgovorena, ni zabeležena, nisu više ni sećanje.

Šaka soli

Mira Stupica kaže da je dobijala i dobija i više no što joj pripada. Nagrade i priznanja nisu je mimoilazila. Onu najveću iz prošlih vremena, Avnojevu za životno delo, nije dobila. Nikada devojčurku Miri Todorović nije oprosteno što je prve glumačke korake napravila za vreme rata i okupacije. I Sterijine nagrade su joj izmicale. Dogodilo se da je prvo dobila Steriju nagradu za naročite zasluge, pa tek onu pravu, glumačku, i to za svoju poslednju ulogu – princezu Kseniju. U obrazloženju za naročite zasluge zabeleženo je da je „jedna od onih časnih pozorišnih ličnosti koje, kako Ivo Andrić veli za pripovedača, u čoveku bude i produžavaju iluziju trajanja“.

O sebi, o dubokoj odanosti Bojanu i pozorištu Mira piše u knjizi sećanja koje je naslovlila *Šaka soli*. Kada se knjiga zatvori i strese zlatni prah slave i sjaja, ostane gorak ukus: koliko nesreća u dugom i uspešnom životu.

S mudrošću godina, opominje: „Dok živiš, u svakom dobru i zlu, imaćeš iznad sebe sunce i zvezde, pod sobom zemlju i travu, a oko sebe ljude, ljude koji su ti licem i sudbinom slični i za koje ćeš ostati vezan neraskidivim vezama sve dok ne siđeš sa najveće scene – scene života.“

Pomet i Petrunjela: M. Aleksić i M. Stupica

Petrunjela, ali nikada nisam video ni jednu sličnu Mirinoj. Kad govorimo o glumcu, izdvajamo ono najbolje, najdublje, najlepše. Mira je taj kamen sama sobom dobacila Petrunjelom. A kada se govori o Miri Stupici, mora se govoriti i o Bojanu Stupici.“

Bila je glumica i pre Bojana. Mira Todorović je na pozorišnu scenu stupila pred novu, 1941. Zasijala je u leto 1942, kao mlada nada beogradskog pozorišta, u *Snu letnje noći*, kao Puk, na letnjoj kalemegdanskoj pozornici. S Bojanom je

bajeve propratila je uzdržanost. Mira Stupica, koju pred ironičnim Krležom nije hvatala trema kao ostale, pa i samog Bojana, priznala je da joj ovaj pisac nikada nije išao od ruke. Posle mnogo godina zaključice da ni Melita u *Ledi*, ni Barunica Kasteli nisu bile skrojene po njenoj meri.

Počinja da igra narodne majke. Frenetični aplauzi ispraćaju majku Stanoja Glavaša, dobija aplauze na otvorenoj sceni u Komaninovom *Ognjištu*, ali... Čini joj se da knjigu treba zaklopiti. Odlazi u

zujemo, u režiji Madelija, prvog gostovanja Mire Stupice na toj sceni i jednog od njenih povratka. U *Ateljeu*, potom, igra Mariju u Kohoutovoj drami *Marija se bori s anđelima*, koju režira Ljubomir Draškić. Trijumf. Glumica „suvereno rešava jedan od najsloženijih zadataka: igra glumačku veličinu kojoj se protivnici dive i koju čak i zavidljivci poštuju, a pritom odbacuje teatralnost i svaku oznaku zvezde“. Njenu igru ocenjuju kao veličanstvenu. „Ne može se u njenoj glumi pronaći ni u jednom trenutku bilo šta

MALA ISPOVEST

O glumcu i reditelju

Ksenija Jovanović

Tokom 50 i više godina rada u pozorištu često sam se pitala kako reditelj deli uloge? Koji su to kriterijumi, koji afiniteti? Kao većina glumica često sam stajala rastužena pred oglasnom tablom jer nisam nalazila svoje ime u podeli. Nisam imala „svog“ reditelja. Ili, mislim da ga nisam imala. Letimičan pregled kroz moj gumački život kaže da sam najviše radila s Predragom Dinulovićem, Sojom Jovanović, Milenkom Maričićem, Arsom Jovanovićem, Vidom Ognjenović, Jovanom Putnikom, Mirom Erceg... Od svih njih jedva bih mogla tri imena da uvrstim u „moje“ reditelje.

Šta je reditelj glumcu, a šta glumac reditelju? Na prvo pitanje odgovor bi, možda, bio: kreator njegove sudbine u pozorišnom smislu. Da je poživio Jovan Putnik, da je Arsa Jovanović češće režirao, da Vida Ognjenović nije sjajno pronašla sebe i u literaturi, da je...! U zenitu svoje karijere pozelela sam da se nađem i u nekoj neobičnoj predstavi. Odavno znam da pozorište koje poznajem nije kraj. Svi su me smatrali, i s pravom, glumicom klasičnog repertoara. Ali, nije mi to bilo dovoljno. Još traje u meni radost igranja Žene A u predstavi *Tri visoke žene* Olbija u Vidinoj režiji; još pamtim sreću posle premijere *Neka se odenu nage* Pirandela u do tada nevidenoj režiji Jovana Putnika – ima tome 50 godina! Još bolujem zbog nesrećnih okolnosti oko *Govornice* na ovogodišnjem Sterijinom pozorju. Znači, još živim u pozorištu. Samo da potraje...

Potpuno je prirodno da reditelj bira glumca po sopstvenom ukusu i afinitetu,

po liniji razumevanja i shvatanja pozorišta. Naravno, bira ga i po liniji prijateljstva, druženja, obostranih interesa – bračnih, rođaćkih, religioznih – pri čemu ne mislim ništa loše o tome.

Pozorišno vaspitanje i prva iskustva stekla sam u mladom Beogradskom dramskom, gde je dominiralo shvatanje da je ansambl predstave u stvari porodica. Ipak, reditelj se nekada oslanja i na svoj utisak o ličnosti glumca, na uverenje da će upravo on, kakvim ga on vidi, najbolje ostvariti njegovo viđenje lika i predstave. I mislim da tu počinju nespoznajući. Glumac nije samo ono što se vidi u prolazu, u pozorišnom klubu, u pozorišnim razgovorima. Ne nosi svaki glumac svoj svet na dlanu, ima ih koji mogu dublje i drugačije da zrače. Zamerala sam rediteljima tu površnost, tu nemogućnost prepoznavanja.

„Moj“ reditelj

U tom smislu mogu da navedem svoje gorko-smešno iskustvo. U Narodnom pozorištu nekoliko sezona je držao repertoar značajan inostrani reditelj. Imao je svoju ustaljenu ekipu glumaca u kojoj me nije bilo. Režirao je najčešće klasiku, bilo je uloga za mene ali – badava! Mislila sam: „Pa dobro, ne vidi me u tome, doći će nešto drugo“. Ali to „drugo“ zaista je došlo tek kasnije, silom prilika – u Ateleju 212. Tada sam i saznala razlog zašto me nije bilo u njegovim režijama u Narodnom: prosto, čovek je bio sujeveren i smatrao je da mu je ljubičasta boja baksuzna! A ja sam,

Reditelj koji mi se dogodio: Jagoš Marković (Foto: V. Pavlović)

kao za inat, nosila haljinu ljubičaste boje?!

I evo sad, u poznim godinama, na zalasku karijere, dogodio mi se „moj“ reditelj – Jagoš Marković. Neočekivano, kao što se dogodi ljubav ili prijateljstvo. Mogu samo da pretpostavim zašto me je uvrstio u svoju glumačku porodicu. Možda zato što me je intuitivno „pročitao“. Mislim da me poznaje i čita bolje no što sebe poznajem. Potpuno iracionalno i neobjašnjivo. Nismo se družili, ni godinama prijateljevali, iako za njega odavno znam. Od njegove prve godine na Akademiji. Njegov profesor režije, pokojna Borjana Prodanović, moja draga prijateljica, pričala mi je o njemu: „Imam izuzetnog studenta iz Podgorice, ali je nemoguć!“ Jagošu nije bilo lako s njom, ali ni njoj s njim. Borjana je bila čovek principa i reda, „ruska“ škola – Jagoš

protiv svih principa, svoj i neponovljiv. Ipak, voleli su se. Borjana je i danas prisutna u Jagoševim usponima i dilemama. Možda me on delimično doživljava kroz nju? Ne znam.

On živi probu

Mogu da objasnim zašto se dobro osećam u njegovim predstavama. Istina, dočekala sam penziju gladna fascinantnih, uzbudljivih, maštovitih reditelja. Malo ih je bilo. Slušam Jagoša na probi kao da gledam predstavu, jer on prikupuje pažnju svim onim što radi: on je glumac, igrač, pevač izvanrednog sluha i muzičke kulture. On je celo pozorište. S njim ulazim u probe kroz bez sumnje, prepreka, neverica. Ne moram da ga „prevodim“ na svoj jezik. Obično uđem docni-

je u proces proba. Jagoš šteti moje moći i moje vreme. A možda hoće prvo da sagleda buduću predstavu? Tako i ja bolje i brže pronađem sebe u predstavi. Mi ne razgovaramo ni mnogo ni dugo. Čini mi se da se razumemo pogledom.

Kad mi je prvi put ponudio ulogu, moje pitanje bilo je: „Jagoše, ne znam hoću li moći da te pratim?“ I sada, posle treće uloge, moram da priznam: nije mi uvek lako da ga sledim. Njegova energija je neiscrpna. On sagoreva na svakoj probi, kao da je poslednja. I zato malo strepim za njega. Osetljiv kao najfiniji mehanizam, on treperi i troši se. On ne gleda probu, on živi probu. On je hipnotizer, magnet, beli mag. I dosta! Ne treba ga objašnjavati. I ne može se. Cenin njegovu duhovnost. Razumem njegove mane. Sigurna sam da i on razume moje.

DIREKTOR (NAJZAD) SKINUT SA REPERTOARA

Novi direktor NP u Nišu, Marija Mitić-Blagojević, vratila je dosadašnjeg v.d. direktora Lazarevića u ansambl, reducirala projekte i traži reditelje za nove predstave

Slobodan Krstić

Marija Mitić-Blagojević novi je direktor Narodnog pozorišta u Nišu. Ova mlada žena, koja je završila Fakultet muzičke umetnosti i

Fakultet dramskih umetnosti, odsek pozorišne produkcije, od sredine jula je na čelu na novom poslu. Odluku o njenom imenovanju doneli su odbornici

Skupštine Niša čime je okončana višemesečna burna, bučna i tučnjavama praćena promena direktora niškog teatra. Dolaskom Marije Mitić-Blagojević u Pozorište, u Nišu veruju da je za duži period s repertoara skinut problem direktora kuće, koje je potresao ovdašnju javnost. Mnogi veruju da je došao kraj svađama, trzavicama, ogovaranjima i spletkarenjima među glumcima. Od velike pomoći ustoličenom direktoru, veruje se, biće i članovi novoimenovanog Upravnog odbora, pre svih oni iz redova gradske strukture. A među članovima UO su Toplica Đorđević, predsednik Izvršnog odbora Skupštine grada, Osman Balić, potpredsednik IO Skupštine opštine i Ninoslav Krstić, član IO Skupštine grada. Predloženo je da Đorđević bude predsednik ovog tela. On svojim autoritetom treba da štiti interese Grada i kulture u niškom pozorištu i pomogne upravnicu u prevladavanju problema kojih ima na pretek u teatru.

Ali da bi UO počeo s radom neophodno je izabrati još dva člana i to iz Kuće. Tu je nastao problem, jer dvoje kandidata iz Pozorišta nije dobilo zeleno svetlo na sednici Komisije za mandatno-imunitetska pitanja Skupštine grada. Kolek-

tiv je krajem juna na zboru izabrao glumce Ivanu Nedović i Miroslava Jovića za nove članove UO, ali se za njih izjašnjavalo 65, a trebalo je, kako stoji u Statutu, da bude prisutno najmanje 72 radnika. Zbog kvorumu taj predlog je odbačen, te zaposleni u pozorištu moraju ponovo na izbore. A novno izjašnjavanje može opet dovesti do nove polarizacije. Zbog čega i zašto? Na sednici Komisije za mandatno-imunitetska pitanja dat je predlog da se „za dobrobit pozorišta u Upravnom odboru obavezno nađu glumci, i to po jedan iz svake polarizovane grupe!“. Dakle, jedan iz mlade, a drugi iz starije glumačke garde. Kada je ta informacija prostrujala u pozorištu, mnogi su se zapitali da li je to demokratski način izbora članova UO.

I dok će se o tome verovatno još unutar kolektiva lomiti koplja, direktor Pozorišta vuče prve poteze. Glumac Aleksandar Lazarević, dosadašnji v.d. direktora, vraćen je u ansambl. Propale su kombinacije da on postane umetnički direktor, pogotovu što je krajem juna započeo rad na četiri nova projekta. U međuvremenu je upravnicu već otpisala jedan – *Prvi*, komad koji je trebao da režira Milan Pletl. Na repertoaru neće

biti ni *Sluškinje*, premijerno izvedene na niškoj sceni februara 2000. kao diplomatska predstava glumaca Akademije „Braćka Karić“. Nastavlja se rad na komadima *Noževi u kokoškama* Dejvida Herovera u režiji Miroslava Benke, *Bestidnik* Erika-Emanuela Šmita u postavi Ljiljane Todorović i *Noć ubica* Trijana Hosea u režiji Nenada Todorovića, koji je ove godine dobio nagradu za režiju na „Joakimu Vujiću“.

Ovi projekti, ako se u međuvremenu nađe zajednički jezik s autorskim agencijama, treba da budu realizovana do kraja kalendarske godine. U Niš treba ponovo da dođe glumac i reditelj Irfan Mensur da obnovio predstavu *Ja, Klaudije*, te Milan Karadžić, zbog obnove kulturne niške predstave *Ukročena goropad*, jer je došlo do određenih glumačkih pomeranja.

No, pravi zamajac u NP treba očekivati tek početkom sledeće godine kada će direktorka, tada već možda i u tandemu s umetničkim direktorom (na to mesto, saznajemo, treba da dođe reditelj ili dramaturg), povući prave repertoarske poteze. Od reditelja koji će raditi u Nišu očekuje se da okupe i u projekte uključe ceo ansambl.

Kad poželite da kupite knjigu, ponesite sa sobom ovaj kupon!

Knjižara BOOKWAR - SKC,

čitaocima „Ludusa“ daje popust
od 10 do 30%

na sva izdanja

Studentski kulturni centar,

Kralja Milana 48, 11000 Beograd

PREVODILAC JE SKRIVENI GLUMAC

Nepravda je što Rusi nijednu Čavku, taj njihov oskar popularnosti, nisu već dali Novici Antiću. Ni Rusi ne igraju sebe koliko ih igraju Beograd i Srbija, zahvaljujući pre svega Antiću. Treba li nam toliko ruske drame? Da li su one zaista tako dobre? Ko zna, možda je sve to zbog Novičinih prevoda?

Branka Krilović

Ne pratim sudbinu svojih prevoda kada me napuste i odu na scenu. Nekako, kao da više nisu moji, te reči koje izgovaraju glumci su samo njihove, često se desi da ne prepoznam čitave replike ili delove drame, pomislim da ih je reditelj dopisao, ili su ih smislili glumci, a onda, kod kuće, pogledam tekst i vidim da je sve tu, u njemu. Znam da se u Beogradu igra *Kokoška*, u Novom Sadu *Murlin Murlo*, Radmila Đurićin ponekad odigra monodramu *K.I.* za koju je nagrađena na festivalu drama po delima Dostojevskog u Rusiji, mislim da u Subotici igraju Koljadu, u Kruševcu pripremaju *Terorizam*, zanimljiv komad mladih zvezda ruske dramaturgije, braće Presnjakov, čini mi se da je i u Banja Luci još na repertoaru Koljadin komad, u Leskovcu igraju Razumovsku... Nela Antonović mi je nedavno rekla da priprema predstavu zasnovanu na drami *Snovi* mladog Viripaeva koga su otkrili Englezi, reč je o snovima mladih ljudi koji umiru od ejdsa. Bitez teatar, JDP i Atelje 212 imaju planove za narednu sezonu, videćemo...

Bez lažne skromnosti, u najužem ste krugu prevodilaca za pozorište?

Tačno, ali nisam siguran da li je to naročito moja zasluga, ili je to prosto sticaj srećnih okolnosti. Toliko godina sam već u pozorištu, čitavu deceniju sam radio u Bitez, gde sam, zahvaljujući pre svega Jovanu Cirilovu, upoznao najumnije i najtalentovanije ruske reditelje, glumce, dramske pisce i teatrologe, i bilo je prirodno da počnem da prevodim te sjajne i neobične drame. Prevoditi dra-

pitanju su, obično, sitnice, raspored reči, tek veznik, koje ožive rečenicu, učine je prirodnom, govornom, prihvatljivom publici, koja je usvaja kao svoje, kao nešto što je oduvek znala ili osećala ali nije umela tako dobro da formuliše i kaže.

Da li je nagrada „Miloš Đurić“ donela više posla, ili je to samo doprinos nominalnoj reputaciji?

Nagrada „Miloš Đurić“ mi je mnogo značila, jer uvek se pitaš da li to što radiš valja, da li je dovoljno dobro, da možda, sve to nije obična glupost i puki amaterizam. I, jednog lepog dana, javi ti ljudi koje do tad nisi ni poznao da si dobio najznačajniju našu nagradu za prevodilaštvo. Neponovljivo je to, možda je to ono što se naziva sreća, odjednom ti je sve lepo, siguran si u sebe, vidiš da neke sede i umne glave čitaju ono što si radio, i nalaze da to baš i nije tako loše. A, inače, nagrada nije uticala na to da više radim ili da se moji prevodi više traže; to ne zavisi od nagrada. No, donela mi je za mene vrlo važnu stvar u Rusiji: moja nagrađena knjiga, antologija savremene ruske drame *Gvozdeni vek* dospela je u ruke Mihailu Švidkom, ruskom ministru kulture, uglednom teatrologu, obrazovanom i odlučnom, te sam u maju dobio poziv da budem član žirija za izbor najbolje ruske savremene drame i filmskog scenarija. Konkurs organizuju rusko Ministarstvo kulture, Savez dramskih umetnika Rusije, filmske producentske kuće, u žiriju su poznati ruski teatrolozi, reditelji, profesori akademije, a od stranaca poznati

Istina je da ste igrani, ali da li je to ono što biste vi voleli da se igra, ili postoje i neke tuge?

Uprave naših pozorišta, koje delimično podržavaju reditelji, sve češće na repertoar stavljaju tzv. „male“ komade, s manje glumaca, pravdajući se nedostatkom novca. Mislim da to i nije baš tako, nema baš tako malo novca; radi se o zameni kvaliteta kvantitetom, pa često u novinama čitamo izveštaje o uspešnoj sezoni u nekom pozorištu gde se uspeh meri brojem predstava, kao da je to poljoprivredno dobro koje se hvali dobrim rododromom. Šta tada dobijemo? Gomilu predstava koje posle pola sezone zaborave i reditelji koji su ih režirali. Naravno, i „male“ predstave mogu biti velike, ali pružimo šansu i zaista velikim komadima. Oдавно sam već preveo dva takva komada, ansambl-predstave, strašnu, mračnu i potresnu secesionističku dramu o ljubavi i izdajstvu, *Pseći valcer* Leonida Andrejeva i *Besove* ili *Zle duhe* Dostojevskog u adaptaciji Andžeja Vajde. Ti komadi zahtevaju ozbiljan rad i nadam se da će se i za njih naći hrabri upravnici i reditelji, a o glumcima da ne govorim – oni bi se tu snašli kao ribe u vodi, jer te drame kao da su pisane za naše glumce.

Kakav je odnos pozorišta prema prevodiocima?

Beogradska pozorišta se korektno odnose prema prevodiocima, dobra saradnja je i s vojvodanskim pozorištima, a po Srbiji sve zavisi od upravnika. Ta naša nesrećna provincijska pozorišta nikako da se izvuku iz kolopleta svađa u ansamblu, kadrovskih avantura smišljenih u glavama lokalnih moćnika, hronične besparice, prevelikih ambicija reditelja koji ne sagledavaju realne mogućnosti ansambla, nepoverenja matičkih glumaca prema pojačanjima iz većih pozorišnih centara, nedostatka obrazovanih, mladih teatrologa i dramaturga, tezgaraškog odnosa prestoničkih reditelja, lenjosti.

Prevodi prevoda

Dešava li se da „prevode“ prevod?

Da, prevode se prevodi. Moji prevodi Koljadinih drama su sa srpskog prevedeni na makedonski i slovenački, što mi, naravno, prijalo ali nije dobro, jer je to prevod prevoda i, razume se, to šteti originalu. Dešava se i kod nas da se, na primer, francuske drame prevode s engleskog, nedavno je naše pozorište izvelo rusku dramu prevedenu delimično s ruskog, a delom s engleskog prevoda, pa je nastala papazjanija „osavremenjena“ vulgarnostima kojih nema u originalnom tekstu.

Poželite li ponekad da izadete sa predstave zbog nepoštovanja etičkog kodeksa na relaciji prevodilac-pozorište-predstava?

U poslednje vreme mi se često dešava da poželim da izadem, ne zbog prekršenog kodeksa i ne samo zbog predstava nastalih po mojim prevodima, jer ih i nema mnogo, već zato što su predstave, nije važno čije, domaće ili strane, loše. Već se naziru obrisi ozbiljne krize našeg pozorišta, jer smo dospeli do gotovo apsurdne situacije da se u lepim, obnov-

Sa ruskim prijateljima: R. Viktjuk, N. Antić i N. Koljada

ljenim, čistim, tenički odlično opremljenim, klimatizovanim, digitalizovanim, kompjuterizovanim pozorištima igraju prašnjave, anahrone, dosadne, nikom potrebne predstave, u kojima, u „turskom“ mizanscenu, glumci izlaze i ulaze, nešto pričaju, pokušavaju da se snađu, izvade stvar, i sami svesni uzaludnosti tog napora. A posle predstave, jedni druge tapšemo po ramenima, čestitamo upravicima, rediteljima, glumcima, znajući da je to loše, da je car go, ali niko to ne kaže i onda, kao noćni kradljivci, žurimo kući trudeći se da što pre zaboravimo tuđe i sopstveno licemerje.

Postoji li etičnost u odnosima pozorišta i prevodioca?

Etičnost postoji u meri u kojoj su pojedinci sposobni za nju. Ne spadam u vrstu skromnih i nenametljivih koji se sklanjaju od tuđih bezobrazluka; često mi se dešava da one koji pokušavaju da lepo vaspitanje sklone pod tepih, podsetim na norme i standarde, pa ako treba i sudom. Nije to pitanje novca, ne prevodim sve te drame zbog para. Uostalom, i da mi je to motiv, ne bih ništa postigao, jer na tome se kod nas ne može zaraditi; stvar je u normalnom, korektnom odnosu i uvažavanju tuđeg napora i rada.

Tantijeme? Ili ste i vi obuhvaćeni sudbinom neshaćenih umetnika?

Savet mladim kolegama: Zaboravite na tantijeme, put do njih je toliko trnovit da vam se više ispati da ih se u startu odreknete.

U kratkom roku objavljene su dve knjige vaših prevoda – *Gvozdeni vek* i *Kako sam pojeo psa Griškoveca*?

Imao sam sreću da moje knjige izdaje sjajna izdavačka kuća „Cepterov svet knjige“, čiji glavni urednik ima razumevanje za dramsku literaturu. Osim mojih knjiga štampali su i antologije savremene britanske i američke drame, a pripremaju još sličnih izdanja. To je retkost, jer dramska literatura izdavačima ne donosi prihod, tiraži su mali i ciljna grupa je malobrojna. Nadam se da ćemo dogodne štampati i antologiju ruske drame epohe „Srebrnog veka“ s dramama Andrejeva, Jevreinova, Surgučova, Gumiljova i drugih.

Rusi i dalje dolaze

Jeste li i dalje zatrpani „vrućim“ ruskim dramama?

Da, šalju mi ih i moji mnogobrojni pozorišni prijatelji iz Rusije, pre svih

Koljada, koji je kao profesor dramaturgije školovao nekoliko sjajnih pisaca – Sigareva, Bogajeva, Kostjenka, čije se drame uveliko izvode u Rusiji, Nemačkoj, Britaniji. Rusi. Takođe imaju nekoliko pozorišnih časopisa koji štampaju samo domaće drame; to bismo i mi morali da imamo. Naravno, tu su „Scena“ i „Teatron“ koji u svakom broju štampaju po neku savremenu dramu ali, mislim da je došlo vreme kad treba da postoji ozbiljan časopis koji bi izlazio možda samo dva puta godišnje s novim domaćim dramama.

Šta preporučujete kao novost?

Potpuno sam očaran dramama Ksenije Dragunskije i Konstantina Kostjenka, to su nova, sjajna imena i siguran sam buduće zvezde. Mislim da će ih uskoro i naša pozorišna javnost upoznati ali, neka to bude mala tajna.

Pošto već imate zavidnu reputaciju u ruskom pozorišnom svetu, pada li vam na pamet da na ruski prevodite, recimo, Biljanu Srbljanović?

Mislim da na ruski sa srpskog treba da prevode ruski prevodioci, kao što i na srpski s ruskog treba da prevodimo mi; u pitanju su fineze maternjeg jezika koje stranci nikada do kraja ne mogu da savladaju. A Biljanu bih, da sam Rus, svakako prevodio. *Porodične priče* su odlično prevedene na ruski i igrane u elitnom moskovskom pozorištu „Savremenik“, uloge igraju velike ruske pozorišne i filmske zvezde. Šteta što selektor ovogodišnjeg Sterijinog pozorja nije pozvao i tu predstavu. Ne prevodim naše drame na ruski, ali ih rado preporučujem ruskim kolegama i rediteljima. Nedavno sam poslao u Moskvu drame Zorice Jevremović i Milene Marković. Ko zna, možda se posreći.

Kad je Griškovec bio u Beogradu, gotovo ravnopravno ste učestvovali u njegovoj predstavi.

Svi mi koji nešto radimo u pozorištu i za njega, u krajnjoj liniji služimo glumcu. Glumac je ostvarenje naših napora, uspeha i promašaja. I u svakom od nas je negde duboko skriven glumac, manje ili više talentovan i uspešan. I to što prevodim drame, možda je neka moja potajna želja da budem ono što je kruna svakog pozorišnog čina – glumac kao početak i kraj, sredstvo i cilj. Zato, ponekad sebi dozvolim i tu malu radost da u simultanom prevodu zaboravim ko sam, šta sam i makar za tren osetim slast žive, izgovorene reči.

Prijatelji i saradnici: R. Milenković, N. Antić i Lj. Petruševska

mu nije baš jednostavno, potrebno je poznavati osobenosti našeg pozorišta, ukus reditelja, manir glumaca, profil publike, ne zbog povlađivanja već da bi iz mora beskrajno talentovanih i dobrih ruskih drama bile odabrane one nama bliže. Prevodeći dramu uvek razmišljam o nekoliko stvari: najpre kako sačuvati originalni tekst, zatim kako replika zvuči kad se izgovori, kako bi naš glumac voleo da je kaže a gledalac voleo da je čuje. Mnogi dobro prevedeni, ili napisani tekstovi zvuče suvoparno, čak dosadno kad se izgovaraju na sceni, a u

prevodilac i slavista iz Berlina i ja. Već mi e-mailom stižu savremene drame i scenarija, te nisam siguran kako ću se izboriti s hiljadama stranica različitih tekstova, a rezultati se objavljuju maja 2004. Zanimljivo je, a i za naše prilike poučno, da su nagrade za prvonagrađenu dramu i scenario visoke – 10.000 dolara, i to uz obavezu da se najbolje delo izvede u jekaterinburškom Malom teatru, a da po nagrađenom scenariju bude snimljen film.

RAZVOJ DRAME ZA DECU

Predgovor koji je za Antologiju srpske drame za decu napisao njen sastavljač, Branislav Kravljanc, jedan je od temeljnih i najpotpunijih pristupa našoj dramskoj književnosti za najmlađe, polazište za buduću istoriju srpske dramske književnosti za decu

Milivoje Mladenović

Antologija srpske drame za decu Branislava Kravljanca veoma je važna knjiga, iz dva razloga. Brižljivim odabirom dramskih i lutkarskih tekstova postala je najpotpunija slika celine razvoja srpske dramske književnosti, njenog kontinuiteta i sadržajne, žanovske i formalne raznolikosti. Dragocen je i predgovor autora u kojem je data sažeta a sadržajna istorija srpske dramske književnosti za decu, osvetljen njen početak i razvoj. Naročito je vredan autorov napor usmeren na dijahronijsko proučavanje dramske književnosti za decu, i njemu možemo da zahvalimo za prvu periodizaciju ovog dramskog oblika. Uvažavajući društveno-istorijsku uslovljenost nastanka dramskih dela i njihovu književno-dramaturšku vrednost, Kravljanc je razvojni tok ovog

žanra u srpskoj književnosti podelio na 4 razdoblja.

Prvo počinje pojavom *Dobrodetelnog derviša ili Zveketuše kape* Joakima Vujića (1813-1825) i traje do 1903. Vujić je proglašen za oca srpske drame za decu. Doduše, ni *Dobrodeteljni derviš* nije pisan za najmlađe, ali je imao snažnu recepciju kod dečje publike. (Takva promena funkcije tekstova nije usamljena pojava u istoriji književnosti, pa ni u njenom savremenom trenutku; socijalni dramaturgiji romana Čarlsa Dikensa, na primer, paralelno su živeli i pred dečjom i odraslom publikom.) Važno je da su dramski sadržaji bliski dečjoj publici, da poseduju uzbudljivost, uverljivost, napetost, komiku. Ni Sterijin *Volšebni magarac* nije namenjen deci, ali je odavno svrstan u područje dramske književnosti za njih. Iz prvog perio-

da, kao značajno delo, Kravljanc je uvrstio i *Nesrećnu Kafinu* Zmaja, prvi lutkarski tekst.

Nušićev period

Drugo razdoblje počinje pojavom Nušićeve jednočinke *Naša deca* (1903) i traje do početka Drugog svetskog rata (1941). Malo pozorište, prvi stalni teatar za decu, osnovali su Nušić i Mihailo Sretenović u Beogradu 1905. Nušić je osim *Naše dece* napisao i 10-ak jednočinki za decu, a Sretenović više od 20 komada koji su u ono doba neprikosnovenog gospodarili scenom, a danas su vredni samo s dokumentarnog stanovišta. Inače, 30-te godine prošlog veka su karakteristične po izrazitoj produkciji dramske književnosti za decu. No, taj period u razvoju dramske književnosti za najmlađe ostaje zabeležen po delima Nušića i Živojina Vukadinovića čija *Pepeljuga* i označava kraj drugog razdoblja.

Granice trećem periodu Kravljanc stavlja između 1944. i 1994. (do smrti

Stevana Pešića). U prvom razvojnom krugu (1944-1954) autor, osim nekoliko prerada i malog broja originala, ne nalazi značajnijih vrednosti. Posledica je to izrznitog pritiska društva na umetnost koji je rezultirao primitivnom estetikom i pedagoškom moralistikom, kako taj period ukupnog razvoja srpske dramske književnosti ocenjuje Slobodan Selenić. Raspadom doktrinarnog optimizma, dramska književnost za decu (kao i srpska književnost u celini) dobija zamah. U drugom razvojnom krugu (1954-1966) nastaju prvi moderno pisani dramski tekstovi za decu – komična scenska bajka Ljubiše Đokića *U cara Trojana kozje uši* i romantična bajka istog autora Biberče. Kravljanc pojavu tih dela označava kao čas rađanja naše moderne drame za decu, a Đokića smatra orijentirnim takvog stila. Dodajući kasniju pojavu Bajke o caru i pastiru (1958) Boška Trifunovića i Pepeljugu (1966) Aleksandra Popovića, Kravljanc nalazi argumente za svoje trijadno žanrovsko određenje srpske dramske književnosti: romantičnu, komičnu i ironičnu vrstu.

Značaj Duška Radovića

Kao osobnosti ove etape on ističe: oslobođanje od prenaplašene didaktike, tradicionalne naivnosti, patetike i folklor, te narodnu književnost kao stalnu inspiraciju dramskih pisaca. Treća etapa u posleratnom razvoju dramske književnosti za decu pripada Aci Popoviću koji je razbio mnoge tradicionalne konvencije i pokrenuo proces razbijanja zabluda u poimanju drame za decu kao u sebe zat-

vorenog roda. Ovu etapu odlikuje i nastanak prvih moderno pisanih lutkarskih scenskih tekstova. *Zvezda Fifi* Dragana Lukića u tom pogledu predstavlja prekretničku i prevratničku pojavu: napušta se gola scenska utilitarnost i elementi podražavalačkog, a ispoljava težnja za približavanjem duhu svetskih promena i tendencija u lutkarstvu očitovana u povratku posebnim zakonitostima i poštovanju metaforičkih značenja lutke.

U oblasti lutkarske dramaturgije veliki značaj imaju i dela Dušana Radovića (*Na slovo, na slovo*) i Stevana Pešića (*Čudesni vinograd*). Radović razmiče granice čudnog, gradeći novu poetsku harmoniju svakodnevice i irealnog sveta. Specifičan humor i „lirska groteska“ oznaka su specifične Radovićeve poetike. Ieralno i realno, uvođenje činilaca apsurdnog sa osloncem u narodnoj književnosti – osobnosti su dramaturgije Stevana Pešića s koji se završava treći krug u trećoj etapi razvoja dramske književnosti za decu.

Najizrazitije mesto u četvrtom razdoblju razvoja dramske književnosti, koje počinje 1994. a traje i danas, pripada Igoru Bojoviću koji polazeći od tema, motiva i likova iz bajki gradi „novi original“. Ironija je i u Bojovićevim dramama za decu (*Mačor u čizmama*, *Baš Čelik*, *Lepotica i zver* i dr) snažno sredstvo kojim se brani od navale „ortodoksnog realizma“. Bojović je u dramaturškom postupku odudara od ustaljene tradicije dramske književnosti, nov je i samosvojan ali ipak, po mnogo čemu (u traženju oslonca u narodnoj književnosti, npr), sledbenik svojih prethodnika.

Pozorišna poetika u Srbia (7)

ŠTA JE POSAO UPRAVNIKA

Dorđe Maletić (1816-1888), književnik, pesnik, dramatičar, ima posebnih zasluga za srpsko pozorište kao pozorišni kritičar, dramaturg i upravnik. U punom smislu reči je začetnik naše novije pozorišne kritike. Njegovo kapitalno teatrološko delo *Građa za istoriju Srpskog narodnog pozorišta u Beogradu* (1884, 1038 strana) važan je izvor za istoriju srpskog pozorišta u 19. veku.

Ostavio je i vidan trag u srpskoj kulturi kao pozorišni organizator, kritičar, upravnik i član književno-pozorišnog odbora. Prevodilac i dramski autor je prigodnih tekstova pisanih za svečane prilike (*Posmrtna slava kneza Mihaila*, *Apoteoza velikom Karađorđu*, *Apoteoza Vuku Karađžiću*) i tragedija (*Preodnica srpske slobode*, *Smrt cara Mijaila*, *Dušan Silni*).

Iz *Pogovora* glavnog Maletićevog teatrološkog dela prenosimo delove koji se odnose na zadatke pozorišne uprave. Mnoge od njegovih napomena imaju svoj puni značaj i danas. (Svi kurzivi su autorovi.)

Zadaci pozorišne uprave

„Upravljajući pozorišta mora biti *duša* pozorištu, mora svuda da dospe, mora sve da vidi; *s pozornice*, kao kakav reditelj, a ne sa svoga *stola*, treba da daje uputstva, da uliva života svemu uspavanom. Jer samo se tu vide potpuno nedostaci s kojih predstave boluju, s kojih veština (umetnost) propada. U dogovoru s književno-veštačkim odborom on daje bez oklevanja nužna uput-

va, pa makar se to ticalo i manje važnih predmeta.

Čim se Ifland kao indendant berlinskog pozorišta onako proslavio ako ne time što je svoju pažnju i na same *malenkosti* obraćao, što je bio *neumoran* u vršenju svoje dužnosti, *strog* prema mladima u zahtevima, a vrlo *razložit* i *poučljiv* u popravljajući pogrešaka i neispravnosti. Sam sve svuda, postao je u kratkom vremenu svima u pozorištu i žuđeni *savetodavac*, i omiljeni *drug* i pravedni *sudija*.

Gde god toga nema, gde upravljajući, kao obično niže pozorišno osoblje, čas ovu, čas onu dužnost od sebe odbija s izgovorom: *to nije moj posao*; gde se u izboru komada i deljenju uloga kao i u davanju veštačkog (umetničkog) pravca bez saslušanja književno-umetničkog odbora, a naročito reditelja, tera *samo-volja* ili *vetrenjaštvo*; gde se upravljajući bezbrižno oslanja na mlade da *sami* vrše dužnost, a među tim je nepristupačan u svima prilikama, gde je potreban savet, razgovor i dogovor, ... - tu, naravno, propada pozorište.

Primećete li još glumci kakvu njegovu slabost (a ovu će uvek mnogo pre opaziti nego kakvu vrlinu njegovu), te izgubi u njihovim očima poštovanje, onda je demoralizacija već na pragu, a s njome rastrojstvo i raspadanje.

Zalud će reditelj kao njihova najbliža vlast, uložiti svu svoju volju i ljubav da održi red i poslušnost - ako se upravljajući pozorišta mimo rediteljeve društvene i ljubavne opomene kadšto ne pojavi kao najviša volja s *više*, ako je samo kao neka *senka* vlasti, ako je, što ono rekao Horacije nos numerus sumus (mi smo samo broj) - onda mora poći sve u sunovrat.

Ko neće priznati istinu i ovih reči: „Svaka prava uprava mora znati šta je predstavljačka umetnost, mora poznavati dramatsko pesništvo i glumački svet sa njegovim osobinama, mora imati jasan pregled celog pozorišnog rada, mora biti ustalac u svome poslu, mora pozorište voleti i gotova biti na svake žrtve, mora imati znanja i umenja u pozorišnim stvarima, mora imati energije i poštene volje, i mora biti savestna, tačna i nepristrasna u vršenju svojih dužnosti“.

Ali ko će sva ova lepa svojstva naći u *jednoj* ličnosti?

Ako je, dakle, s teškoće ovakvog izbora slučajno izbor upravljajući, bilo u pogledu njegove sposobnosti ili vršenja dužnosti, pao na *nedostojno* lice, onda vladi ništa drugo ne ostaje već da *bez odlaganja promeni upravu*. Šta vrede i najlepše sposobnosti kad ih čovek zbog lenjosti i ugodnosti svoje ne upotrebljuje u svojoj propisanoj mu dužnosti? A to je svima nama najbolje poznato da *s neizvršenja dužnosti naše opšte stvari najviše hramlju*. Iako česta promena mnogo udi pozorišnoj administraciji i celokupnoj harmoniji, opet se ta šteta ni iz daleka ne da uporediti sa štetom koja pozorište postizava s rdave uprave. *Izbior pozorišnog upravljajući spada na savest dotičnom vladinom organu*.

Tri su dakle poglavite dužnosti dobrog intendanta: da vodi tačan račun o struci artističkoj, književnoj i administrativnoj. Sva podela ovoga rada na stručna lica slabo će pomoći bez intendantovog strogog nadzora. Mnogo se što-šta i u samoj artističkoj struci podkrade i najbistrijem oku pojedinca, koje može indendant od časa da popravi. Koliko je puta valjan indendant pokrenuo novu misao u ovom ili onom pesniku, te unapredio dramsku struku? Koliko je puta valjanom intendantom

Ostavio je i vidan trag u srpskoj kulturi: Dorđe Maletić

primedbom ili skraćanjem dela pesnik upućen na slučajne ili glavne nedostatke u delu? Koliko je puta valjana administracija intendantova izvukla pozorište iz neprilike?

Da se ovo postigne, da se izmeri na pozornici prava potreba narodna to nije tako lako, te s toga se mora ozbiljna pažnja pokloniti izboru onog lica koje se

za intendanta postavlja. U tome ne može biti merilo što je ovaj ili onaj pisao drame, pripovetke, pesme, itd. te da može biti valjan indendant. Tu se ište mnogo više i znanja i iskustva, i volje i poštenja nego i u kakvoj drugoj struci.

Pruredio: Z. T. Jovanović

KISEONIK U POTPALUBLJU

Nad knjigom Olge Savić *Kad se pomeri zavesa*

Dragica Jakovljević

Od delova „neke vrste dnevnika“, vođenog poslednjih 15-ak godina, isečaka iz novina „koji su davali uvid u našu i svetsku situaciju“, odlomaka iz knjiga – kako je sama objasnila na promociji, 23. VI, ali i svog nesumnjivog spisateljskog dara i svoje erudicije – što, naravno, nije spominjala – nastao je prvi roman Olge Savić *Kad se pomeri zavesa*. Najvažnije su joj, kaže, bile sudbine ljudi, „sudbine vas, mojih prijatelja“. „Pljuvali su nas, pljuju i danas, i mi sami sebe pljujemo. Ja sam htela da kažem nešto o ljudima koji imaju svoj moral, svoju etiku, koji rade, ne samo za sebe, nego i za druge.“

To što je htela, kazala je kroz preplitanje dokumentarne i romaneskne građe. Prvu čine zapisi iz pozorišta, drugu priče o nekoliko porodica i o onome što ih je snašlo u godinama naših zapleta i raspleta, ludih i bolnih, u kojima se „uvek prvo bezuspešno pregovaralo, a posle uspešno ratovalo“. „Ne volim vrata ni kad su otvorena, a još manje kad su zatvorena“, kaže ličnost iz romana, ali tih godina upravo su se sva vrata zatvorila.

Bilo je glasova protiv rata, ali za glušivani su bukom i besom *rodoljubaca* svih fela. „Oglasila sam se i ja“, podseća nas Olga Savić. U „Borbi“ je, maja 1991, objavljen njen „apel da nam se vrate mobilisana deca, da nastave svoje studije i svoj rad...“ Jer: „Ako oni treba da poginu..., nama, njihovim roditeljima, ne treba više nikakva država, dovoljno nam je jedno malo parče zemlje: metar sa dva“.

Dezertar Borisa Vijana, pesma koja se tako lepo uklopila u Olginu priču, objavljena je tada „u jednom, naravno, marginalnom listu“. Na marginu je potisnuto i gostovanje Aleksandra Doljskog, gosta iz Sankt Peterburga. Njegove stihove gotovo niko ne sluša čak ni za „okruglim stolom“ posle predstave *Tamna je noć* (svi smo pomalo debelo košci, šta li). „Mi živimo ko sitniš u džepu/il ko grickalice za zakusku neku/ko meci u cevi automata/koji drugi drži i njime barata...“, pevao je Doljski, a malo ko ga je čuo. „Tako je uvek bilo, i tako će uvek biti“, došapnuo je Olgi Aca Popović, tešeći je.

Na margini

Svi smo tada bili marginalni, a posebno oni što su smatrali da ne mora biti što je bilo, oni što su išli mimo struje. Ovaj roman, ova „nezvanična istorija“ Jugoslavije i Srbije 90-ih, sačuvaće od zaborava epizode koje za zaborav nisu ni bile, ali... Možda najlepša opisuju poslednje dane Stojana Dečermića. „Ovu prelepu dramu (*Dijalog u močvari* Margerit Jursenar) odigrali smo samo 5 puta. Na poslednje 2 predstave Cole je dolazio iz bolnice, skinut s infuzije za samo ta 2 sata. Dan uoči njegove smrti posetila sam ga u bolnici, bio je slab ali lucidan do kraja. Iste noći, medicinskoj sestri koja mu je podigla uzglavlje poljubio je ruku, rekao hvala i izdahnuo.“

Olgina istorija, usudujem se reći, tačnija je i vrednija od zvanične, zato što

„prava“ za velike događaje uopšte ne mari. Takav događaj bio je, recimo, dolazak Ronalda Harvuda na premijeru *Garderobera*. A to je onaj „lični čin koji je“, podvlači Olga (izbegavajući stereotipe o „prijateljima Srba“) „važniji od svih globalnih marifetluka“. Harvud je došao u jeku sankcija, januara 1994, kad su mnogi „milosrdni anđeli“ okretali glavu od Srba i Srbije. „Pozorište nema grejanje, probamo u zimskim kaputima, nema ni dizela, autobusi i trolejbusi ne rade, pa na probe, iz raznih krajeva grada, dolazimo brzim hodom, tako se zagrevamo. Kad Ser zagrmi: *Bombarduj nas, ali svaka moja izgovorena reč biće štiti od vašeg divljaštva... odbrana od vašeg terora*, prolomi se silan aplauz“. Posle predstave glumci sede s Harvudom, pričaju, a Olga se seća koga je sve u istom salonu videla minulih godina: Žerara Filipa, Madlen Reno, Lorenza Olivijea, Vivijen Li, Žan Luj Baroa... Beograd je bio svet.

Olgina knjiga počinje njenim iznenađenim odlaskom u Pariz (uskočila je na upražnjeno mesto u grupi koja ide na Sajam kožne galanterije). U Parizu, gde se prvi put sreća s Marinom Cvetajevom i Lu Salome, sada traži knjigu o Mileni Jesenskoj, prethodne godine proglašenu za najbolju izvan frankofonskog govornog područja. „Nisu je imali. Izgledalo mi je to nečuvano...“ Knjigu je našla u maloj knjižari pored teatra Odeon. (Trebalo bi jednom nešto napisati o tim malim knjižarama i malim knjižnicama.) Odmah je znala da će Milena biti junakinja njene „nove pozorišne priče“.

Raspituje se za pozorište Charles Duplin. „Nikad čuo“, odgovaraju prolaznici. „Uspomenu na takve ljude čuvaju samo posvećenici.“ (Kao i kod nas. Beograd je svet.) Tada je prvi put u pozorištu gledala Žanu Moro: „Da li je uvek ovako istinita, može li to da se ponavlja po dva puta iz dana u dan? Ne, ne verujem...“ Posle predstave, gledaoci dugo, čuteći, ostaju na skveru, „kao zaverenička grupa posle obreda“.

U Rodenovom muzeju traži skulpturu pred kojom je nekad, s Nekim, stajala: htela bi da stane opet. Čuvar, koji tu radi 20 godina, kaže da skulpturu nikad nije video. „Eto, nije postojala. A mi smo tako dugo pred njom ushićeni stajali“, obraća se Olga svom odsutnom prijatelju, ispisujući ovu „rečenicu sa pet brava“, zagonetnu i lepu.

Za večerom se pije vino „u slavu Kole Brenjona“. Priča se o Mileni Jesenskoj, „o njenoj začuđujućoj energiji i sposobnosti da unese lepotu čak i među logorske žice Ravensbrika...“ Olgu pitaju zašto uvek bira neke teške teme, zašto ne izabere nešto veselo, sa srećnim krajem. Čujem je kako odgovara rečima Isidore Sekulić: „Zato što volim muku i anatemu... Volim onoga koji kamen ore, a ipak ima hleba. Onoga koji kaže da je sramota uvući jedrila kad zatrupe vetrovi i bure... Muka je slatka: ozbiljnost i strogost su muze“. Suprotno kaže i nalaže pravilo Olgine omiljene planine Tare, njenog pribežišta: „Čim nešto nije u redu sa putem kojim si krenuo, vrati se na polaznu tačku“. Da se vratila, Olga ne bi zalutala, ali ni sreća seljaka koji joj je poklonio zveno, koje je kasnije dobilo „ulogu“ u njenom *Kremanskom proročanstvu* (glumac je glumac i na livadi), „teatarski vrlo zanimljivoj knjizi“.

Na Sajmu kožne galanterije (morala je da ga poseti jer je uskočila na mesto inženjera) „odmah shvatiš da ulaziš u 21. vek i da ti se on nimalo ne sviđa, ne samo zbog betona, brzine i hermetičnosti, već i zbog kompjuterski ucrtanih puteva kojima se tamo stiže“. Na štandu Alpe-Adria, mimo SFRJ, izlagale su Slovenija i Hrvatska (Croatia, to jest). Olga proročki beleži: „Prodavaćemo svoju kožu istim kupcima ali na odvojenim štandovima“.

Aluzija na biografiju

U Beogradu, u Tašmajdanskom parku, mama besni što je neki dečak njenom sinčiću uzeo loptu. U isto vreme, na istom mestu, visoki funkcioner obavestjen, iz pouzdanog izvora, da se sprema raspad zemlje i JNA – ostaje ravnodušan (ili je to bila neverica?).

Junakinji romana, koja priprema doktorat *Odumiranje ličnosti u XX veku*, stalno se pred očima vrti citat njene mentorke: „U nenormalnom društvenom okruženju biti normalan znak je loše adaptiranosti“. „E pa, neću da se adaptiram!“, odbija ona. Za ljude o kojima Olga Savić piše, rešenje nije u uspešnoj adaptaciji (mada je mnogima baš pošla od ruke!), „kiseonik u potpalublju“ (kultna predstava JDP-a „suštinski problematizuje našu uzajamnu nesreću“) za njih je stalno traganje za lepoto.

Kiseonik u potpalublju (još mi nismo na palubi) jeste i ova Olgina knjiga. Već u samom naslovu, kako je primetio Jovan Ćirilov, ima puno poezije: „Olga veruje u poetsko u romanu, ali se ono se nalazi između redova, u samoj prozi

nema poetičnosti.“ (Naslov je Ćirilov nazvao „aluzijom na biografiju“, a kad bi prostor dopuštao, još bi se moglo govoriti o toj zavesi, npr. da li se ona diže ili spušta, da li se povlači kao što se podvlači crta, i tako dalje, i tome slično.)

Niz dobro uočenih detalja iz pozorišnog i „običnog“ života Olga Savić sklapa u mozaik vremena, u kome je, zapažam sa žaljenjem, život više uticao na pozorište, ne obrnuto. (Odlomak iz dnevnika, januar-juni 1990: „Na sednici Umetničkog veća atmosfera je zezatorska, opuštena, pričaju se vicevi. Ustretali mladi reditelj, kome je ovo prva režija u ovom pozorištu, pripremio se dobro za svoj ekspoziciju, očekuje reakciju... A reakcija se svodi na žMa u redu jež, jer osećaju, instinktivno, da bi ih mladi čovek uskoro mogao prevazići.)

Oktoobra 1997. izbio je požar u zgradi JDP-a. Olgin uzvik „Neka gori!“ zvuči kao kletva (Izgorelo dabogda!), ali ne, ne treba tako razumeti: „To je jedini način da se na istom mestu podigne novo moderno pozorišno zdanje...“ Nadiru „krohotine uspomena“: s Ćosićevim *Otkrićem* na otvaranju Teatra nacija u Parizu, prvo gostovanje kineskih umetnika posle Kulturne revolucije, viščasovna predstava Boba Vilsona, *San letnje noći* u zadarskom parku, *Ifigenija* u Ohridu... „Koga to još zanima osim nas koji smo bili sudionici?“, pita (se) Olga Savić. Dopisujem na margini: Mene. (Na margini, dabome.)

Na kraju priče, kao i na početku, Olgi predlažu da opet poseti Pariz. Pasoš ima, dobila ga je kad su pre 3 godine gostovali u *inostranstvu* – Makedoniji, ali ne želi da ide u grad svetlosti. Ide na Taru. „Tamo je sada u punom cvatu samonikla trešnja ispred moje brvnare.“

LUDUS MOŽETE KUPITI...

U Beogradu u knjižarama:

Beopolis (Makedonska 22),

Naš dom, (Knez Mihailova 40),

„Pavle Bihali“, (Srpskih vladara 23),

Plato (Akademijski plato 1),

Stubovi kulture, (Trg Republike 5),

„Školigrlica“, (Gospodar Jevremova 33),

Zadužbina Ilije M. Kolarca (Studentski trg 5),

Bookwar (SKC, Kralja Milana 48);

U Novom Sadu u knjižarama:

„Solaris“ (Sutjeska 2),

Most (Zmaj Jovina 22);

NEDOSTAJE MI TO ČUDESNO „Z“

Mnogo zavisi od nas, ali ne sve, jer ponešto je i u Božijim rukama, kaže Božidar Đurović, reditelj predstave *Sabirni centar* koja nastaje u beogradskom Narodnom pozorištu

Mikojan Bezbradica

Posle pauze od 6 godina, reditelj Božidar Boba Đurović ponovo se vraća u matično Narodno pozorište u Beogradu. Povratak će biti inscenacijom *Sabirnog centra* Dušana Kovačevića, čija je premijera zakazana za 22. XII, kad nacionalni teatar proslavlja 135. godina postojanja.

„U dramskoj literaturi Dušana Kovačevića su dve drame koje su, temama, poetikom i obimom, predodređene za okosnicu repertoara nacionalnog pozorišta, pa je čudo što *Sabirni centar* i *Sveti Georgije ubiva aždahu* nisu do sada izvedene u NP“ kaže Đurović. „Verujem da ne postoji čovek koji u jednom času ne počne ozbiljnije da razmišlja o ‘životu posle života’. Ta univerzalna tema je zanimljiva i intrigantna i za verujuće i za agnostike, žene i muškarce, mlade i stare. Dakle, ovaj komad već i temom ima najširu poubliku. Kovačević je zasigurno jedini živi domaći pisac čija osobena poetika miri umetničko i popularističko. Takvu gledanost i popularnost na svom govornom području i gotovo svim kontinentima – kao dramski pisac, ali i sineast – nikada nije doživeo neki naš autor. Poznati svet živih i nepoznati svet mrtvih poseban je scenografski izazov, a najmanja tehnička ograničenost i najviši stepen scenografske ubedljivosti i maštovitosti najlakše je ostvariti upravo na velikoj sceni Narodnog pozorišta. Neodvojivost sveta živih i sveta mrtvih i maštovita priča komada omogućuju reditelju da sa saradnicima, a naročito glumcima, promišlja i poigrava se s mnoštvom ljudskih problema koje živimo od rođenja do smrti, s tužnom spoznajom o prokletstvu čoveka koji treba da umre da bi saznao s kakvim ljudima je živio. Odavno je Meša Selimović zavapio: „Živi ništa ne znaju. Poučite me, mrtvi, kako se može umreti bez straha, ili bar bez užasa. Jer, smrt je besmisao, kao i život.“

Kovačević je džentlmen

Veruješ li u inkarnaciju?

Svet mrtvih i svet živih doživljavam kao jedinstvenu, najtanjom opnom spojenju celinu. Dok sanjamo mrtve – a sanjam ih veoma često – verovaću u naš ponovni susret. Ako drugog sveta nema – što niko nije opovrgao niti potvrdio – onda ovozemaljski život i nije neka radost. Hristovo vaskresenje je jedino suštinsko telesno pitanje kojim se crkva bavi. A ako Hristos nije vaskreso, crkva gubi smisao postojanja. A ona postoji i traje. Bez vere i nade se može živeti, ali za mene takav život nema smisla.

Komad je napisan pre više od 20 godina. Utiče li vreme, kao vrhovni sudija, na njegovu aktuelnost?

Nema naroda koji u svojoj istoriji nije ratovao boreći se u najboljem slučaju za opstanak i samostalnost, i ti datumi su istorijski graničnici. No, malo je naroda poput našeg koji tako često ratuje, a primirja su im tihi obračuni do sledećih ratova. Tokom najdužeg dosadašnjeg našeg primirja napisan je *Sabirni centar*, čiji junaci još „žive“ Drugi svetski rat, a on je podelio sve, pa i najrođenije. Mentalitet junaka komada je prirodno isti ili sličan onom naših savremenika, jer je 20 godina beznačajan period da bi se promenile navike i način razmišljanja. Rat je prirodna posledica tog mentaliteta o kojem su najbolje govorili Jovan Cvijić i Vladimir Dvorniković, opisujući ga kao suštinski violentan, netolerantan, isključiv. U komadu je i danas sve isto, samo smo „bogatiji“ za još jedan neobičan rat čiji duh provejava predstavom.

Bilo je naznaka da Kovačević ima namere da menja tekst...

Koliko film *Sabirni centar*, nebrojeno puta prikazan na TV, otežava a koliko olakšava prijem buduće predstave?

To su različiti mediji, različiti načini razmišljanja koja ne treba porediti jer su sredstva koja koriste, prirodno, samo naizgled slična. Dobroj predstavi ne smeta ni TV ekranizacija predstave, a kamoli film čiji je scenario pisan na osnovu drame. Film *Sabirni centar* ima mesto u domaćoj kinematografiji, a nama tek predstoji da napravimo predstavu koja će biti dovoljno osobena i svoja da sećanje na film neće smetati gledaocu, već će mu biti izazov da razmišlja o različitoj moći i sugestivnosti pozorišta u odnosu na film.

Okupio si dobar glumački tim. Da li dobra podela obavlja pola posla?

Pripremni rad na predstavi je brižljivo obavljen. Nekoliko puta smo odlagali početak rada čekajući povoljne okolnosti. Moja obaveza i odgovornost su još veće jer mi je uprava Pozorišta dala određene ruke. Izboru teksta, saradnika, glumaca je moj, iako sam, prirodno, konsultovao i pisca i upravu. Želeo sam da napravim predstavu u kojoj bi najviše bilo glumaca ili zaposlenih ili stalnih saradnika Narodnog pozorišta. Praveći podelu nisam načinio ni jedan bitan kompromis koji bi značajnije uticao na konačni rezultat. Sa scenografom Geroslavom Zarićem, kostimografom Bojanom Nikitovićem, kompozitorom Zoranom Erićem i lektorom Radovanom Kneževićem sam mnogo saradivao i

Radi na brzinu, kaj se na tenane

Mihailo Janketić je i ovoga puta u podeli. S njim veoma često radiš...

Naša saradnja je započela pre 13 godina u tadašnjem pozorištu „Ljubiša Jovanović“ u Šapcu, kada je maestralno odigrao složenu ulogu Luke Labana, islužnog policajca u Kovačevićevom *Profesionalcu*. Zatim smo saradivali i na radiju i u pozorištu. Janketić je zasigurno jedan od naših najznačajnijih glumaca, veoma konstruktivne prirode, privržen predstavi, izrazito kolegijalan, disciplinovan, strpljiv, kultivisan, rafiniranog scenskog ukusa, glumac kojeg bi uvek poželeo u svojoj predstavi.

Za koju je ulogu bilo najteže pronaći glumca?

Moje „lepe muke“ su trajale dugo jer sam pokušavao da ostvarim maksimalno tačnu podelu, a da se ograničim na matični ansambl. Uživao sam u nedoumicama i približavanju koncepta predstave objektivnim mogućnostima ansambla, a našao i mogućnosti koje bi mi u idealnoj podeli umakle. Sreća je što u *Sabirnom centru* nema loše napisane uloge i što su najvećim delom glumci istinski želeli da igraju u predstavi i vidno nestrpljivi čekali početak rada. Uloge nisam delio na brzinu, da se ne bih na tenane kajao.

Mrtve sanjam često: Božidar Đurović (Foto: Đ. Tomić)

dobro se razumemo. Radujem se ponovnoj saradnji s Mihailom Janketićem, Predragom Tasovcem, Nadom Blam, Nelom Mihailović, Borisom Pingovićem, Brankom Jerinićem, s našom jedinom gošćom Jelisavetom Sekom Sablić, Branislavom Cigom Jerinićem, Tihomirovom Stanićem, Dušankom Stojanović, Darkom Tomovićem, Vukom Kostićem, Igorom Đorđevićem i Zoranom Čosićem. Ova ekipa zasigurno obećava, mnogo zavisi od nas, ali ne sve. Nešto je i u Božijim rukama.

Da li je pisac imao neke uslove što se glumaca tiče?

Dugo, a mislim i prilično dobro poznajem Kovačevića. Nisam primetio da ga karakteriše ma kakva vrsta isključivosti; tolerantan je, racionalan i spreman na argumentovane kompromise. Praveći podelu, neki glumci su mi se žalili da ne mogu ući u podelu jer ih pisac ne voli te da on izričito zabranjuje da igraju u njegovim komadima i filmovima. Uveravao sam ih u suprotno, a onda se i potvrdilo da su to samo kafanske priče. Uslovljavanje ne priliči gospodi, a Dušan Kovačević je – gospodin.

Često si režirao njegove komade. Šta te privlači njegovim tekstovima?

Izbor je pitanje ukusa. Reditelj ne može baš uvek da režira komad koji želi, u pozorištu koje mu se sviđa i s glumcima koji mu najviše odgovaraju. Sticajem okolnosti režirao sam znatno manje no što sam želeo, pa i što sam bio obavezan (u NP, kući u kojoj sam zaposlen 12 godina, imao sam dve nemile pauze: prvu od 3 godine, i drugu koja traje već 6 godina) ali sam – osim jednom – uvek režirao tekst koji sam želeo. Oduvek su me privlačili Kovačevićev unutrašnji univerzum i pogled na svet. Posle Sterije i Nušića, ni jedan naš dramski pisac ne poznaje bolje ovdašnji mentalitet, i malo ko zna da se tako duhovito i bezazleno poigrava opakim svojstvima svoga naroda. Neverovatno maštovite priče kroz koje nas vode njegovi junaci, uvode nas u svet realističkog apsurdna, beskrajno duhovitog i ne malo tužnog. Radeći njegove komade, jednim okom se smejem a drugim plačem. Privlači me njegova pozorišna alhemija.

Koje su teme, tebi kao reditelju, inspirativnije – aktuelne ili vanvremenske?

Bojim se da sam prilično staromodan, konzervativan, tačnije – umereno konzervativan reditelj, pa otuda i veoma „neprikladljiv“ za period duhovne i svake druge tranzicije, i nestalnost koju karakteriše sumnjiv vrednosni kriterijum. U tom svetu se svesno loše snalazim; ne želim da učestvujem u bilo kojoj vrsti sumnjive mode koju nameće određeni društveni trenutak. Dobro pozorište mora biti utemeljeno u društvenu zbilju ako nije osmišljeno kao puka zabava koja je svakako legitimna. Paradoksalno je da smo imali bolje i angažovanije pozorište kad smo živeli u tzv. jednoulju nego danas, u jedva dočekanom „višeumlju“. Društveno tkivo razjeda bolest prošlosti i dezorjentisana sadašnjost koja sama po sebi nudi mnoštvo pozorišnih tema ali se u savremenoj drami to vidi uglavnom na nivou preslikavanja stvarnosti. Otuda „svoje“ pozorišne teme radije tražim u proverenoj inostranoj dramskoj literaturi koja itekako dobro korespondira s nama i ovim vremenom. Aktuelne teme ne moraju biti vanvremenske a vanvremenske su zasigurno aktuelne.

Toj kategoriji pripadaju i *Zagonetne varijacije* Erika Emanuela Šmita, predstave koja se 6 sezona igra na kartu više u Narodnom pozorištu.

Ljubavna priča o neobičnom emotivnom odnosu jedne žene i dvojice muškaraca, i mogućnostima ljubavnog trougla, u svakom pogledu je univerzalna. Kroz tu dramu saopštene su mnoge priče o komplikovanosti odnosa muškarca i žene u braku, te zanimljivom odnosu koji se može uspostaviti između dvojice muškaraca. Činjenica da se predstava igra već 6 sezona, da je snimljena i emitovana na TV, svedoči o tome da ni na jednu ljudsku priču, ako je dobro pozorišno osmišljena i realizovana, vreme ne utiče. Naprotiv, mnogi je gledaoci gledaju više puta, a dolaze i generacije kojima je priča znatno zanimljivija od nekih feljtonističkih komada koji su već dugo u modi, a koji više priliče istorijskom institutu, novinskom feljtonu ili slično. No, živimo u vremenu kad svačija sudbina zaslužuje bar monodramu, a možda i dramu. Još ako ima ko će to i da finansira, a uvek se nađe neko, onda ne čudi što svake nedelje se na beogradskim scenama igra po neka premijera, iako se veoma retko pojavi i dobra predstava.

Režiraš i u unutrašnjosti. Kakva je pozorišna situacija u tim sredinama?

Nažalost, imam veoma loš uvid u pozorišni život van Beograda. Izgleda da je svuda situacija komplikovana: novca za teatar i kulturu je sve manje, umetničko „tržište“ je, zajedno s demokratijom, došlo iznenada, a mi nismo pripremljeni, ili ga ne primećujemo, pa je sve u nekoj vrsti iščekivanja globalnog rešenja kulturne politike na državnom nivou. Sumorna je naša pozorišna stvarnost i u Beogradu, a kamoli u unutrašnjosti koja je oduvek – čast izuzeci- ma – bila uglavnom bleđa kopija uspešnih prestoničkih pozorišta. Plašim se da se teatru bliži klinička smrt. Ali, pesnik kaže „voskresenja ne biva bez smrti“.

Da li bi angažman poznatih glumaca i reditelja u unutrašnjosti doprineo popularizaciji pozorišta?

Takvih je pokušaja za poslednjih 10-ak godina bilo, i oni su dali relativno dobre rezultate jer su doneli osveženje i samim ansablama, a bili su dragoceni i za publiku. Tako se podiže opšti umetnički nivo, a priliv nove energije, makar na kratko, razbija monotoniju. Dolaskom dobrog, poznatog glumca i publika odlazi u pozorište znatno radosnija. No, takve predstave su, normalno, skuplje od redovne produkcije i veliko su opterećenje za skromne budžete pozorišta u unutrašnjosti. Pa ipak, verujem da bi svako pozorište u unutrašnjosti trebalo da ima u sezoni i takav projekat, makar uradili i predstavu manje u okviru redovne produkcije. Te predstave bi češće bile igrane i na beogradskim scenama, pa bi bile ekonomski isplativije.

Rez mora da bude bolan

Nešto slično si uradio proletos u pozorištu „Dobrica Milutinović“ u Sremskoj Mitrovici, režirajući komad Alana Ejkhona „Kako se uzme“; jednu od glavnih uloga ponovo je igrao Miša Janketić.

Zgrada pozorišta „Dobrica Milutinović“ u S. Mitrovici (ako i oni ne promene ime) jedna je od najlepših u Srbiji. U ovo zdanje nije useljen stalni ansambl i to je velika mogućnost za slobodne pozorišne grupe koje bi se okupljale oko projekta, a kojima izgleda ide u prilog tranzicija u srpskom pozorištu. Tako bi S. Mitrovica dobila bogat pozorišni život, a te predstave bi morale biti mobilne, gledljive i isplative. Ovaj koncept otvara mogućnost za dovođenje kvalitetnih glumaca i reditelja koji bi zbog velike i često neloyalne konkurencije imali prostor i uslove za istinski profesionalni pozorišni rad. I to bi vodilo decentralizaciji kulture. Moja ekipa je odlično saradivala s inventivnom i preduzimljivom upravnicom Vladislavom Munić. Odigrali smo 10-ak predstava, računajući i beogradsku premijeru u „Dadovu“, a od sledeće sezone predstava je na redovnom repertoaru pozorišta „Slavija“.

Da li su komercijalni projekti s nekoliko glumaca jedno od rešenja za stabilizaciju „provincijskih“ pozorišta?

Mislim da parcijalna rešenja nisu dobra. Očito je da je pozorišni život u Srbiji u velikoj krizi. Novca je sve manje, ponestaje i posla, ogroman broj mladih završava državne i privatne akademije, a platežna moć potencijalne publike je sve manja, kao i donatora, jer ih država ne stimuliše da ulažu u kulturu. Valja se suočiti s pravim stanjem i bez folklorne i mistifikacije doneti zakon koji globalno

rešava problem finansiranja i funkcionisanja teatra, a samim tim omogućava normalan pozorišni život i vraća ozbiljan vrednosni kriterijum kao preduslov boljitka. Ostalo je presipanje iz šupljeg u prazno, kupovina vremena, nagomilavanje problema i nastavak agonije i nesigurnosti. Taj rez mora biti bolan, ali može biti i human, a ako je pravičan sigurno će manje i kraće boleti.

Premda si renomirani reditelj, ovo ti je prvi intervju za „Ludus“. Čudno, zar ne?

Meni je više žao što sam u matičnoj kući bio 9 godina bez posla, redovno primao platu, topli obrok i markicu, a nisam mogao da režiram. Uprave su me odbijale bez valjanog objašnjenja. Novine, pa i „Ludus“, najčešće pišu o uspešnima, o ljudima koji rade, a ne o onima kojima to nije dozvoljeno. Znamenita formula Ajnštajna o uspehu glasi: $A = X + Y + Z$, gde je X – rad, Y – igra, a Z – drži jezik za zube. Oduvek, pa i danas, mi nedostaje to čudesno – Z.

Parcijalna rešenja nisu dobra: Božidar Đurović (Foto: Đ. Tomić)

PRVI PUT DOKTORAT ZA PET GODINA!

Interdisciplinarnе doktorske studije Univerziteta umetnosti u Beogradu obezbeđuju studentima da kroz teorijski, praktični i istraživački rad dođu do najvišeg stepena naučno-teorijskog obrazovanja za samo 5 godina. Osim toga, prvi put je omogućeno na Univerzitetu umetnosti u Beogradu sticanje najvišeg obrazovanja i doktorat iz specijalizovanih oblasti kao što su: Teorija medija, Teorija televizije i digitalnih umetnosti, ili Teorije i prakse oglašavanja, vizuelnih umetnosti i drugih interdisciplinarnih oblasti i podoblasti.

Doktorske studije iz oblasti nauka o umetnosti i medijima

Odeljenje za nauke o umetnostima i medijima Interdisciplinarnih studija Univerziteta umetnosti u Beogradu raspisuje konkurs za upis na Doktorske studije Teorije umetnosti i medija kao jedinstveni univerzitetski program prvi put realizovan na našim prostorima.

Kao program doktorskih studija, studentima polaznicima omogućava da budu korak ispred reformi, kreativni, slobodni, ekonomični i racionalni – sažimajući i „preskačući“ do sada obavezne magistarske studije – u kreiranju sopstvenog obrazovanja i oblasti naučnog usavršavanja.

Doktorske studije, koncipirane prema svetskim modelima i kriterijumima i usklađene sa zahtevima naših naučnih, teorijskih i obrazovanih oblasti i potreba obezbeđuju uslove da vredni i talentovani za 5 godina odbrane doktorsku tezu. Tako će 2008. doktorirati polaznici prve generacije koja će zadovoljiti najstrože i najelitnije evropske kriterijume uspešnih mladih ljudi – doktora nauka s 30, ili 35 godina starosti. Doktori nauka beogradskog Univerziteta umetnosti u skladu sa svetskim standardima i načelima Bolonjske deklaracije godina postaću zamajac reformi koje treba da modernizuju i prevaziđu konzervativni sistem univerzitetskog obrazovanja.

Cilj studija je razvijanje opšte teorije umetnosti i medija, uvođenje novih teorijskih gledišta i škola u našu sredinu i sistem obrazovanja, te uspostavljanje i razvijanje direktne veze s kretanjima u teoriji na internacionalnoj sceni. Polaznici se upoznaju sa savremenim tokovima i stremljenjima nauka o umetnostima i medijima. Sistem interaktivne nastave i velikog broja časova vežbi, radionica, omogućava studentima da razvijaju i usavrše znanja o savremenim, specijalizovanim oblastima i temama, nastave tokove sticanja i razvijanja znanja stečenog u procesu prethodnog obrazovanja; budu osposobljeni za naučni rad, istraživanja, analize, interpretacije i promišljanja o umetnostima i njihovom međusobnom prožimanju i preplitanju; te da zaokruže taj proces do najvišeg naučnog stepena u okviru doktorskih studija Univerziteta umetnosti.

Cljna grupa su najbolji i najkvalitetniji, teorijskom radu naklonjeni studenti Univerziteta umetnosti, ali i umetnostima i medijima i interdisciplinarnom pristupu skloni studenti Filološkog, Filozofskog, Fakulteta političkih nauka, i srodnih fakulteta.

Primenom ECTS-a (evropskog sistema prenosa bodova) studenti koji su već položili neke od predmeta na magistarskim studijama drugih fakulteta, univerziteta, ili obrazovnih mreža u svetu i kod nas mogu ih preneti na doktorske studije i time valorizovati i iskoristiti prethodni rad.

U deset koraka za deset!

Nastava na doktorskim studijama traje 6 semestara, uključujući i polaganje kvalifikativnog ispita za pisanje doktorske teze kao i pisanje eksplikacije odabrane teme. Dve godine, najmanje, su za pisanje rada. Program studija je zamišljen kao sistem obaveznih, šire izbornih i specijalističkih modula i kurseva u oblasti opšte i posebne estetike, psihologije, komunikacije, teorije, kritike, analize medija, različitih inbterpretativnih metoda s posebnim naglaskom na interdisciplinarnom bavljenjem (interpretacijom, kritikom, analizom) umetničkim i medijskim tekstovima pojedinačnih umetnosti (pozorište, slikarstvo, film, muzika, itd.) i medija (TV, radio, web) i multimedijским ostvarenjima.

Obavezni moduli – glavni kursevi:

1. Opšta teorija umetnosti
2. Teorija intepretacije i kritike
3. Teorija medija

Moduli opcije – šire izborni kursevi

1. Istorija vizuelnih umetnosti
2. Psihologija kulture i komunikacije
3. Teorije izlaganja i predstavljanja
4. Teorija izvođačkih umetnosti
5. Didaktika u visokom školstvu
6. Teorija menadžmenta i produkcije
7. Filozofija i estetika muzike
8. Kulturna politika
9. Istorija popularne kulture
10. Studije materijalne kulture
11. Studije kulture
12. Semiologija umetnosti i kulture

Po sopstvenoj želji na drugoj godini, student se opredeljuje za grupu predmeta birajući između 30-ak ponuđenih kurseva, neobavezno povezanih u specijalistička usmerenja (Studije mas medija; Studije izvođačkih umetnosti; Studije Slike i dizajna; Studije kulturne politike i menadžmenta u kulturi, umetnosti i medijima. Treća godina je pravi trenutak iscrpne i obuhvatne kontrole stečenog znanja kroz porveru kvaliteta i kvalifikovanosti kandidata da pristupi izradi dokorskog rada. Zatim slede dve godine za završetak doktorat. A to se može...

PREDAVAČI: dr Milena Dragičević-Šešić; dr Miško Šuvaković; dr Nevena Daković; dr Sonja Marinković; dr Miroslav Savković; dr Milanka Todić; dr Divna Vuksanović; dr Dragana Novičić; dr Vesna Đukić-Dojčinović; dr Aleksandra Jovičević; dr Staša Babić; dr Vesna Mikić; dr Nikola Maričić; dr Tijana Mandić; dr Jerko Denegri; dr Nikola Stojanovic; mr Novica Milić

TEORIJSKI I NAUČNO, PRAKTIČNO I KREATIVNO, EKONOMIČNO I RACIONALNO

BELEF, BELEF

Na marginama predstave *Strah i njegov sluga*

Branka Krilović

Gorici Mojović ne treba da se podnose izveštaji – ona na licu mesta anticipira činjenično stanje. Pozorišne predstave gleda lično, ne samo da joj se obavezno sviđaju već i drugima sugerise isto. Njen omiljeni moto (često iskazivan na kžš povodom Bitefa je: predstave treba da gleda i narod, a ne samo novinari.

Naravno, novinarima bi bilo još lakše kad bi narod i izveštavao, pravio reportaže... jer nije fer da se narod nasluđuje, a to posle ostane na usmenoj poeziji.

Elem, gde je pozorište, tu je i Gorica. Odavno neko iz vlasti (pa ni glumac Lečić) nije tako srčano bio uz pozorište, davao toliko para, bdio nad reflektorima

i stolicama, gledao predstave više puta. Kada sam stigla na reprizu predstave *Strah i njegov sluga* na Kalemegdanu, Gorica je već imala status gledaoca sa stažom – kaže da je gledala i probe, generalnu, premijeru...

I stvarno, na momente je njena zaljubljenost u predstavu nadmašivala ljubav samih učesnika za isto. Učinilo mi se da je teška muzika u komšijskom lokalnu na Kalemegdanu pobedena zato što Gorica čuva pozorište od estrade. Gorica, i njen tim, skinuli su Belef, Bitef i ostale s večnog prosjačko-kukavičkog štapa, pokazavši da Grad ima para i da ih nije nemoguće dobiti.

Druga je stvar što nije moguće uvek znati gde treba dati više, a gde ne treba dati – uopšte. Finansiranje ideja, bar u srpskoj kulturnoj praksi, ume da bude i

mačka u džaku. Jer, često se ispostavi da smo talentovaniji za formulaciju nego za realizaciju. Druga nepovoljnost finansijskog boljitka je – zloupotreba. Čuvši za pare, pojedini umetnici su smislili cifru pre koncepta predstave. Valjda zato što „ima se, može se“ i belefovске predstave „jedva hodaju“ od kostimografije usred najvrućeg leta.

I konačno, nezavisno od svega pomenutog, čovek iz naslova, najvredniji reditelj poslednjih sezona – Kokan Mladenović. Njegova strast za mistiku i nadnaravno, nastavlja se ponovnim zaronom u domaću književnost; posle *Crkve Svetog Spasa* režira dramaturgiju romana *Strah i njegov sluga* Mirjane Novaković. Ljubiša Ristić, Elen Stjuart... Kokan Mladenović... to bi, za sada, bile ključne strateške tačke pozorišne invazi-

je na Kalemegdan. Mladenović nije do sada bio „spoljni“ tip i prostranstvo kalemegdanskog ambijenta pokušao je da ukroti elementima iznenađenja tipa konji, zmijske, živa svirka, vatrometna razdraganost... scenograf Geroslav Zarić poverovao da se kule mogu savladati pomoću stiropora i kulisa...

Uopšte, istraga o vampirizmu u Srbiji, delovala je, za razliku od ostalih Kokanovih predstava, kao forsiranje spektakla na temu koja je za „pokriti se čebetom“ ili spustiti to negde u podrumsku scenu. No, Bitef je šansa za popravno gledanje i igranje. Predrag Ejduš i odlični Nenad Ježdić idu dalje, s Belefom, Bitefom ili... ne prave pitanje. Oni su, sami za sebe, dobre firme.

UVEK NEGDE NEŠTO NOVO ZAPOČINJEM

Susret sa Karolin Karlson

Olivera Milošević

Karolin Karlson, izuzetna ličnost savremenog plesa i veliki autoritet, autor je oko 70 koreografija nastalih u saradnji s najznačajnijim igracima i koreografima. Počela je u Njujorku, u trupi Alvina Nikolaja, s kojim je 1968. gostovala u Beogradu. Okean prelazi 70-ih i nastanjuje se u Parizu. Postaje saradnik Pariske opere gde 80-ih vodi Trupu za pozorišna istraživanja i s njom sprovodi pravu koreografsku revoluciju. Iz tog perioda je u Beogradu izvela predstavu *Dark*. Pariski atelje Karolin Karlson, kao igracku trupu i edukativni centar, osniva 90-ih da bi u saradnji s najznačajnijim predstavnicima savremene igre, poput Suzan Linke, Vim Vandekeijbus ili Tirša Braun, podučavala mlade igrackim tehnikama. Njen treći dolazak u Beograd bio je u znaku solo projekta *Zapisi na vodi*, koji

tokom dvodnevog master klase. Njeno gostovanje u Beogradu dalo je Belefu značaj festivala evropskog ranga.

Ezoterično uranjanje u sebe

Iz kakvog osećanja nastaju vaši solo projekti?

Tu nisam toliko zainteresovana za korake koliko za vizuelnu percepciju. Ovo što ste videli je četvrti solo u mojoj karijeri. Uvek sam bila koreograf u trupama, ali desi se da napravim i solo projekat. Mi smo svi sami, jedinke koje imaju svoj doživljaj sveta i to su razlozi zbog kojih se odlučujem za solo projekte. Onda su to moja razmišljanja o samoj sebi. *Zapisi na vodi* su ezoterični, to je

volim da radim uz takvu, minimalističku muziku. Osamdesetih sam radila i s džez muzičarima. Te nepredvidive improvizacije su takođe inspirativne za mene.

Zapise na vodi koju igrate uz muziku Gervina Brajersa, kreirali ste za prošlo Bijenale u Veneciji i s njom igracki plenite sa scene.

Svakoga dana kada se probudim najpre blagosiljam univerzum. Jer, da ste me pitali kada sam imala 40 godina čime ću se baviti sa 60 sigurno ne bih pomislila da ću moći da radim ovo što radim. Moje telo nije isto kao što je bilo pre 20 godina, ali mislim da je u svemu tome važan um koji može da kontroliše fizičko stanje čoveka. Zato, kao koreograf, dobro znam šta u ovim godinama mogu, a šta ne mogu da uradim kao igrack. Interesantno je da s tim iskustvom, stečenim tokom toliko godina, koristim solo kao drugačiji način da se iskazem. Solo, naravno predstavlja i izvestan rizik, ali mislim da još mnogo toga mogu sa svojim telom. Volim da i tako na sceni prikazem slike koje će ljudi radoznalo gledati.

Spoj Istoka i Zapada

Vaš dvodnevni master klas je u Beogradu bio izuzetno posećen. Šta za tako kratko vreme mladi ljudi mogu da nauče?

To je dovoljno da razumeju osnovu koju nosim, za tako kratko vreme ne mogu mnogo da nauče, ali mogu da razumeju moj način mišljenja. Raduje me da i u svom Pariskom ateljeu imam često i dosta polaznika iz vaše zemlje koji su izuzetno talentovani. Mladima predajem improvizaciju i opoziciju. To su koncepti o vremenu i prostoru. Ne očekujem od njih da budu moji imitatori, već da na svoj način dalje razrađuju iskustva koja im prenosim.

Čime se, osim savremenim plesom, još bavite?

Posedujem neverovatnu energiju, uvek nešto moram da radim. Veoma sam mirna samo kad se odmaram. Volim da slikam i pišem. Proučavala sam mnogo filozofiju i poeziju i to me još zanima. Uglavnom sam u pokretu, ali se uvek vraćam u Pariz. Tu sam počela karijeru, zatim neko vreme radila u pozorištu La Fenice u Veneciji. Tamo je moj boravak značio posebnu revoluciju jer sam tamo 70-ih prva započela moderni ples. Vratila sam se u Pariz, a zatim radila u Finskoj, ponovo u Parizu, pa opet Veneciji gde nastupam na Bijenalu već 4 godine; i evo me opet u Parizu. Pitali su

me zašto negde ne kupim kuću, a kako kad uvek negde nešto novo započinjem.

Šta je novo trenutno započinjete?

Sledeći projekat će biti vezan za Aziju. Imam 3 izvanredna igracka – iz Kine, Japana i Koreje. Ideja je da u predstavi s njima povežem istočnjačku neakciju i zapadnjačku užurbanost. Obnavljam i projekat od pre nekoliko godina u Pariskoj operi, a planiram i da predajem. Imam nekoliko asistenata, ali sama radim na idejama. Mnogo radim. Dogo-

dine ću imati samo dva slobodna dana. No, uživam u svemu tome.

Beograd kakav pamтите i ovaj danas?

Imala sam 23 godine kad sam prvi put ovde došla. Tu mi se dogodila i mladalačka ljubav. Mnogo toga prepoznajem – recimo Sava centar gde sam igrala na drugom gostovanju, ali je mnogo toga novog. Odavde uvek nosim lepe uspomene.

OPSENARI IZ ČEŠKE

Posle gostovanja Savremenog češkog eksperimentalnog teatra iz Praga na Belefu

Duhovna postojanost čovekova može nadživeti sva njegova razočarenja i stradanja. Dokaz tome je sama interpretatorka manifesta o snazi duha, sedamdesetogodišnja gospođa Ivana Gotlibova, učiteljica gimnastike u praškoj organizaciji Sokol. Sićušna starica, lakog, mladalačkog hoda i pojavnošću neosveščene devojčice, iznenada, i van svih očekivanja, spustila je harizmu među avgustovske gledaoce Belefa, i probudila najtanjanija osećanja, do suza jake emocije.

Ono što je za druge spektakl ambijenta, dekora, kostima... za sedu čudakinju Ivu je spektakl duše. Zato je, valjda, i njeno telo znatno mlade od njenih godina. Te je u stanju da više puta oprči veliku scenu Centra Sava, na kojoj je, zajedno sa gledaocima igrala ličnu biografiju.

Scenski protok epoha i „izama“ iz života gospođe Ivane, krojačice, akrobate, komuniste, novinara i konobarice, u izvođenju trija Ladislav Souku, Kristina Lhotakova Ivana Kotlibova, u stilskom i prikazivačkom smislu nema bitnu estetsku vrednost, ali u ideji i gotovo manipulativnom dejstvu nosi ključ za najrazličitija ljudska osećanja. Bez značajnijih koreografskih zahvata, bez glume, u prostoru dostojnog pozorišnog asketizma Ježija Grotovskog, pokazana je oplemenjujuća raskoš siromaštva. Siromaštva koje, u interaktivnom kontaktu sa gledalištem, poprma štimung rituala u kojem se obavlja inicijacija primalaca najfinijih poruka, kako vidljivih tako i onih unutrašnjih.

Ne mora ti niko puštati miziku, ako u glavi imaš svoju muziku, svejedno je uz koje note plešeš, važno je da imaš partnera... Slušaj tišinu, i ona je muzika, pleši po njoj... I zaista, Savremeni eksperimentalni teatar iz Češke, u svom malom, putujućem mikspultu ima reglere za tišinu. Skromnim, na momente amaterskim sredstvima, tim srodnih bića iz Praga uspeva na nadigra velika estetska očekivanja i oslobodi specifičan prostor percepcije kojim je moguća cirkulacija istoimene, dobre energije.

Dok istovremeno, drhtavim šakama dodiruje glave dva mladića, ustreptala Kristina Lhotakova kao da miri celi svet, greje ga i hrabri svojim dlanovima. Ili je to kroki devojačkih dilema Ive, čiji život i Kristina odgoneta. Kao pod infuzijom nepoznate, ali okrepljujuće materije, gledalac je naveden da shvati značaj detalja kao što je izgužvana ivica na ženskoj haljini, ali i da ostane nem pred potresnom lepotom scene u kojoj Kristina nosi uspravnu staricu i piri u njenu sedu kosu koja leprša kao nežnost, vreme, prozračni neprolaz.

Predstava *Pitanje za sledeću godinu* simbolična na mikro i makro planu, nudi širok spektar čitanja i tumačenja i evocira vreme siromašnog, žestokog angažovanog teatra, kakav je 70-ih cvetao upravo u Češkoj i Poljskoj.

Branka Krilović

Pokret kao vizuelnu poeziju: Karolin Karlson (Foto: Milan Radovanović)

je u dve večeri izvela na sceni JDP-a, u okviru programa Belefa.

Istražuje pokret kao vizuelnu poeziju. Na sceni nema vratolomnih koraka, ali je prisutan jedinstven stil kretanja, govor telom i naročito slikovita igra rukama. U *Zapisima* ona istražuje postojanje jedinke, traga za odgovorom na pitanje ko smo mi u beskrajnom kosmosu, razmatra život koji teče kao reka, noseći sa sobom i dobro i zlo.

Postala mit u Francuskoj. Kroz njen pariski studio, radionice i projekte čiji je kreator prošlo je nekoliko stotina igracka iz celog sveta. Uz predstavu *Zapisi na vodi*, brojni ovađajni mladi igracki, koreografi ali i zainteresovani glumci, imali su retku priliku da upoznaju način stvaranja i razmišljanja Karolin Karson

moj lični odnos prema svetu, odgovor na pitanje ko smo u tom svetu i sećanju kosmosa. Danas živimo u brzom, virtuelnom svetu koji je, naravno, neophodan. No, važno je da i u takvom svetu budemo sami sa sobom; u tim trenutcima nastaju moji solo projekti.

Šta čini dramaturšku osnovu tih ostvarenja?

Tokom dugog perioda bila sam zainteresovana za zen filozofiju i otuda moja predstava *Zapisi na vodi*. Ona je rezultat tog istraživanja. Želela sam da pokažem da ništa nije konstantno i zauvek dato, da život, kao voda, uvek teče dalje.

Muzika je važna u Vašem radu, kako je birate?

U Njujorku sam, na početku karijere, otkrila muziku Filipa Glasa. Najviše

KOSMIČKI PROSTOR KAROLIN KARLSON

Iskustva sticana na master-klasu Karolin

Karolson

Dobrića Stojnić

Najteže je početi! To pisci znaju, ali ja nisam pisac već glumac. Po tome bi trebalo da počnem mojom omiljenom temom: **sobom samom**. A baš to bih htela da izbegnem, jer ovde – glumim pisca. Zato ću da početi konstatacijom da je divno što Beograd, umesto da upadne u dremež letnje žege ne odlazi na kulturni odmor. Naprotiv. Iz godine u godinu, ovde je sve življe. Grad širom otvara svoje ulice, trgove, parkove, tvrđave umetnosti. Otvorila su se vrata pozorišta, koncertnih sala, klubova, ateljea, i sve se izlilo napolje, na vazduh. Nadam se samo, da će taj vazduh ući malo i u zagušljive pozorišne sale i prostrujati njima, osvežiti ih.

Tako je Beogradom prostrujala i Karolin Karlson (Carolin Carlson), jedna od najvećih živih, modernih igranica.

Neću pisati njenu biografiju. O tome su mnogi već pisali. Neću pisati ni o njenoj veličanstvenoj predstavi; to su uradili baletski kritičari. Pokušaću da prenesem iskustvo stečeno na njenom dvodnevnom *master class-u* u Beogradu.

Prvo treba poći iz centra

Odmah se postavlja pitanje: šta ću ja na *master class-u* Karolin Karlson? Iskustvo stečeno na radionicama Joši Oide, Erike Bilder, Morin Fleming, Suzuki densa i koreanskih ratnih igara govorilo mi je da ću ovde dobiti nešto posebno. Zato sam se bukvalno ugurala, iskukala

da prisustvujem tom događaju, iako nisam baletski igrač.

I već od prvog časa bilo mi je jasno da nisam pogrešila. Karolin Karlson govori jednostavno, bez mistifikacije. Kreće se neverovatnom lakoćom. Iz njene savršene usaglašenosti duha i tela, a samim tim i prirodom, proizilazi pokret koji deluje prirodno, logično, gotovo kao jedini moguć. Ona se kreće sa svemirom.

Kosmički prostor – prostor oko nas – kaže, u našoj je glavi. Sami ga kreiramo jer ga zamišljamo. No, on stvarno postoji, kao i energija u njemu. Zato je prvo neophodno uspostaviti ravnotežu. Poći iz centra. A centar našeg tela je 10 santimetara ispod pupka. Energija se skuplja u samom dnu kičme – takozvanom repu – struji duž kičme a izlazi na temenu, samom vrhu glave. Ruke – počinju iz kičme. Svaki pokret je pokret kosmosa, a samim tim i događaj.

Kad smo uspostavili ravnotežu i energetski stub, moramo da osvestimo prostor oko nas. Empty space – prazan prostor – zatvoren je prazan prostor koji takođe sami kreiramo. Ima svoju har-

moniju u koju možemo ući, proći ili narušiti je, po svojoj volji.

Drugo. Ceo univerzum, kao i život, sastoji se samo iz dve stvari: DAVANJA I UZIMANJA. Energiju uzimamo iz zemlje, a predajemo je kosmosu. Pridružujući se kosmosu dajući enegiju, postajemo jači i veći.

Predajući energiju mi je u stvari štedimo. Energija koja se ne daje bačena je energija.

Na taj način mi više ne pokušavamo da stojimo; mi prosto stojimo. I spremni smo na pokret.

Filozofija i smisao glumačkog posla

Pokret je naša misao i duh – kaže Karolin. Misao vodi telo. Zato je svaki njen pokret osmišljen. Ona može sve, jer misao može sve.

To nije ideja vodilja samo umetnika igrača već svakog umetnika. Dati i uzeti sa svešću zašto i šta dajemo, i zašto i šta uzimamo! Pošto je ovo pozorišna novina, pa otuda namenjena i glumcima, moram da kažem da je ovo filozofija i smisao našeg posla. Dobar glumac osvešćuje

svaku svoju reč i pokret koji je prati tu reč. To nisu samo puke reči koje nam je neko stavio u usta i koje sada i ovde treba da izgovorimo zato što ih je neko napisao, a mi smo reproduktivni aparat. Tako izgovorene „reči“ obično prati i besmisleno mlataranje ruku u nogu. Na taj način nikome ništa nismo dali, a ni uzeli zauzvrat. Kao da tog trenutka nije ni bilo. Gde si bio? Nigde! Šta si radio? Ništa! To važi i za izvođača, i za publiku.

Koliko slika traje u vremenu, pita nas Karolin, i odgovara: oko 3 minuta. Ali što je ona jača, duže ostaje u sećanju.

Mislom da je ovo suština. Ako umemo da stanemo, uspostavimo ravnotežu, pokretom pratimo sopstvenu misao, svesni da pokrećemo ceo kosmos, da je ovaj trenutak jedinstven i neponovljiv, da svesno predamo svoju energiju publici i preuzmемо njenu, stvarajući krug energije koja cirkuliše između nas, onda će ta slika ostati dugo u pamćenju. Zar to nije cilj svake umetnosti?

Imalo bi još mnogo toga da se kaže o onome što sam naučila za ta dva dana. Ali se nadam da će i ovo biti dovoljno da zagolica radoznalost glumaca koji će sledeći put doći na *master class* Karolin Karlson (a ona je obećala da će ih biti još). Ako nisam uspeła, onda žali Bože što sam bila tamo.

PLES NA BELEFU (1)

Ovogodišnji Belef obeležilo je nekoliko igrackih produkcija, predstave *Ostrvo* (Ad hoc lom kompanije) i *Glory Hole* (Dalije Aćin), te dva ulična performansa Mimart i Ister teatra, a publiku je svakako privukao i dolazak čuvene američke igranice i koreografa Karolin Karlson

Filozofija pokreta

Karolin Karlson se predstavila beogradskoj publici predstavom *Zapisi na vodi*, izvedenom na sceni JDP-a. Njen rad se bazira na istraživanju koncepta prostora i vremena, na oblikovanju spontanog pokreta, posle čega ona iz ovih apstraktnih elemenata uspostavlja neku vrstu vizuelne poezije. Ne drži se određenih tehnika već koncepta apstraktnih formi koje se pretiču u koreografsku celinu. Misliti u slikama koje vode ka stvaranju pokreta, i prepustiti se intuiciji, dva su imperativa u radu ove koreografkinje. O *Zapisi na vodi* ona kaže: „Predstava je bazirana na sećanju. To je jedino što imamo. Sve ostalo je samo pisanje po vodi. Ne možemo ništa posedovati. Dve godine sam radila na toj ideji transparentnosti. Ali teško je govoriti o igri, jer nikada ono što kažem nije ono što igram, ono što vidite na sceni. Igra je intuitivna umetnost i moj rad se bazira na njoj. I kada predajem dobrim delom se prepustam intuiciji“.

Ostrvo Beograd

Projekat *Ostrvo*, deo plesne pozorišne produkcije ovogodišnjeg Belefa, je „projekat“ u pravom smislu te reči – obuhvatio je e-mail radionicu, niz radionica u sali i na sceni, pripreme po principu metode *work in progress* i saradnju koja je rezultirala predstavom u Malom pozorištu „Duško Radović“. Učesnici projekta su Bojana Mladenović, Isidora Stanišić, Sanja Vinković i Dušan Murić, koji rade zajedno, bili su učesnici bečkog Dance Web programa igrackih radionica,

i deo su Ad hoc lom kompanije. U okviru ove grupe igrača i koreografa razvila se ideja o mogućoj saradnji i kreiranju predstave s gostima iz inostranstva, takođe učesnicima Bečkog Dance Web-a.

„Dušan i ja smo“, kaže Bojana, „kao autori projekta krenuli od činjenice da nas četvoro poznajemo oko 200 igrača i koreografa iz sveta. Želeli smo da neke od njih dovedemo ovde da rade s nama. Naš lični i najjači motiv je bila želja da se u Beogradu ostvari normalna saradnja s gostima iz inostranstva, ali ne u smislu da su oni došli da nas nečemu nauče ili pokažu „kako se to tamo radi“, već saradnja u kojoj svi ravnopravno učestvujemo u kreiranju koncepta predstave. Tako smo oktobra 2002. pokrenuli e-mail *workshop* s oko 30 učesnika koje smo upoznali u Beču, s ciljem da određeni broj njih dođe u Beograd i radi na predstavi čiji će tok, dramaturgija i tema zavisiti od onoga što učesnici ponude, predlože, razviju. Tokom e-mail radionice, razmenjujući misli, ideje, opsesije, slike, doživljaje, dotičući se malih i velikih stvari, uspostavili smo zajednički komunikacioni okvir koji se pokazao jako bitan za sledeću fazu projekta. Predrasude i navike, istorija, ulice, sastanci i rastani, krisatlisali su se kao teme. Mi, „domaći“, imali smo zadatak da svoje „ostrvo“ (Beograd), predstavimo u najlepšem svetlu, pokušamo da „prodamo“ domaće priče, mitove, legende“.

A na „ostrvo“ su stigli Minna Kiper (Švedska), Martin Nachbar (Nemačka), Becky Reilly (Irska) i Maud Le Pladec (Francuska). Rad je započet u sali Dečijeg kulturnog centra radionicama, kreiranjem potencijalnog igrackog i scenskog materijala.

O ZAPISIMA IZ VODE, KAROLIN KARLSON

Prvi put gledam predstavu u rekonstruisanom Jugoslovenskom dramskom. Tih je. Imam izuzetno prijatan doživljaj prostora. Kao da očekujem da ću pročitati neki novi zapis tela u performativnom prostoru, ne tela koje je središte događaja i situacije, ne onog koje uranja u sebe i deluje na druga tela, ne telo kupačice kao kod Renoara ili Sezana, anonimno i istovremeno funkcionalno bez subjekta. Ne očekujem ni otvorenu komunikaciju izivljenog tela, raznih marginalizovanih iskustava kojima se telo predstavlja.

Šta je to, što instiktivno osećam da već pre prve večeri i znam da ću i sutra doći? Postoje li pravi *light-bringers*, oni koji se ne ustručavaju da podele svoja spiritualna iskustava – privatna, vezana za rad u studiju ili na sceni? Da li je Karolin Karlson umetnik koji, tragajući kao ljudsko biće za nepoznatim, traži od gledalaca da se sete duboko zaboravljenog u svojoj memoriji?

Scena je podeljena kao zlatna sredina na slikarskom platnu. Telo je smešteno u taj prostor više kao vodič kroz smerove kretanja, i određene tačke između kojih pokušava da uspostavi odnos koji se piše i upisuje. Parodično, vertikalni deo je uzani visoki prostor, kula-svetionik ili zatvor, koji podrazumeva precizno određena ograničenja, s posebno određenim potrebama i stilom življenja, izraženo jezikom arhitekture tzv. spavaonice, a zatim na korak ispred, nalazi se voda kao medij za sebe, kao horizontalno rešenje scene koja se ne podrazumeva, scene koja nije obavezan zadatak, već je svako od nas prepoznaje ili, nažalost, ne prepoznaje.

Očekujem poruku. Potvrdu da telo nije nedeljivi *stabilni* nosilac identiteta kao ni proizvod modernog kapitalističkog, potrošačkog društva. Očekujem udaljavanje tela, ne samo onog koje predstavlja, koje se pokazuje, već i onog koje je oduvek prisutno u prostornim i vremenskim kompozicionim strukturama. Karolin u *Zapisi na vodi* na poseban lirski način radi na raspadanju tela. Ono gubi vlastitu formu i utapa se u drugi zapis, u drugačije čitanje fragmentirane drugosti, telesne dekonstrukcije i ponovne konstrukcije, disfunkcije i drugačije ispovesti pokreta, tela s drugim ciljem, s posebnim specifičnim značenjima, uklopljenim i sveprisutnim, stoljenim s jednim od osnovnih i prisutnih elemenata – vodom.

Voda je tekst kojim Karolson piše/građi most između prividno tihog kretanja biološkog tela i onog smeštenog u različite tekstove društvenih kretanja; jer ljudsko telo je svesno svoje materijalne strukture i otuda prepoznaje društvene norme, prati usvojene matrice, pa i posledice, ali i garancije identiteta.

Karolin traga i poetski reaguje iz čežnje za odgovorom na pitanje da li je prožimanje pluralizacija i istraživanje njihovih interakcija osnov za brisanje kulturološki jasno određenih granica umetničkih pravaca. Kroz naglašeni dinamizam prelazi iz jednoobraznog sastava u množinu.

Voda kao medij za sebe, je element kao inspiracija i izazov za rekonstrukciju ponovnih identiteta, strah je i pitanje, bol i ekstaza, različitost a ne spavaonica, izazov na našu nestabilnost, nesigurnost, naše nemogućnosti objektivnog, tačnog i istinitog sagledavanja stvarnosti.

Iz potpunog mirovanja i osluškivanja do provala snažnih brzih pokreta, presvlačeći svoju (da li nevidljivu) košuljicu Karolin je svesna drugih iskustava i od propadljivosti ljudskog tela ne samo da ne beži i ne pretpostavlja ga nestajanju, već ga piše i upisuje kao emotivnu poruku, svima onima koji je mogu pročitati.

Na nama je da se prisetimo ili ponovo opismenimo.

Vesna Bogunović

„Za to vreme gosti su sve više postajali „domaći“ – upoznavali se s ljudima na ulici, u klubovima, internet kafeima, posećivali muzičke festivale Exit i Echo, duskali na Akademiji, obilazili muzeje, komentarisali domaće TV programe, učili srpski. Zadatak jedne od internih radionica je bio da stranci pokažu Beograd nama domaćima kao da smo mi turisti. Podeljeni u dve grupe, sa po dva stranca i dva domaća, sa Zelenog venca smo krenuli u suprotnim pravcima. Jedna grupa završila je u Zemunu, na opusteljoj obali Dunava u atmosferi „kao iz Kusturićinih filmova“, a druga je otišla na Banovo brdo i doživela pravo srpsko gostoprimstvo – dve bakice pozvale su nas u svoju baštu na kafu, med

i pokazale slike iz albuma. Kasnije su došle i na premijeru. Veliki deo materijala je nastao inspirisan tim vanpozorišnim iskustvima.“

U ovakvoj vrsti rada nailazi se i na problem kolektivne kreativnosti, kako je artikulirati, kontrolisati, iskoristiti na pravi način. „Proces kroz koji smo prošli izneo je na površinu baš ta pitanja: da li i u kojoj meri postoji kolektivna kreativnost, u kojem trenutku neko treba da preuzme inicijativu i vodi ka stvaranju zajedničkog jezika grupe?“

Prateći programi projekta su radionice savremenog plesa i otvoreni klasovi za sve zainteresovane igrače, kao i, po prvi put kod nas, „večeri improvizacije“, održavane na kalemegdanskoj letnjoj

pozornici Belefa. Programe su pohađali profesionalci i obična publika. Ekipa projekta učestvovala je i u ceremoniji otvaranja Belefa. Tom prilikom izveden je ulični performans na ulazu u Kalemegdansku tvrđavu.

„Večeri improvizacije i performans na otvaranju Belefa pokazali su se kao odličan način promovisanja i približavanja savremenog plesa široj javnosti. A projekat *Ostrvo* je dokumentovan pisanim, foto i video materijalom u trajanju od više od 20 sati i biće iskorišćen kao promotivni materijal, a poslužiće i za montažu dokumentarnog filma o nastajanju savremene plesne predstave zasnovane na međunarodnoj saradnji“, veli Bojana.

budućnost pozorišta je u filozofiji.
bertolt brecht

37. BITEF 03

Jat Airways

ŠTA ĆEMO GLEDATI NA 37. BITEFU

Predstave, ansambli, komadi, autori koji čine repertoar

ovogodišnjeg Bitefa

Centre Chorégraphique National de Créteil du Val de Marne, Pariz

Srećni Vavilon

Koreografija: José Montalvo / Dominique Hervieu

Trupa Montalvo-Ervje

Koreograf Žoze Montalvo je '81. započeo saradnju s balerinom Dominik Ervje koja specifičnom gestualnošću, fluidnom, brzom i preciznom, njihovim ostvarenjima daje poseban stil. Stvaraju: *Podebal* ('92), *Dvostruki nemir* ('93), *Olaka olala* ('94), *Žeromova slava* ('95), *Filau Tibau II* ('95), *Iznenadjenja Mnemozine* ('96), *Mitraljez u blaženom stanju* ('96), *Raj* ('97), *Jedan rajski niok* ('99), *Vrt Io Io Ito Ito* ('99).

S najnovijem ostvarenjem gostovali su na festivalima u Njujorku, Melburnu, San Paolu, Rio de Žaneiru, Rimu, Londonu, Berlinu... Trupa je osvojila nagradu „Lorens Olivije“ za najbolju baletsku predstavu u 2001. u Londonu.

Od '89. se upuštaju u stvaranje događanja *in situ*, predlažući stanovnicima nekog grada koreografski komad napisan za njih (igre za gledanje i igranje), koja okupljaju između 300 i 3.000 ljudi svih uzrasta, što je pokušaj ponovnog osvajanja praznovanja i zadovoljstva u igri.

Za upravnik Nacionalnog koreografskog centra Kreteja i Val de Marna postavljeni su '98. a 2000. Montalvo je imenovan za upravnika Baleta, a Ervje za pomoćnika direktora odgovornog za rad s mladom publikom, u Nacionalnom pozorištu Šajo.

Oboje su odlikovani ordenom Viteza umetnosti i književnosti.

Srećni Vavilon

Ova muzička i koreografska priča deo je trilogije koja je započeta predstavama *Raj* i *Vrt Io Io Ito Ito*. *Raj*, *Vrt*, *Srećni Vavilon*... dovoljno je pročitati naslove da bi se shvatilo da u Montalvu nema sklonosti nereći ili katastrofi. Prokletstvo Vavilona, zbrka jezika, ovde je okrenuta na ludački način u veselo jezičko klicanje, u radosnu pohvalu višestrukosti i kosmopolitizma.

Srećni Vavilon je priča koja svoje imaginarno crpi iz mnogoljudnosti i varničenja ulice, iz stalne i promenljive predstave, koja pažljivom posmatraču

Poetična koncepcija višestrukosti, izrugivanje ma kom obliku ksenofobije nosi u sebi etičku dimenziju, moralni stav otpora bilo kakvom obliku varvarstva. A ipak mračni, životinjski deo, pritažen u svakom pojedincu, spreman da razbije taj lepi polifoni sklad, nije skriven.

Od mita o Vavilonu do ovog Vavilona, od kule do balerine poliglote, Montalvo je izabrao otvorenu formu s beskonačnim preobražajima. Postupak mu je sastavljanje delova; konstrukcija je sagledana kao izbegavanja linearnog pripovedanja: Kapoeira, hip hop, akrobacije, afrički

Filozofi

nudi šarena i grozničava gomila. Ova izvedba je zbirka trenutaka s namerom da izrekne pohvalu sadašnjem trenutku i otkrije svu njegovu poetsku gustinu.

ples, ples klasični ili barokni. Koreograf razvija lepezu mogućnosti tela prikazujući u veselom sinkretizmu glad za pokretom, nasladu fizičkog trošenja, likovanje virtuoznosti, sve ono što je danas sumnjivo u pogledu savremene pravovernosti.

Koprodukcija: Centre Chorégraphique National d'Orléans, Orlean Festival de Danse de Cannes, Bruges Capitale Culturelle Européenne 2002.

Filozofi

Koreografija: Jožef Nađ

Paralelno s koreografijama *Nađ* se bavi i likovnim stvaralaštvom. Prvu izložbu *Instalacije*, u Orleanu predstavlja 1996. – niz skulptura ostvarenih na temu pojma vremena. Izložba je prostor za meditiranje, otvara put razmišljanju o celini njegovog koreografskog rada.

Januara 2000. *Minijature* Nađa su izložene u Dueu. Crteži tušem bliski su zabeleškama, skicama, ličnom dnevniku.

Filozofi

Komad posvećen stvaralaštvu Bruna Šulca slikara, gravera, crtača, književnika ubijenog u Getu. Zahvaljujući svom književnom radu dolazi do priznanja u javnosti: dobija 1938. Zlatnu nagradu

Poljske akademije za književnost za zbirke eseja: *Prodavnice cimeta* (1934) i *Sanatorijum pogrebnika* (1937). Osim zbirki danas je sačuvan samo deo opusa ovog plodnog autora koji je smatran za jednog od značajnih književnika XX veka.

U *Filozofima* Nađ sučeljava čoveka s sobom samim, sopstvenom muškošću, postavlja pitanje kako izbeći zakon oca, kako ga zaobići da bi čovek postao i sam otac, i pristupiti bez posrednika prvobitnom Ocu? Kako izbeći sudbinu, određenost pravolinijskog nasleđa vremena i pokoljenja?

Raznolikost „materijala i tehnike“ ove inscenacije (24 video slike, film, performans) razvija se u 3 prostora-vremena koja sačinjavaju pokušaj da se razbije pravolinijski razvoj svojstven svakoj predstavi, a odnosi se na Šulcovu koncepciju osobina materije i dvosmislenosti forme. Filozofi se odvijaju u 3 dela, koji čine 3 pristupa svetu Šulca.

Meno Fortas Studio Vilnius, Vilna
William Shakespeare: Hamlet

Režija: Eimuntas Nekrošius

Nekrošius (1952), pozorišni reditelj, proslavio se režijama u Pozorištu mladih gde je radio do 1991. Pomenuti teatar i njegov reditelj smatrani su najinteresantnijim ne samo u tadašnjem SSSR-u, već i u baltičkim zemljama i u Zapadnoj Evropi. Od '91. *Nekrošius* je reditelj Međunarodnog pozorišnog festivala u Litvaniji – LIFE. Njegove predstave izvođene su u mnogim zemljama i pozorišnim festivalima. Godine '98. osnovao je nezavisni umetnički centar pod nazivom Tvrdava umetnosti.

*Nekrošius*ove režije su popularisale novi trend u litvanskom teatru – poetsko-metaforičko pozorište, u kome je najviše pažnje posvećeno psihološki vernoj, emocionalnoj glumi i plastičnom izvođenju, uz jedinstvenu upotrebu scenskih rekvizita, koje komadu daju višeslojno značenje. Njegove predstave, dinamične i pune vizuelnih rešenja potpuno su razbile koncepciju tradicionalno shvaćenog pozorišta i postale su primer mladim

pozorišnim rediteljima u načinu organizovanja scenskog prostora za glumu.

*Nekrošius*ovu postavku *Hamleta* litvanska kritika proglasila je najboljom predstavom u sezoni '97/98 (i sam je nagrađen „Kristoforasom“ kao najbolji reditelj).

Najnovija predstava E. *Nekrošius*a je *Otelo* (2000), u produkciji Venecijanskog bijenala.

Hamlet

Veliki deo duhovnog/istorijskog nasleđa još uvek prevladava u današnjoj litvanskoj muzici, umetnosti i književnosti, te nesumnjivo u ovoj verziji *Hamleta*. Možda ta činjenica učini jasnim zašto scena postaje deponija svakojakih zemaljskih elemenata, pri tom misleći na rusvaj vode, leda, vatre i pepela koji se unosi na binu u toku večeri. Jedan od neobičnih postupaka koje *Nekrošius* primenjuje je i količina nedozvoljenog zlostavljanja koju uvodi svojim likovima na sceni.

Predstava je umetnička sinteza dva jezika i kulture, mnogih generacija i dve ili više imaginativnih perspektiva. Bolje je zamisliti Šekspirovog *Hamleta* kao skelet *Nekrošius*ove lične tvorevine, no kao suštinu i samo telo predstave.

U ovoj postavci *Hamleta* tumač naslovne uloge je Andrius Mamontovas, litvanska rok zvezda i osnivač sastava FOJE. „U stvarnosti sam pank roker“, kaže on. „Protiv sam sistema, laži; ja sam buntovnik. Takođe sam protiv svojih roditelja. To je moja lična mala revolucija.“

Teatr Dramatyczny, Varšava

Thomas Bernhard: Brisanje

Režija: Krystian Lupa

Lupa (1943) je diplomirani grafičar i reditelj. U teatru *Starym* u Krakovu tragao je za novim formama pozorišnog izraza, odnosio se prema pozorištu kao prema jedinoj mogućnosti spoznaje i prelazanja granice ljudske ličnosti. Zauzeo se i za etičke probleme kao i za penetraciju duhovne situacije čoveka tokom velikih kulturnih promena. Režira, između ostalog: *Sanjalicu* ('88), *Braču Karamazove* ('90), *Skice od čo-*

Brisanje

Srećni Vavilon

veka bez osobina ('90), Rilkeovu *Malte*, Bernardov *Kalkverk* ('92) – ovim komadom započinje avanturu sa stvaralaštvom tog neobičnog pisca – *Immanuel Kant* u Teatru Poljskim ('96), *Ritter, Dene, Foss* ('97) i *Brisanje* ('01). Susret s Bernardom pokazao se kao prilika za produblivanje iracionalnih mehanizama ličnosti i eksperimenata na temu medijske glume.

Lupa je dobitnik velikog broja pozorišnih nagrada u Poljskoj i inostranstvu (Grand Prix za *Mesečare* za najbolju pozorišnu predstavu u Francuskoj u sezoni '98-99).

Bavi se i pedagoškim radom kao profesor u krakovskoj višoj pozorišnoj školi.

Brisanje

U romanu Bernard ne sagledava svoja ljudska i umetnička osećanja već ih podvrgava radikalnom pretresu. Izlaskom iz situacije se ispostavlja nagla smrt roditelja glavnog junaka (zapravo autora ove fiktivne autobiografije) – smrt u saobraćajnoj nesreći. Vreme od momenta tragedije do sahrane je vreme *Brisanja*, vreme puno suprotnosti monologa razapetog između želje za promenom tadašnjeg života u kojem sve negativno, lažno, što izobličuje čoveka i njegov pogled na svet, ostaje uništeno, a pritisak povratka u rodnu kuću i preuzimanje obaveza i privilegija nasledstva postaje prilika da se razračuna sa savremenom (austrijskom) filozofijom života, s njenim normama i vrednostima, a isto tako računavanje s tradicijom literarnog stvaralaštva. Sve je to, po mišljenju Bernarda lažno i vodi do daljeg nepovratnog lažiranja. *Brisanje* je ponuda očišćenja, spasenja ljudskog dostojanstva i istine putem „brisanja“ – beskompromisna i bezuslovna redukcija, radikalna amputacija bolesnog, duhovnog tkiva.

„... Lupa je sanjar u najlepšem smislu te reči, neko ko ume da udahne život

Deutschen Theater Berlin ('98. izabrano za pozorište godine) bio je umetnički direktor i reditelj, i gostujući reditelj u Schauspielhaus Hamburg (predstave *Disco Pigs* i *Plameno lice*).

Od septembra '99. je reditelj i član umetničkog saveta u pozorištu Schaubühne. Tu je postavio: Norenov *Personenkreis 3.1*, *Požudu* Sare Kejn, Von Majenburgove *Parazite*, Fosovo *Ime*, Čerčilov *Ovo je stolica*, Bihnerovu *Dantonovu smrt*, *Supermarket* Biljane Srbljanović, *Zlatno doba* Dresera i *Noru*.

Novi umetnički direktor Festivala u Avinjonu, Vincent Baudriller, pozvao je Ostermajera da 2004. bude *artiste associe* Festivala. Zahvaljujući tome, on i njegov rad činiće centralni deo Festivala u Avinjonu te godine.

Najnovija Ostermajerova režija je Bihnerov *Vojcek*.

Nora

Torvald Helmer je toliko iscrpljen prekomernim radom da mu je zdravlje sasvim narušeno. Za putovanje koje je neophodno da bi mu se spasao život nedostaje sredstava. Helmerova supruga Nora zato, bez njegovog znanja, falsifikuje potpis svoga oca i uzima kredit. Preuzima na sebe zadatak da otplati kredit, i to jača njenu žensku samosvest u društvu kojim dominiraju muškarci. Uprkos tome, ona nastavlja da vodi život brižne majke i potpuno zavisne supruge, čija je najveća briga toplo porodično gnezdo. Kad prevara s kreditom izađe na videlo njen suprug će se okrenuti protiv nje, i stati na stranu vladajućeg građanskog morala.

Više od 120 godina nakon premijere komada, koji predstavlja prototip angažovane drame posvećene emancipaciji žena, aktuelna inscenacija postavlja pitanje o paralelama između naše slike života i one karakteristične za građanstvo kasnog XIX veka. Šta se promenilo zahvaljujući borbi za ženska prava? Da

Pare su ubistvo

a kao reditelj je gostovao u Rusiji i Bugarskoj. Dobitnik je mnogih nagrada i priznanja.

Pare su ubistvo

Ovaj komad R. Krlleta spada u klasike makedonske dramaturgije u periodu između dva rata. Drama je pisana po motivima istinite priče i obrađuje motiv ubistva najbližeg zbog novca. Roditelji ispraćaju sina u Ameriku koji se posle 20 godina vraća s koferom punim zlata. No, roditelji ga ne prepoznaju, i otac ga sekirom ubija na spavanju. Interesantno je, da i Kami obrađuje isti motiv u komadu *Neprepoznavanje* napisanom '40. godine, dok je Krlle svoju dramu napisao '38.

„... Jednostavnu priču o moći novca i ljudskoj kvarljivosti, autor višeznačno raslojava, otkrivajući nove astralne svetove junacima koji se približavaju smrti. Čista metrika, matematički odmereni ritam u kojem pulsira predstava, jasni izrazni znaci (maske, muzika, scenski pokreti na nivou koreografije, kostimi, mizanscen, scenografija), kao i inspirativna glumačka eksplicacija duhovnih turbulencija likova... Gorgievski s puno osećaja povezuje razne stilove i estetiku, pokazujući nam da „tvrda“ Krlletova fabula, nije ništa lakša od konflikta na kojima se bazira antička tragedija.“

Predstava je proglašena najboljom u Makedoniji 2002. Gostovala je na više festivala u Makedoniji i inostranstvu.

Koprodukcija: Atelje 212 & BELEF, Beograd

Mirjana Novaković: *Strah i njegov sluga*

Režija: Kokan Mladenović

Mladenović (1970) pozorišni reditelj i autor dramatisacija za neke od svojih predstava, dobitnik je praktično svih priznanja u zemlji (za režiju, dramatisaciju i adaptaciju), uključujući i nagradu „Bojan Stupica“ za najbolju režiju. Neke od režija: *Povratak Don Žuana*, *Maratonci trče počasni krug*, *Razvojni put Bore Šnajdera*, *Afera nedužne Anabele*, *Velika sveska*, *Ruženje naroda u dva dela*, *Per Gint*, *Putujuće pozorište Šopalović*, *Opsada crkve Svetog Spasa*, *Majstor i Margarita*...

Strah i njegov sluga

Reč je o adaptaciji istoimenog romana Mirjane Novaković, čija se radnja odvija tokom 22 godine Beograda pod austrijskom vlašću (1717-1739). Glavni likovi u predstavi su: Aleksandar Virtenberški, regent Srbije, njegova supruga

Marija Avgusta, Vuk Isaković, istorijska ličnost i glavno lice romana *Seoba*; grof Nikola Doksat od Moreza, lik koji se pominje a ne pojavljuje, austrijski inženjerski pukovnik poreklom iz Švajcarske, po čijim planovima je sagrađena kalemegdanska tvrđava (1723-1736) i Sava Savanović, vampir iz pripovetke Milovana Glišića *Posle devedeset godina*.

Mesto igranja predstave je Zindan kapija s kulama (sagrađena u XV veku tokom turske vladavine). U podrumima kule se nalazila ozloglašena vlažna i hladna tamnica (na turskom *zindan*).

Krétakör Színház/Chalk Circle Theatre, Budimpešta
Radnički cirkus

Režija: Árpád Schilling
Krétakör (Pozorište kruga kredom) je osnovao Arpad Schilling u Budimpešti 1995. u duhu potrage za novim načinima pozorišne ekspresije. Istražuju pozorište kao umetničku formu i prost odraz sveta u kome živimo. Sezona '00/01. je prva u kojoj je 14 članova vezano ugovorom za pozorište (do tada rade bez stalnog mesta za probe i predstave). Pozorište Krétakör – čiji su članovi mahom u svojim 20-im – želi da izgradi hrabru alternativu, ujedinjujući energiju i hrabrost za eksperimentisanjem „alternativnih“ trupa sa stalnim i sigurnim funkcionisanjem etabliranih pozorišta.

U svakoj njihovoj predstavi kreću stazom koja ih vodi ka nepoznatom

Strah i njegov sluga

nečemu što ga nema. Ume da iskreira prostor sna, tamo gde se ispunjava ono što ne može da se ispuni ni na jednom drugom mestu.“

Kuriozitet je da predstava traje 7 sati.

Schaubühne am Lehniner Platz, Berlin

Henrik Ibsen: Nora

Režija: Thomas Ostermeier

Ostermajer (1968) je studirao pozorišnu režiju ali i nastupao kao glumac. Režirao je: *Debeli muškarci u suknji* ('96), *Noževi u kokoškama* ('97), *Čovek je čovek* ('97), *Suzuki* ('97), *Shopping and Fucking* ('98), *Nizak udarac* ('98), *Plava ptica* ('99). U pozorištu Baracke am

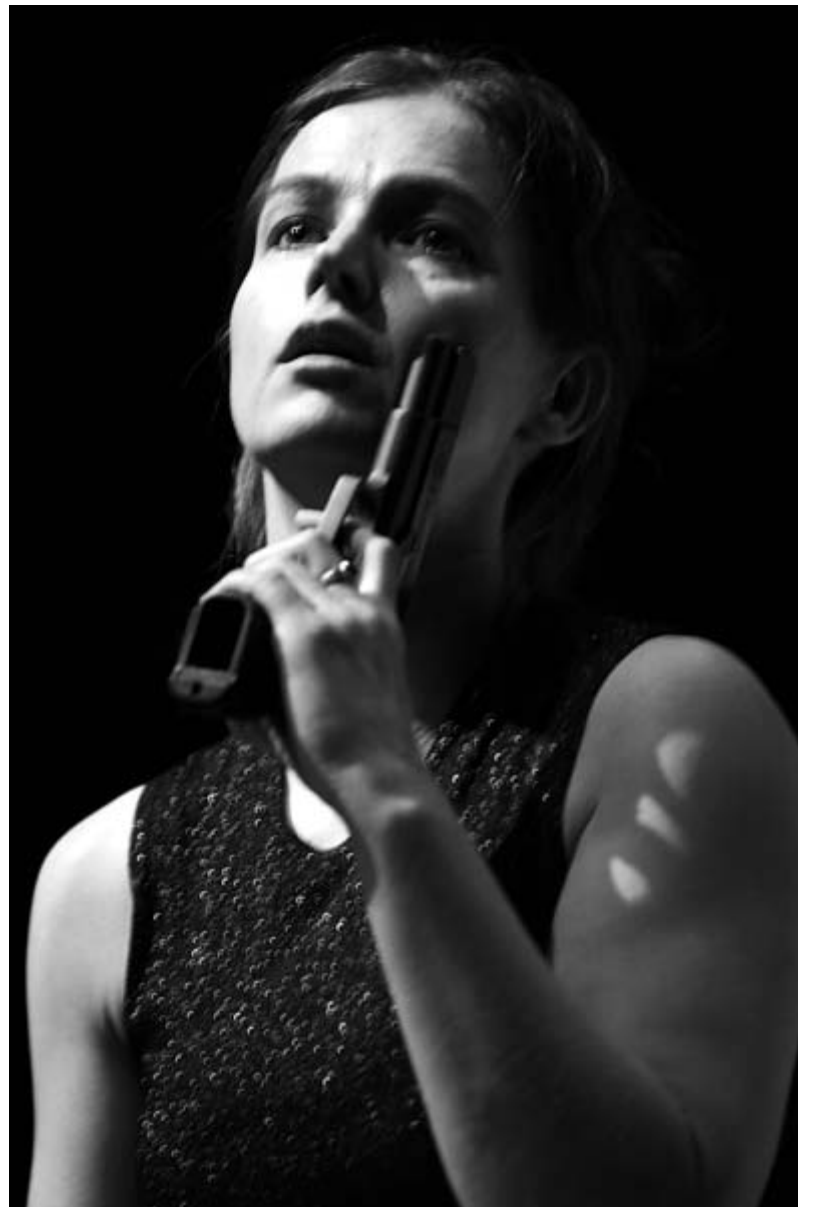
li se išta promenilo? Da li je razlika između modernih apartmana i „lutkine kuće“ zaista tako velika? Henri Šmit-Henkel uradio je novi prevod Ibzenovog klasika na nemački, ne bi li omogućio njegovo transponovanje u sadašnji trenutak.

Naroden Teatar Bitola, Bitolj

Risto Krlle: Pare su ubistvo

Režija: Ljupčo Gorgievski

Gorgievski (1956) je diplomirani psiholog i reditelj. Radi kao reditelj-dramaturg u Narodnom pozorištu u Bitolju. Do sad je režirao 35 predstava modernih i klasičnih, stranih i domaćih autora u raznim makedonskim teatrima,

Nora

kraju; traže nepredvidive trenutke, kad se sve može desiti – i njima i njihovoj publici.

Radnički cirkus

Eksperiment zasnovan na *Vojceku*. Ekipe je istraživala granice njih samih i njihovog glumačkog umeća, probali su da otkriju nova sredstva pozorišnog izraza i jezika. Cilj nije bila rekonstrukcija Bihnerovog fragmenta, već njegovo ponovno stvaranje na jeziku svojstvenom njima. Jer više im se svidelo otkrivanje dubokih strujanja ispod priče, hvatanje njihove skrivene srži, od ispričanog.

Predstava se rodila iz radionice i originalno je rađena za otvoreni pozorišni prostor. Tokom proba razvili su i neke scene s tekstovima Atila Jozefa (veliki mađarski pesnik radničke klase prve polovine XX veka).

"...Predstavu zovemo *Radnički cirkus*, zato što mislimo da je Vojcek radnik; on je mali čovek, bačen u svet, usamljen i bespomoćan u svim odnosima koji čine njegovu osnovu, prema Bogu, prema Drugome, i prema Društvu. Zovemo je cirkus, jer je naš cilj da u pozorištu stvorimo nepredvidive trenutke u kojima se sve može dogoditi, kao u cirkusu u tišini posle dobošarskog tuša!"

Narodno pozorište u Beogradu, Beograd

J.W.Goethe: *Faust II*

Režija: Mira Erceg

Mira Erceg, reditelj, bila je umetnički rukovodilac berlinskog Theater der Freundschaft (1978–81). Danas je docent na Filmskoj akademiji u Postdamu i na Pozorišnoj visokoj školi „Ernest Buš“, u Berlinu. Režirala je u pozorištima širom bivše Jugoslavije, a u inostranstvu, osim Berlina gde živi, radila je u Esenu, Hamburgu, Drezdenu, Vajmaru, Desauu, Cvikau, Antverpeni, Oslu... Neke od režija: *Ramajana*, *Hvalisavi vojnici*, *Emigranti*, *Medeja*, *Bubnjevi u noći*, *Brecht – maraton*, *Koštana – san krik*, *Nalog*, *Nastasja Filipovna*, *Orestija*, *Klavigo*, *Gospođica Julija*, *Mamac*, *Bogojavljenjska noć*, *Smert Uroša Petago...*

U Narodnom pozorištu u Beogradu režirala je i prvi deo Geteovog *Fausta*.

Faust II

Već dva veka se lome koplja praktičara i teoretičara pozorišta da li je Gete pesnik ili dramski pisac i da li je ovo njegovo, neprikosnoveno remek-delo klasične književnosti pogodno za izvođenje na sceni ili ne. Isto toliko vremena se lome zubi pozorišnih umetnika koji se hvataju u koštac s ovim tvrdim orahom (ponekad se slomi i orah). I svetska i evropska, pa čak i nemačka pozorišta se retko odvažavaju na ovakav repertoarski potez, pogotovo ako je reč o drugom delu ovog komada.

Kiril Taranovski je govorio da se glavna teškoća u insceniranju *Fausta* u prenošenju filozofsko-simbolične snage u najpogodniju dramsko-scensku formu.

"...Faust hoće više nego što zna. A Lucifer, alias Mefisto, nudi Faustovom nestrpljenju, instrumente čiji pojava oblici na kraju XX veka nose druga imena, ali znače iste stvari: brz mač, brza ljubav, brzi ogrtač, brz novac i na kraju: brzo ubistvo (Filemona i Baukide). A Faustovo globalno selo, po milosti Mefistovoj, već savršeno raspoloženo virtuelnim svetovima kakve mi danas stvaramo video-spotovima i menjanjem TV programa."

Masque Teatro, Forli

Omaž Nikoli Tesli

Režija: Lorenzo Bazzocchi

Masque teatar je osmišljen kao „teatar arhitekture“ 1993, kada su ga i osnovali Lorenzo Bacoki, inženjer, i Katja Gateli, sociolog. Grupa je iznajmila radni prostor *Ramo Rosso* (*Crvena grana*) koji će postati polazište za stvaranje i ostale javne aktivnosti.

Godine 2000. grupa iznajmljuje još jedan prostor u Forliju, Orto del fuoco (Vatreni vrt) u kojem je moguće realizovati i druge umetničke realnosti, zbog čega postaje centar za organizaciju festivala Krisalide.

Neke od predstava: 1993. *Zatvor zvani Atlante* i *Seleniazesthai – osobeno biće*, 1996. *Planina znakova* i *Nur Mut -*

Zimska bajka

šetnja raspolućenog, 1999. *Nepouzdana vremenske prognoze* i *Eva futura. Omaž Nikoli Tesli* je premijerno izveden 2001.

Omaž Nikoli Tesli

Teslina priča počinje 1856. kada je u ponoć na prelasku između 9. i 10. VII, u kući velečasnog Milutina, u malom hrvatskom selu Smiljanu, Đuka rodila sina. Tesla umire 7. I 1943. u Njujorku, u hotelskoj sobi. Sam.

Dan posle njegove smrti FBI će zapečatiti sve njegove stvari s oznakom *Top Secret*. Tako će ostati narednih 40 godina.

Iz njegove autobiografije isplivava fantastična priča o životu punom izuzetnih događaja zbog čega niko ne bi mogao da pomisli da Tesla ne zaslužuje velika i večita priznanja; to je ujedno i priča o onima sa interesima koji su svesno i zlobno zapostavljali i gurali Teslu iz sećanja i istorije. Kada saznamo kakav je bio njegov život, njegov pristup spoznaji, njegova vera u mogućnost kontinuiranog napretka čovečanstva, njegova vera u sebe samog, možemo bez imalo sumnje da tvrdimo da je Nikola Tesla bio veliki čovek; ali ako se kaže da je bio čovek od nauke i izumitelj, to je isto kao kad bismo osvajanje Everesta opisali kao uspon na jednu visoku planinu.

Tesla je bio revolucionar u pravom smislu te reči. Takav heroj je oslobođen od logike ukorenjene u našem osećanju socijalnog, oslobođen je i od logike ponude i potražnje. Evo Don Kihota. Evo Nikole Tesle. Ali s munjom u ruci.

National Theatre "Ivan Vazov", Sofija

Wiliam Shakespeare: *Zimska bajka*

Režija: Marius Kurkinski

Kurkinski (1969) je umetničko ime Ivajla Vasileva Stojanova. Glumom je počeo da se bavi kao dečak da bi je i diplomirao, a potom završio i filmsku režiju. Režirao je filmove, tv drame i serije, izdao je kao pop-pevač dva muzička albuma.

U Bugarskoj je popularni tumač monodrama (*Don Žuan*, *Pesma nad pesmama*, *Dama s psetancetom...*). Dobitnik je specijalne nagrade Saveza glumaca Bugarske za celokupni monodramski opus. Na ovogodišnjem festivalu na Prespanskom jezeru dobio je nagradu "Glumac Evrope" kao tumač monodrame *San*. Deo nagrade je i izdavanje monografije o „glumcu Evrope“.

Kurkinski je počeo da režira u pozorištu 1997. i do sada je postavio: *Bogojavljenjsku noć* ('97), *Plavu pticu* ('98),

Meterlinkovu *Veridbu* (2000), Čehovljeve *Grehove naše* (00), *Umetnost komedije* (01), Gocijevog *Kralja Jelena* (01), Čehovljeve *Male komedije* (02; predstava je gostovala na V spratu beogradskog Narodnog pozorišta) i *Zimsku bajku* (03).

Zimska bajka

ostao negde, daleko iza njega. Poslednje razumevanje sveta, oproštajni pogled na zemlju.

To je bajka za one koji sada dolaze na svet. Tu su deca, novi ljudi, sledeće pokoljenje, zaljubljeni. Oni kojima je život negde tamo, daleko ispred njih.

Radnički cirkus

"... Zimska kao poslednja i zimska kao prva, na pragu života. Bajka za onoga što napušta zemlju i poslednji put je gleda. Za Leonta, čoveka, koji na početku komada pokušava da otkrije sebe. Ovo putovanje je dugo i, kao što se često zbiva, počinje rušenjem, smrću i ogromnom teskobom. Na kraju života Leont se uzdiže do trenutka za koji je stvoren... Leont je doputovao u svoju dušu, a život je

U *Zimskoj bajci* Šekspir će otkriti veliku tajnu. Florizel i Perdita će otkriti ljubav. Vidimo tu ljubav koja započinje. Šekspir ne želi da znamo šta će se desiti s tom ljubavlju. Da li će umreti, da li će živeti - sve to nema značaja. Tajna je u tome da se, pre no što umre, ljubav u stvari rada..." (reč reditelja)

Priredila Aleksandra Jakšić

Faust II

Omaž Nikoli Tesli

POZORIŠTE I FILOZOFIJA

Brehtova maksima kao provokacija

Povod ove ankete je slogan ovogodišnjeg, 37. Bitefa tj. citat Bertolta Brehta „Budućnost pozorišta je u filozofiji“, a našim pozorišnim stavrancima, ali i teoretičarima postavljena su dva pitanja:

1. Da li je budućnost pozorišta u filozofiji?

2. Da li je na Vaše stvaralaštvo uticao neki filozof ili filozofski sistem?

Jovan Ćirilov, umetnički direktor i selektor Bitefa

Uhvatio sam se u zamku koju sam sam postavio. Moram da odgovorim na pitanje koje sam drugima uputio. Postoji neposredna budućnost, dalja budućnost, a postoji večnost. A ja ne znam kakva će biti budućnost pozorišta ni u jednoj od tih budućnosti, koje, strogo govoreći, uopšte ne postoje. Postoji samo sadašnjost. Međutim, kako je filozofija uticala na dramske pisce od Eshila do danas, može se pretpostaviti da će filozofija uticati na pozorište i u budućnosti. Da će se poistovetiti neće, kao što se ni do sada nije poistovećivala. Filozofi koji su, kao Sartre i Kami, pisali drame, uvek su se trudili da u dramama njihov pogled na svet bude implicitan, a ne ogoljena filozofska teza.

Kako sam studirao filozofiju, nešto sam naučio iz istorije evropske misli. Naravno samo jedan deo, zaliv, moreuz, i po koju dragu u moru raznih filozofija.

Naučio sam da svakoj pojedinosti, posebno pozorišnog čina i opštem smislu teatra nalazim mesto u sistemu svega postojećeg. Filozofske teorije su mi pomogle u pozorišnoj praksi. Žan-Pol Sartre mi je opet pomogao u životu da se osećam odgovornim da se neprestano opredeljujem u svakoj novoj situaciji, i to gotovo iz dana u dan, iz časa u čas.

Ivana Dimić, dramaturg i pisac

1. Da li je budućnost pozorišta u filozofiji je uvek otvoreno pitanje i na njega se uvek može odgovoriti potvrdno. Pošto je filozofija ljubav prema mudrosti odgovor je da. Takođe, ako umetničko delo teži istini što je cilj i filozofije, odgovor je da.

2. Na mene, kao osobu, uticali su najpre Herakle i Platon i potom nemačka klasična ideologija, Šopenhauer, Kant, Fihte. Zatim Niče, i Kjerkegor u najvećoj meri. Oslanjala sam se na njih u svom

učenju i izrastanju, sve dok nisam stigla do teologije.

Miško Šuvaković

1. Odnos filozofije i pozorišta je dramatičan kroz celu istoriju. Mislim da jedno lice filozofije ima budućnost u pozorištu isto kao što i jedno lice pozorišta ima budućnost u filozofiji.

2. Na mene su pre uticali izvesni pozorišni pravci kao što su američki minimalistički ples, Vilsonovo pozorište ali i, veoma, francusko prosvetiteljsko pozorište Didroa i Voltera. Takođe, zanimaju me i teatralizacije filozofa Vitgenštajna i Hajdegera.

Darijan Mihajlović, reditelj

1. Mislim da je pozorište u Evropi već u mnogome izgubilo svoju zabavljачku funkciju. Kod nas se, nažalost, u protekloj dekadi pozorište upravo naslanjalo na zabavu pa je stoga i toliko teško da se vrati publika koju sam viđao kao klinac u pozorištima. Po Mirjani Miočinović mi smo 90-ih igrali najviše vodvilja u Evropi dok se odvijao rat na Balkanu. Doduše, ne mislim da je to jako loše jer pozorište mora da prati donekle potrebe publike (tako je bilo u svakoj zemlji tokom krize). Danas, a i u buduću, pozorište će biti sve introspektivnije tj. „filozofskije“, što znači da je budućnost pozorišta u intimnom razmišljanju nad sobom. Breht govori ovu rečenicu sa sličnim iskustvom kao što je naše sada.

2. Nije, ali... Upravo režiram Sartrov komad *Đavo i Gospod Bog* u somborskom pozorištu. Mislim da filozofija ne može direktno da utiče na autora. Ona je često njen empirijski dokaz. Da ne zvuči pretenciozno, ali mislim da je Hegel uticao na celokupnu režiju, kao profesiju. Naš deduktivni put analize komada je sigurno inspirisan njime.

Milena Marković, dramski pisac

1. Iako volim Brehta nisam ljubitelj bilo kakvih parola kada je o umetnosti reč.

2. Ništa tog tipa, mislim na konkretne pravce ili filozofe nije uticalo na moje stvaralaštvo.

Nebojša Bradić, reditelj

1. Filozofija i pozorište oduvek su išli zajedno. Još je Sveti Avgustin govorio o deci koja pozivaju svoje roditelje da napuste zemlju kako bi ona došla na red

da igraju komediju. Žanrovska odrednica ovde nije teorijskog već egzistencijalnog značenja – ona je pogled na svet. Pogled na svet je filozofska kategorija: život je komedija, pozorište i igra.

2. Kjerkegor i Kami.

Dušan Ristić, dramski pisac

1. Teško je komentarisati slogan koji je nastao iz vizure čoveka koji je živeo u specifičnom vremenu i čije je praktično čitavo delo odraz tog vremena i pišćevih političkih načela iz kojih je evoluiralo i njegovo estetsko ishodište. Budućnost bilo koje umetnosti – pa i pozorišta – nikada nije mogla da bude tako usko predestinirana. Podsetimo se da čak ni u njegovo antičko vreme – kada su poetike tadašnje veličanstvene helenske filozofije krojile ne samo duh već i formu pozorišta – ono nije moglo isključivo da se procenjuje samo njenim uticajem. Danas reći tako nešto – koliko god da je postmoderna obesmisllila većinu krucijalnih načela umetnosti (videti pod: Platon, Aristotel, Kvintilijan, Hjum, Hegel) – ne samo što je neozbiljno već je pre svega besmisleno.

2. Ne, barem, da sam ja tog uticaja svestan.

Miomir Petrović, dramaturg i pisac

1. Meni se taj slogan dopada. Ne povezujem ga s Bitefom koliko sa dešavanjima na domaćoj sceni. Voleo bih da je taj slogan adekvatan ovogodišnjem Bitefu, a to ne znam, mogu samo da se nadam. Vezujem ga za domaće scene jer filozofski aspekt je ono što godinama nedostaje našem pozorištu. To nije aspekt koji se može tako lako zaobići u pozorištu, a to se kod nas svakodnevno radi. U našoj zemlji kada se kaže da teatar ima igrački karakter, to nužno znači da nema misleći. A to nije tako i ne treba da bude tako.

2. Hegel i Hajdeger.

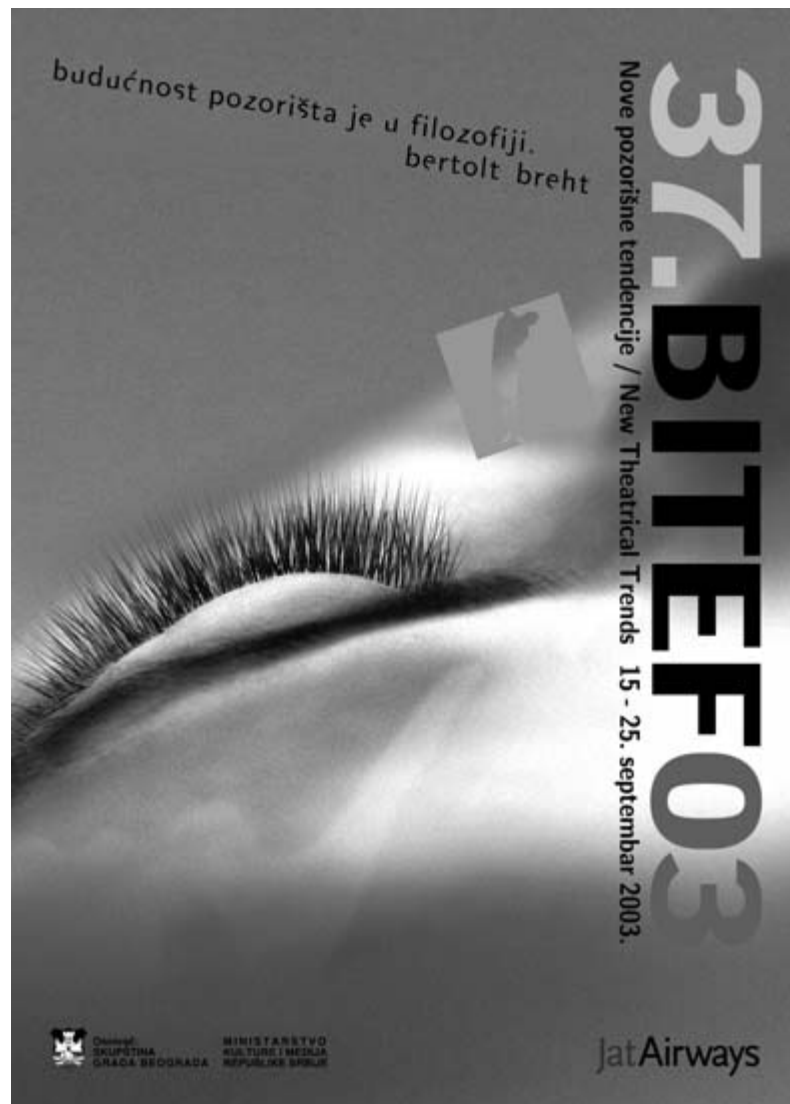
Milan Karadžić, reditelj

1. Zvuči mi preambiciozno kad se kaže šta je budućnost pozorišta. Lično ne znam ni šta je sadašnjost teatra a kamoli budućnost.

2. Ni jedan konkretan filozof nije uticao na moj rad, eventualno posredno. Više su mi značili pisci, kako dramski tako i prozni.

Ksenija Radulović, teatrolog

1. Ne znam – tačnije, ne znam zašto bi budućnost pozorišta bila upravo u filozofiji, a ne nečem drugom; svejedno, digitalnim formama, genetskom inženjeringu, muškatlama u saksiji, pokretu ili

naprosto pisanoj reči... Na planu forme, stvari će se verovatno sve više spajati jedne s drugima i sve će manje biti tzv. klasične umetnosti. A ovaj svet će ionako okončati udavljen u sopstvenoj ispraznosti, pa će tu i umetnost i filozofija postati nekako bespredmetne.

2. Lakše mi je da pronađem vezu između omiljenih filozofa i pisaca, no, recimo, filozofa i pozorišnih autora, mada ipak neke relacije mogu da uspostavim. Da ste me ovo pitali pre 5 ili 10 godina, odgovor bi bio drugačiji nego sada, kao što će, pretpostavljam, biti drugačiji kroz narednih 5 ili 10 godina. Da ne pravim šetnju kroz istoriju filozofije već da se zadržim na XX veku: autor kojeg volim je Emil Sioran; nije stvarao sisteme ni obimna dela; obožavao je da poriče razne humanističke doktrine – a vek koji je za nama samo je pokazao koliko je bio u pravu. Čitajući njega, postala sam „ekspert“ za svakojake „silogizme ogorčenosti“, da upotrebim taj njegov čuveni pojam (a onda naravno tu treba imati u vidu i nekoliko bitnih „pripadajućih“ prethodnika, kao što su

Šopenhauer, Niče, Kerkegor, Špengler). To je uticalo na formiranje moje slike sveta, i otud mi je bliska ona umetnost, uključujući dakle i pozorišnu, koja pokušava da izrazi taj nesporazum čoveka sa samim svetom, u krajnjoj liniji osećanje da je život privilegija mediokriteta. To uopšte ne mora da bude mračnjačka, turbna ili pesimistična umetnost. Naprotiv, to je nešto što može da se izrazi i na krajnje duhovit i zabavan način.

Željko Hubač, dramski pisac i pozorišni kritičar

1. Ne znam. Živimo u vremenu utilitarista i ne verujem da se na taj način, u takvom vremenu, razmišlja o budućnosti. Filozofija uspeha, kao majka svih filozofija naše prozaične današnjice, nudi mnoštvo pravih odgovora na ovo pitanje...

2. Nemački idealizam – Kant, Hegel, Fihte, Šeling, su filozofi moje pionirsko/izviđačko/skautske mladosti. U stvari, kad bolje razmislim, o mojim komadima najplodonosnije razgovore vodio sam s Jovanom Hristićem i Vladimirom Sta-

Srećni Vavilon

Zimska bajka

menkovićem, onda kada sam, tek sa 25 godina, razumeo nemački idealizam. I još nešto na ovu temu: svaki pisac, dok piše, razmišlja o specifičnom pozorišnom jeziku reditelja. Često sam razmišljao o autentičnim pozorišnim pojavama Jovana Putnika, Ljuboslava Majere, Kokana Mladenovića... Njihova pozorišna i životna filozofija izvršili su snažan uticaj na moju ličnost.

Anja Suša, reditelj

1. Posle dekad u kojoj su u jugoslovenskom (srpsko-crnogorskom) teatru carevale besmislene teme i žanrovi, dok su na samo nekoliko stotina kilometara vođeni užasni ratovi, posle dominacije

koji su intelektualno provokativni i koji u sebi kriju mnogo više od pukog pričanja priče.

2. Nemam omiljenog filozofa, niti omiljeni filozofski pravac. Mislim da je ključni filozof-sociolog-inspirator s kraja XX veka i početka novog milenijuma Maršal Mekluan, izumitelj pojma „globalnog sela“, čija su se predviđanja zatrašujuće tačno ispunila i najnovija dramska literatura predstavlja ništa drugo do odgovor na tu pojavu. U svetu u kome je sve pitanje „brenda“ (što ponekad važi i za usvajanje određenih filozofskih načela), teško je ostati *no*

Omaž Nikoli Tesli

problematične teze da je narodu potreban isključivo smeh i opuštanje, volela bih da verujem da je budućnost pozorišta, napokon, u filozofiji. Nama predstoje mnoge samospoznaje, i pozorište u tom procesu osvešćenja može, i trebalo bi, da igra značajnu ulogu. Shvatam umetnost, a pre svega pozorište – zbog preimućstva neponovljivosti i direktnog kontakta, kao mesto gde se pokreću pitanja i promišlja svet. U tom smislu, zanimaju me tekstovi

logo, a meni je to najzbudljivije u životu i u umetnosti.

Milan Lučić, dramaturg

1. U ovoj tvrdnji/pitanju prepoznajem dve stvari. Ona koja mi se čini zanimljivija svakako je činjenica da ovogodišnji Bitef nosi taj podnaslov. Prosto ne mogu da se otrgnem utisku o izuzetnoj veštini Jovana Ćirilova da kontekstualizuje svoj izbor, u ovom slučaju,

predstava. Ponuditi repertoar bez (realnog/atraktivnog) konteksta je kao izneti na trpezu jelo koje uopšte nije začinjeno. U tom smislu mislim da je i ovog puta, s vrlo jasnom idejom na koji način doseže do svoje publike, lokalne ili internacionalne, Ćirilov uspeo da načini korak dalje zbog čega će se ovaj festival još dugo svrstavati među najznačajnije u Evropi.

S druge strane, osim kada je u pitanju (ovaj naš, istočnoevropski?) dramski teatar, pozorište je već podavno ostvarilo Brehtovu viziju i ono se sada nalazi u sasvim drugačijim dilemama...

2. Ukoliko se možemo složiti oko toga da je u pitanju filozof, onda je to svakako Žoze Bove.

Arsenije Jovanović, reditelj

1. Zar nije budućnost o kojoj je govorio Breht uveliko prošlost? Ili možda Breht svojim proročanstvom najavljuje 37. Bitef? Mnogo je tih najavljenih budućnosti. Zar proročanstva nisu više opomena savremenicima nego što su upozorenje ljudima budućnosti?

2. U vreme studija, čitao sam Bergsona, Ničea, Junga, Šopenhauera, Kamija, Sartra, Frojda, Hegela, Kjerkegora, Aristotela, Platona... a bežao od Marksa i Engelsa mada su me ponekad dvojica tih poznih romantičara stizala u školi prinudno. U vreme kad je moja generacija sticala obrazovanje, prokrciti put kroz džinovske barikade sačinjene od Marksovih, Lenjinovih i drugih knjiga iz iste spisateljske ergele i izaći na onu drugu stranu, stići do Frojda i Junga, na primer, bilo je junaštvo. Šopenhaurov esej *Veština čitanja* naučio me je da čitam polako, ne knjigu dnevno već knjigu nedeljno. Kad se preda mnom otvorilo pozorište, uleteo sam u njega bez filozofije, bez duhovnog oca jednorodnog i jedinog, srećan što nemam obožavanog ideologa. U nezagađenim prostorima mog emocionalnog i svakog drugog pamćenja pekli su ožiljci svežeg znanja, bio sam izguban, izranjavan bliskim susretima s velikanima... Dostojevski, Čehov, Šekspir, Gogolj, bard antičke, lirska narodna književnost, antropologija, etnologija, psihologija... arhipelag vulkana.

Kad smo kod vulkana i filozofije i pozorišta, jednom sam dopuzao do same ivice kratera Etne s kamerom u zubima dok sam se rukama držao za hrapavu vulkansku stenu, srce mi je skakutalo kao ping-pong loptica. Uperio sam objektiv u ponor iz koga je šikljao sumporni dim, snimao prizor za putopisni film *Mare pocco moso*. A Herderlinovu dramu o filozofu Empedoklu koji se bacio u Etnu da bi se sjedinio s bogovima već sam bio režirao za radio. Zar to nije filozofsko pozorište i to na vrhu sveta?! Sve je tu, i filozofija i drama i reditelj i spektakularna scenografija i muzika koja dolazi iz utrobe zemlje.

Ipak, nisam sebi prikačio lanac filozofije da bi me ona vodila kroz život i kroz pozorište. Pobegao sam od svih filozofija, ali ne bezglavo kao što sam bežao od ideologije i politike, bežao sam po unutrašnjem nagonu. Kasnije, dok sam režirao *Zle duhe* ili Monterlanovu *Mrtvu kraljicu* ili Pinterovog *Nastojnika*, nisam osetio nikakav filozofski manjak, kao što ne bih osetio ni višak da mi je ispod pozorišnih skripata ležala Hegelova *Dijalektika* u originalnom rukopisu. Znanje mi je bilo potrebno nad kraterom Etne da bih dublje doživeo trenutak koji će mi kasnije biti od pomoći da razumem šta drugo bez prelistavanja enciklopedija ili prebiranja po pamćenju. Jer, stvari su

Nora

povezane unutar njim kognitivnim koncima do kojih se ne može dopreti lako. I tako, eto, ne razumem baš sasvim kako bi to reditelji – a ne pisci – mogli kroz režije tuđih tekstova, scenski ozbiljno a ne epigonski, da filozofiraju i kako bi se na takvim temeljima gradila sadašnjost ili budućnost pozorišta. Mnogi antički

filozofi, i ne samo antički, pisali su filozofska dela u obliku dijaloga, pa su ona tako i prikazivana. Ali to nije ono o čemu govori slogan, ili bar nije ono što sam shvatio kroz citiranje Brehta. Pokušaću, ako budem mogao, da to shvatim kao gledalac.

Priredila Aleksandra Jakšić

Nora

REDITELJSKA POETIKA KRISTIJANA LUPE

Povodom gostovanja predstave *Brisanje* na 37. BITEF-u

Ana Tasić

Kristijan Lupa (1943) je možda najmarkantnije ime poljske pozorišne režije još od Ježija Grotovskog i Tadeuša Kantora.

Lupine režije su od 1984. godine vezane za Stari teatar u Krakovu, koji je, između ostalih, bio prostor za scenska istraživanja Grotovskog, Kantora, Jarockog, Vajde, Kšištofa Zanusija, Kješlovskog, Agnješke Holand. Pre no što se pridružio ansamblu teatra Stari, Lupa je definisao manifest *Pozorišta otkrovenja*, čiji je glavni akcent bio na temeljnim studijama ličnosti, a reprezentativan dramatičar bio je Stanislav Vitkijevič, anticipator metafizičkog teatra i teatra apsurdna. Lupa je postepeno razvio svoju idiosinkratičnu poetiku, čije su principalne osobenosti specifičnost tretmana scenskog vremena, minuciozan rad sa glumcima, i afinitet prema adaptacijama modernističke proze (Tomas Bernara, Hermana Broha, Roberta Muzila). Kristijan Lupa je dobitnik brojnih nagrada, profesor režije i glume na pozorišnoj školi u Krakovu, autor zbirke eseja o pozorištu.

Sećanje na Mesečinu

Jedan od zapaženijih i kontroverznijih Lupinih projekata je trodelna, je-

danaestipčasovna epopeja *Mesečari*, realizovana kao adaptacija istoimenog romana Hermana Broha (adaptacija, dramatisacija, scenografija i režija Kristijana Lupe). Broh je ovaj roman pisao od 1888. do 1918. godine, vidljivo sklon istraživanju narativnih stilova, što je iniciralo komparaciju njegovog dela sa literaturom Džojse i Prusta. Roman ima tri dela (*Romantičar*, *Anarhista* i *Realista*), pri čemu treba napomenuti da je Lupa za predstavu odabrao da adaptira drugi (prvi deo predstave) i treći (drugi i treći deo predstave) deo romana. Osnovna tema romana i predstave je totalna dekadencija vrednosti u nemačkom društvu sa kraja XIX i početka XX veka, predstavljena kroz paralelno ispričane sudbine različitih likova: Augusta Eša koji je rastrzan između svoje anarhične prirode i želje za redom, vojnog dezertera Huguenaua, animalno pohlepnog, beskrupuloznog i egocentričnog, Hane Vendling koja se, razočarana u brak, desperatno i strasno zaljubljuje u vojnog invalida.

Pripovedajući njihove storije, reditelj analizira varijabilne ideje i odnose: uzročno posledičnu vezu između političkog fanatizma i unutrašnjeg nezadovoljstva, urođenost destruktivnih sila u ljudskom biću, obrnutu srazmernost između materijalnog bogatstva i duhovnih vred-

nosti, pretvaranje religije i umetnosti u pohabanu robu.

Osnovna autorova motivacija za adaptaciju i inscenaciju ovog Brohovog romana jeste fascinacija njegovom dubinom prodiranja u ljudsku dušu i iskrenošću potrage za suštinom čoveka, koje su, po rediteljevom mišljenju, odsutne iz savremenih dramskih dela. Predstavu karakterišu izuzetna subjektivnost pristupa, simultanost narativnih tokova, diverzitet stilova, vizualna i auditivna poetičnost, izuzetno promišljen rad sa svetlosnim kontrastima, isticanje detalja. Lupa vodi ideja da predstava mora biti analogna ljudskom organizmu kojim neprestano cirkuliše energija: eksploziju prati inercija, plač - olakšanje, a duži mir i kumulaciju - erupcija. Očevidan je uticaj poetike Andreja Tarkovskog, u kontekstima građenja superiornih vizuelnih kompozicija, oniričke atmosfere i brižljivog transponovanja delikatne osećajnosti. Sa druge strane, percepcija teatra kao medijuma u istraživanju odnosa između života i smrti, te opsednutost temom smrti u teatru, veoma poetično oblikovane, referira na autorski svet Kantora.

Podeljena kritika

Lupa je u nekoliko navrata u predstavi implantirao duže segmente iz romana, prepustio se magiji reči, i time scensku stvarnost *Mesečara* učinio polubudnom i pasivnom. Impresivne su scene otelotvorenja nerealizovane erotske tenzije, minimalizovane, prigušene i ostvarene kombinacijom zvuka i slike. Način na koji Lupa koristi prostor takođe je autentičan i akcentuje sveprožimajuću usamljenost i alijenaciju koje definišu aktere. Tanki snopovi svetlosti koji padaju na tela glumaca naglašavaju dubinu tame koja ih guta.

Specifičan odnos prema vremenu u predstavi jedna je od primordijalnih važnosti Lupinove rediteljske poetike. Vreme odvijanja radnje na sceni identično je vremenu potrebnom za odigravanje svakodnevnih životnih rituala, nema ubrzanja, skraćivanja, niti montaže. U takvom poretku stvari se od glumaca zahteva mnogo truda i vanredne posvećenosti. Lupinovi glumci su veoma hrabri, otvoreni, i skloni istraživanju svoje podsvesti. Lupa ne preferira umetnike kojima je nepodno striktno pridržavanje rediteljevih uputstava, već insistira da oni tragaju po sopstvenom „arsenalu“ iskustva i nesvesnog. Suština Lupinog rada sa glumcima je, dakle, usmeravanje u procesu otkrivanja tajni duhovnih lavirinata, traženje skrivenog, neočekivanog i onostranog.

Kada su prikazani na festivalu u Edinburgu 1999. godine, *Mesečari* su sasvim podelili kritičare. Najmaliciozniji su pisali naslove tipa „probudite se i dajte nam neki smisao“ („Independent“) optužujući drugu stranu (ljubitelje predstave) da su „skloni ludilu, mazohizmu i intelektualnom mačizmu“, ili su cinično sugerisali (na račun slabe popunjenosti u sali) da bi organizatorima bilo jeftinije da su svim gledaocima platili avionske karte do Krakova, no dovlučiti ceo ansambl i opremu iz Poljske u Britaniju.

Mesečari

Bilo kako bilo, *Mesečari* stoje kao težak antidoton postmodernoj dajžest kulturi, koja i scenski čin voli da spakuje u 60 minuta, a kao takvi su najposvećeniju

publiku apsorbavali u ekskluzivan svet emocija, filozofije i vizuelne raskoši.

BITEF POLIFONIJA

Bitef Polifonija je pokrenuta 2000. kao program seminara i trening radionica namenjen umetnicima i njihovoj ulozi u radu s mladima. *Pozorište i zlo*, *Eros&Etos*, teme su kojima se Bitef polifonija bavila 2000. i 2001. Slogan 36. Bitefa - *Novi (svetski) pozorišni poredak* bila je podsticaj da se 3. Polifonija pozabavi „globalnim pitanjima“ inovativne prakse teatarskih stvaralaca u oblastima umetničkog, obrazovnog i društvenog rada, prezentujući različite metode obuke kroz proces drame i interaktivnog teatra.

Nosioci i realizatori Bitef Polifonije tokom protekle 3 godine bili su CEDEUM (Centar za dramu u edukaciji i umetnosti), CENPI (Centar za novo pozorište i igru) i ANET (Asocijacija nezavisnih teatarara).

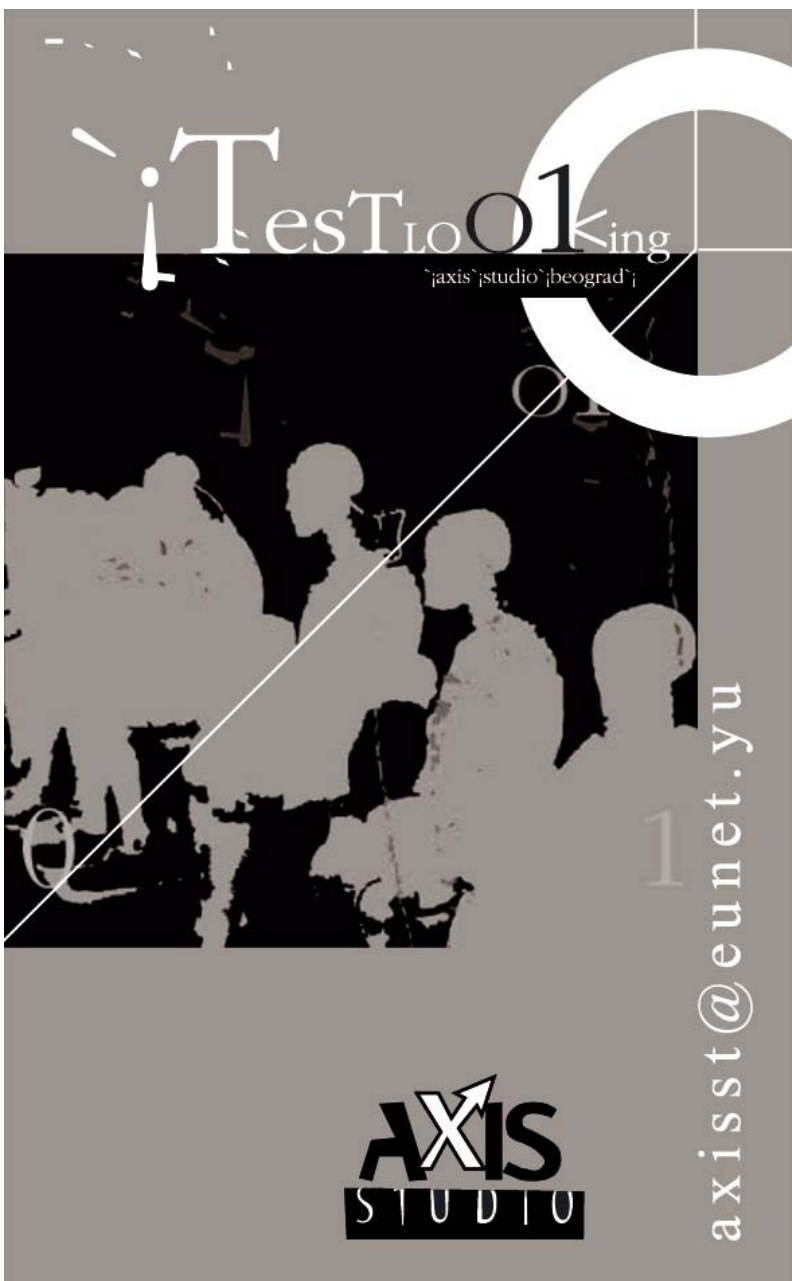
Ovogodišnja Bitef Polifonija 2003. godine nosi naslov *Ovo je stvaran svet - zašto pozorište* čime se pridružuje pitanjima koje 37. Bitef svojom naslovnom temom postavlja.

U seminarima i radionicama Bitef Polifonije 2003. će, kao i do sada, kroz aktivno učestvovanje i razmenu iskustva učesnika iz zemlje i sveta, biti prezentovani novi, participatorni i interaktivni programi u kojima svoj puni doprinos daju, pre svega, pozorišni umetnici kroz svoj umetnički, pedagoški i društveni angažman.

Bitef Polifonija će obuhvatiti trodnevni seminar i veći broj trening radionica. Fokus će biti na prezentaciji postojećih i mogućih oblika, kao i novih tendencija u svetu i kod nas, u oblasti poznatoj pod nazivom „drama/teatar u obrazovanju“ (Drama/Theatre in Education).

Bitef Polifonija će kao učesnike imati zainteresovane pozorišne umetnike, stručnjake iz oblasti obrazovanja, nastavnike iz škola, kao i studente umetničkih, posebno pozorišnih, i nastavničkih fakulteta.

Priredila Aleksandra Jakšić

Grafički dizajn „Ludusa“: AXIS studio, Beograd

LEPOTA JE KRATKOTRAJNA TIRANIJA

Umesto jednog, dvanaest apostola

Vera Konjović

Pre nekoliko meseci Jovan Ćirilov mi je saopštio: „Još nikom nisam rekao, ali tema ovogodišnjeg BITEF biće filozofija“. Zamolio me je da sačuvam tajnu. A privilegiju za to pre vremena obavestjenje imala sam da zahvalim činjenici što je trebalo da smislim i predložim priloge za Bitef na filmu koji bi za sadržaj imali istu tu filozofiju i njoj pripadajuće filozofe. Moram da priznam da sam se u prvi mah silno prepala jer nisam mogla da se setim ni jedne snimljene predstave, filma ili tv emisije takvog sadržaja. No, odmah, sledećem trenutka, na pamet mi je pao film Dereka Džarmana *Vitgenštajn*, a nedugo zatim predstava o Niču u berlinskoj Volksbühne. Pomislila sam: pa šta, biće dva priloga.

Telefonirala sam u Berlin i naši prijatelji iz tog pozorišta odmah su mi poslali snimak predstave i prateći materijal. Sa *Vitgenštajnom* je išlo malo teže. Posle razgovora s distributerom, utvrdila sam da će to biti prilično skupo zadovoljstvo: trebalo je platiti pravo za prikazivanje, a cena jednog reklamnog fotosa bila je 25 britanskih funti, plus veća suma za svako objavljivanje. British Council u Beogradu pokazao je spremnost da pomogne, ali cena fotosa i njima i nama bila je previsoka.

„Što manje želja imamo, to smo bliži bogovima“

Moja prijateljica Mirjana Vitman mi je javila da je u Kelnu gledala predstavu Erika-Emanuela Šmita *Slobodoumnik*. To je komedija o Denisu Didrou, o njegovim idejama o moralu i njegovom životu koji nije uvek bio u skladu s tim idejama. Obratila sam se direktoru pozorišta Theater der Keller, Majnhardu Cangeru koji je komad i režirao. Nažalost, rekao je, lopovi su pre neki dan odneli između ostalog i sve snimke predstava našeg pozorišta. Pokazao je veliki interes da učestvuje na Bitefu i da dodje u Beograd. No, mi za putne i troškove ponovnog snimanja predstave nismo imali para. Uskoro mi je javio da će gradski oci (i majke) Kelna finansirati snimanje predstave sa tri kamere. To je bio treći prilog, a Canger prvi i jedini ovogodišnji gost Bitefa na filmu. On će biti zanimljiv sagovornik – glumac je, reditelj i direktor jednog od prvih privatnih pozorišta u Nemačkoj (1955), direktor je i predavač u pozorišnoj školi koja je u sastavu teatra.

Jednog dana mi je gđja Ljubica Landeka iz British Council u Beogradu skrenula pažnju na Davida Edgara, britanskog dramskog pisca koji je upravo bio u Novom Sadu na Sterijinom pozorju. Trebalo je da provede dan u Beogradu. Možda bi on mogao da mi pomogne. Upoznala me je s njim, no on nije mogao ni čeg da se seti. Svratili smo do mene i za ručkom pričali o Balkanu, Jugoslaviji, Srbiji, Bitefu i Bitefu na filmu. Bilo je reči i o ranijim britanskim priložima na našem Festivalu, naročito o filmskom programu. Isticala sam snimljenu hit predstavu RSC (Royal Shakespeare

Company) *Nikolas Niklbi* koju sam imala sreću da dobijem za prikazivanje 1982. godine. I dok sam se oduševljavala sjajnom režijom Trevora Nana i izuzetnom adaptacijom Dikensovog romana, moj gost se nekako čudno smeškao. Upitala sam ga da li je video predstavu. „Jesam“, odgovorio je. „Ja sam radio adaptaciju.“

Slava je miris herojskih podviga

Bilo mi je veoma neprijatno. Prošlo je 20 godina i ja sam zaboravila njegovo ime. Pokazala sam mu Katalog iz 1982, našla knjigu o predstavi koju sam dobila od British Council i u njoj videla i mnoštvo njegovih fotografija. U jednom trenutku me je pitao da li bih možda u program uvrstila jednočasovne filmove koje je kao producent za Channel Four snimio pisac i producent Tarik Ali. To su četiri filma sa zajedničkim nazivom *Filozofi*. Nisam mogla da verujem! TV drame o Spinozi, Loku, Aristofanu i Vitgenštajnu! Ispostavilo se da je i Džarmanov film deo te serije. David Edgar je

skromno primetio da je dramu o Loku napisao on.

Edgar me je povezao sa Tarikom Alijem. Ljubazni gospodin me je uputio na distributera/prodavca tih filmova, ali od njih sam dobila odgovor da znaju samo za film *Građanin Lok*. Gospodin Ali mi je savetovao da ih podsetim da su dva meseca ranije film *Spinoza apostol razuma* (on je pisac te drame) prodali grčkoj televiziji. Prenela sam to nadležnoj osobi, koja mi je odmah ponudila 12 filmova o dvanaest apostola! Telefonirala sam Aliju i rekla da mi je 12 apostola previše. Obećao je da će pokušati da mi pomogne. Sledećeg dana me je obavestio da je u svojoj arhivi našao kopije sva četiri filma, da će mi ih poslati i zamolio da ih pazim i mazim jer su unikati. Priznajem da sam ga često uznemiravala molbama i pitanjima. Uvek je bio ljubazan i imao vremena za mene. Nikako nisam mogla da nadjem njegovu opširniju biografiju. Najzad sam je dobila. Kada sam je pročitla setila sam se Mihiza koji mi je jednom prilikom rekao: „Svi veliki ljudi su jednostavni i ljubazni“.

Nenadano ovogodišnji Bitef na filmu je prerastao u lep, velik program. Jedini problem je što za tri filma nema teksta. Skidanje dijaloga sa trake nije ni laka ni bezopasna stvar. Ponekad problema nema, no mnogo puta glumac je leđima okrenut mikrofonu, ili se govori suviše brzo ili uglas, ima i onih čija dikcija nije

najbolja. U *Aristofanu*, na primer, Lazar Šećerović i ja koji film prevodimo, izgubili smo 15 minuta dok nismo ustanovili da glumac kaže: „Partenon“. Naravno

da će na predsavi ton biti dobar, jer se projektuje sa BETA kasete na kojoj je kvalitetan stereo zvuk Na VHS kaseti koju upotrebljavaju prevodioci mnogo toga je nejasno i nerazgovetno.

(Napomena: naslov teksta i međunaslovi su Sokratovi citati)

POZORIŠTE – FILM – FILOZOFIJA

Filozofi

Pisac i publicista Tarik Ali je u ulozi producenta početkom devedesetih godina prošlog veka za britanski Channel Four snimio je četiri filma koji su nosili zajednički naziv *Filozofi*. Izbor je pao na četiri velika misloca: Aristofana, Džona Loka, Spinozu i Ludviga Vitgenštajna. Svaku od drama napisao je i režirao drugi, poznati dramski pisac i reditelj, i to po svom nahodu i osećanju stvari. Nastala je uzbudljiva serija koja, ma kako njeni prilozi bili različiti, ima zajednički imenitelj: sudbina misli i mislilaca u svim vremenima je ista.

Filozof postupa sa pitanjima kao sa bolešću

(Ludvig Jozef Johan Vitgenštajn)

Vitgenštajn / Wittgenstein

Autor: Derek Jarman

Igraju: Karl Johnson (Vitgenštajn), Michael Gough, John Quentin, Kevin Collins, Clancy Chassay (mladi Vitgenštajn), Tilda Swinton

Oni koji tvrde da Džarmanov *Vitgenštajn* nije portret velikog filozofa prošlog veka, preteruju. Film naravno, nije izravna biografija, a to od ovog svestranog, veoma modernog umetnika niko nije ni očekivao. Kritičar koji je rekao da je to *interpretacija* Vitgenštajnovne ličnosti, bio je najbliži istini.

Vizuelno film je sjajan i u skladu sa slikarom i scenografom Džarmanom. On filozofu prilazi privatno, a porodica, prijatelji i događaji iz života su sredstvo da se objasne njegovo ponašanje i reakcije.

Sin bogatog bečkog Jevrejina osetio je i dobre i loše strane svog porekla. Prešao je put od razmaženog deteta pomalo pomerne i iščašene porodice do preosetljivog naučnika i stvaraoca koji je sam sebe prognao u samoću.

Vitgenštajn je otišao u Berlin na studije. Hteo je da postane mašinski inženjer, prešao je u Mančester i tamo proučavao zmajevu, zatim se bavio aeronautikom za koju mu je trebala matematika koja ga je prirodno odvela u filozofiju i u prijateljevanje sa Bertrandom Raselom. Počeo je da se bavi logikom i napisao je *Tractatus logico-Philosophicus* – jedino delo štampano za njegova života. Bio je profesor filozofije u Kembridžu, I dok je za vreme Prvog svetskog rata bio na frontu i dobio nekoliko medalja, u Drugom je dobrovoljno radio kao portir u londonskoj bolnici. Umro je 1951. u Kembridžu. Njegova glavna dela, pored *Tractata* su *Philosophical Investigations* i *On Certainty* (Filozofska istraživanja, O sigurnim činjenicama).

„Pakao nisu drugi, već mi sami“

Ludvig Vitgenštajn

Reči su krila razuma (Aristofan)

Aristofan / Aristophanes

Autor: April de Angelis

Reditelj: Coky Giedroyc

Igraju: Robert Glenister (Aristofan), Eddie Izzard (Sokrat), Frances Barber, Patrick Barlow, Rosalie Crutchley, Dexter Fletcher, R. Pugh

Trajanje: 52 min

Aristofan karakteriše bujna mašta, uvredljiva i žestoka satira i smeo i razuzdan humor. U svojim komedijama ismevao je svoje kolege pisce i filozofe, a još više političare i to one najvišeg ranga. Živeo je u vreme kada se nad atinsku demokratiju nadvio taman oblak, što ga je bolelo i zabrinjavalo, zato mu je glavna meta i bio tadašnji vladar Kleon. Njegovi bespoštedni napadi nisu ostali bez posledica. Dva puta mu je suđeno za veleizdaju i oba puta se na volšeban način izvukao. Kako, ne zna se jer se o njegovom životu gotovo ništa ne zna. Srećom, on je jedan od antičkih pisaca sa najviše očuvanih dela.

Ejpril de Anđelis, autorka ove drame pozabavila se antičkom Atinom, državom u krizi i ljudima u tim i takvim vremenima, Aristofanom i Sokratom. U *Aristofanu* se lako prepoznaju i naše vreme i naši savremenici.

De Anđelis je britanski dramski pisac, saradnik RC i RSC (Royal Court i Royal Shakespeare Company). Piše pozorišne komade i operaska libreta. Njena najznačajnija dramska dela su *Život i vreme Fani Hil*, *Tajac*, *Nežna osveta*, *Vorikšajersko svedočanstvo*. (The Life and Times of Fanny Hill, Hush, Soft Vengeance, Warwickshire Testimony).

„Prijatelji kojih više nema nisu mrtvi,

i mi ćemo njihovim stopama krenuti na isti put“

(Aristofan)

Logika je anatomija misli (Džon Lok)

(Džon Lok)

Građanin Lok / Citizen Locke

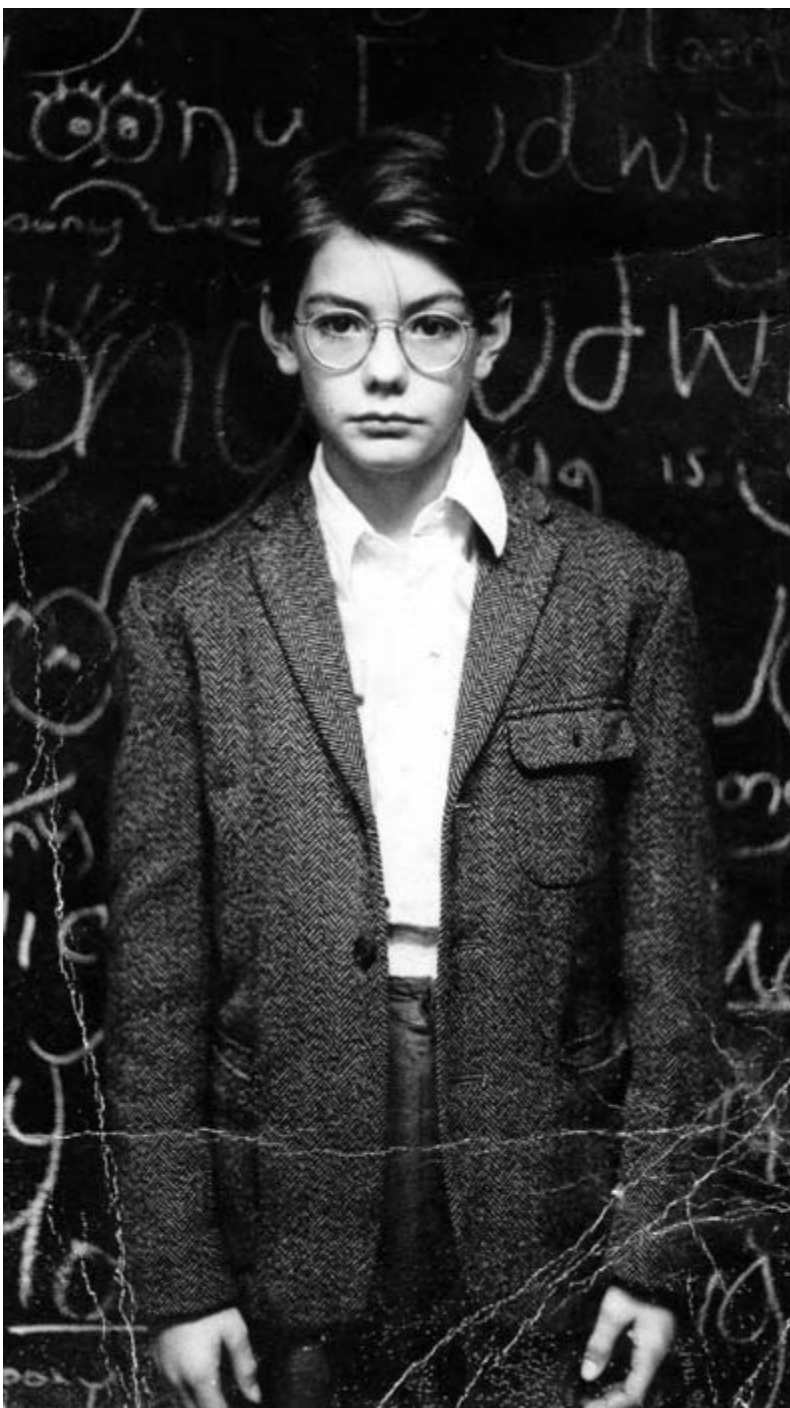
Autor: David Edgar

Reditelj: Agnieszka Piotrowska

Igraju: John Sessions (Locke), Saskia Reeves (Lady Mordaunt) Rufus Sewell (najmlađi oficir na brodu)

Trajanje: 52 min.

Džona Loka (1632-1704) smatraju ocem zapadne demokrije, osnivačem britanskog empirizma. Bio je inicijator doba prosvetljenosti, istorijska je činjenica da se klice američke *Deklaracije o nezavisnosti* nalaze u njegovim spisima. Zalagao se za versku toleranciju, stavio pod sumnju božansko pravo kraljeva, zalagao za ustavnu monarhiju, građanska prava, vladavinu parlamenta i tvrdio da ideje nisu urođene već stvar iskustva. Zbog radiklanog načina mišljenja morao je da pobjegne u Holandiju. U filmu ga zatičemo na brodu pri povratku kući posle šestogodišnjeg izgnanstva.

Vitgenštajn

Lok se dugi niz godina odricao autorstva svojih dela, stoga je u centru zanimanja dramskog pisca i publiciste Davida Edgara dilema da li su filozofi i pisci dužni da brane svoje ideje čak i u vremenima kada postoji opasnost da budu zatvoreni, mučeni, obešeni ili vezani konjima za repove i rastrgnuti.

David Edgar (1948) piše radikalne komade za pozorište. Prvi uspeh postigao je dramom *Sudbina* (Destiny) u kojoj istražuje britanski fašizam. Slede *Meri Barnes* (Mary Barnes) i dramatisacija hit predstave RSC *Nikolas Niklbi*

Tarik Alijev (Lahora, 1943) deda Sikandar Hajat kan (Sikandar Hyat Khan) bio je premijer Pendžaba. Tarik se školovao u Pakistanu i Oksfordu. Zbog opiranja vojnoj diktaturi prognan je zauvek iz Pakistana, sada živi u Engleskoj. Aktivista je pokreta Stop the War, urednik „New Left Review“ i stalni saradnik „Independenta“ i „London Review of Books“. Napisao je više od tucе knjiga o istoriji i politici i pet romana od kojih je najpoznatiji *Islamski kvintet*. Njegova poslednja knjiga je *Sudar fundamentalizama: krstaški ratovi, dži-*

brant, izlagao je svoju filozofiju. Družio se sa vodećim državnikom Holandije, de Vitom zbog koga je počeo da se bavi problemima države i odnosom države i crkve.

„Najveće dostignuće ljudskog bića je da nauči da razume, jer razumeti znači biti slobodan“

(Benediktus de Spinoza)

Nemačka

Snimljene pozorišne predstave
„Poezija mora da bude varvarska, beskonačna, divlja“

(Denis Didro)

Slobodoumnik / Freigeist

Komedija: Eric-Emmanuel Schmitt
Reditelj: Meinhard Zander
Igraju: Bernd Reheuser (Didro), Kerstin Thielemann, Anne Gehring, Isabel Mascarenhas

Snimak predstave Theater der Keller, Keln

Trajanje: 97 min

Erik-Emanuel Šmit (Lion, 1960) trenutno je veoma popularan dramski pisac čiji se komadi igraju u pozorištima širom sveta. Već prvom svojom dramom *Don Žuan na sudu* (La nuit de Valognes) skrenuo je na sebe pažnju. Slede *Posetilac* (Le visiteur, tri francuske nacionalne nagrade „Molijer“), *Golden Joe*, *Sekta sebičnih*, *Zagonetne varijacije*, *Milarepa*, *Frederik ili bulevar zločina*, *Hotel kod dva sveta* (La secte des egoistes, Variations enigmatiques, Frederick ou le boulevard du crime, Hotel des deux mondes) i roman *Jevanđelje po Pilatu* (L'evangile selon Pilate). U njegovoj komediji *Slobodoumnik* (1997) Denis Didro pokušava da napiše definiciju morala za svoju *Enciklopediju*. Svaki put kada smisli dobro objašnjenje, prekine ga jedne od njegovih dama. I tako ljubav prema mudrosti bude zamenjena ljubavlju prema ženama, a moral osuđen da čeka bolje dane.

U kelnskom Theater der Keller do sada su igrana tri Šmitova komada, sva tri je režirao Majnhard Canger.

Denis Didro (Dennis Diderot, 1713-1784) je francuski enciklopedista, filozof koji je pisao i romane, eseje, pozorišne komade, prevodio sa engleskog i bavio se umetničkom i književnom kritikom. Njegove *Filozofske misli* u kojima je izneo svoju deističku filozofiju, su odlukom suda spaljene, a posle objavljivanja *Pisma o slepima* dospelo je u zatvor. Godine 1747. ponuđeno mu je da prevede englesko izdanje *Cyclopaedia* Efraima Čejmbrsa (Ephraim Chambers), no, on i matematičar Dalamber (d'Alembert) s kojim je radio, od toga su napravili obimano, novo i kontroverzno delo u 35

hadi i modernost (The Clash of Fundamentalisms: Crusades, Jihads and Modernity), a uskoro izlazi knjiga *Buš u Vavilonu: Rekolonizacija Iraka* (Bush in Babilon: The Recolonisation of Iraq). Njegove knjige su u nemačkim višim školama obavezna lektira.

Tarik Ali je i filmski radnik i scenarist.

Uticao je Benediktus de Spinoza velikog nezavisnog mislioca XVII veka je pre svega u usklađenosti njegovog učenja i načina života. Pored *Etike*, njegovo najpoznatije delo je *Tractatus Theologico-Politicus* u kome odbacuje dogmatsko gledanje na Bibliju i zamenjuje ga njenim istorijskim značajem. Ideja smela koliko i opasna u njegovo vreme. Donela mu je mnogo neprijatnosti.

Otac, imućni trgovac omogućio mu je da pored biblijsko-talmudskog obrazovanja, dobije i humanističko, studirao je medicinu i prirodne nauke. Ipak, otac je u njemu video samo svog naslednika, trgovca. Posle očeve smrti, Spinoza je napustio trgovinu i bavio se filozofijom, medicinom, prirodnim naukama, bio priznati brusnač sočiva, slikao je. U slobodarskom krugu kome je pripadao i Rem-

Trilogija o Niče / Nietzsche Projekt

(prikazano na Bitef na filmu 1982.). Posle uspešnog prikazivanja u Londonu, ansambl *Niklbija* se preselio na njujorški Brodvej. Ostala njegova dela su između ostalih i *Smrtna opasnost*, *Duhovi* (njegovo mnogostruko nagrađivano delo), *Oblik stola*, *Dilema zatvorenika*, *Vododelnica* (Maydays, Pentecost, The Shape of the Table, Prisoner's Dilemma, Continental Divide) Edgar piše i za radio, tv i film (Ledi Džejn za Paramount). Profesor je na Univerzitetu u Birminghamu).

„Nove ideje su oduvek bile sumnjive jer nisu opšte poznate“

(Džon Lok)

Najbolje stvari su isto toliko teške koliko su retke

(Benediktus de Spinoza)

Spinoza apostol razuma / Spinoza: Apostle of Reason

Autor: Tariq Ali
Reditelj: Christopher Spencer
Igraju: Henry Goodman (Spinoza), Nick Reding, Ian Hanham, David Annen, David Neal, Norman Caro
Trajanje: 52 min

Trilogija o Niče / Nietzsche Projekt II

Građanin Lok / Citizen Locke

tomova, koje je poznato kao *Enciklopedija* i predstavlja važno poglavlje ljudske istorije.

„Pojedinaac može da se usavršava, ali čovečanstvo kao celina ne može postati ni bolje ni gore.“

(Dennis Diderot)

Činjenice ne postoje, postoje samo interpretacije

(Fridrih Niče)

Obično veče * Nož i viljuška * Etersberg / Ein gewöhnlicher Abend * Messer und Gabel * Etersberg

Trilogija o Niče
Autor: Einar Schleeff
Igraju: Jennifer Minetti, Karin Neuhäuser, Silvia Rieger, Herbert Fritsch, Frank Büttner
Reditelj: Thomas Bischoff
Volksbühne am Rosa-Luxemburg-Platz, Berlin
Trajanje: 145 min.

Trilogija o Niče je, između ostalog, komad o porodici, a porodica je po *Aj-naru Šlefu*, druga reč za rat, to je put od lične tiranije, tiranije majke do uništenja jednog naroda. To je i komad o snu o povratku u toplo majčino naručje, o misliocu – detetu i umetniku – stešnjenom između majke i sestre. Šlefov *Fric* ne stvara filozofiju utešiteljku, njegov mislilac pati zbog svoje životne nesposobnosti. A Šlefa upravo najviše i zanima to nesnalaženje i nesavlađivanje svakodnevice, jer prava beda i pravi nihilizam su baš u svakodnevicu i njenim banalnostima.

Ničeova poslednja lucidna godina bila je 1888. Tada je mnogo pisao i objavio mnogo knjiga – *Slučaj Wagner*, *Sumrak idola*, *Antihrist*, *Niče protiv Vagnera* (Der Fall Wagner, Die Götzen-Dämmerung, Der Antichrist, Nietzsche contra Wagner) i *Ecce homo* u kome je napisao i ovo: „Sam odlazim sada, učenici moji! I vi podite odavde, sami! Tako hoću... Loše se oduzuje učitelju ako se uvek ostaje jedino učenik. I zašto ne biste čupkali s mog venca? Još se niste tražili: umesto toga našli ste mene. Tako čine svi vernici; stoga se tako malo dobija od svih vera. Sada vas pozivam da izgubite mene

i nadete sebe; i tek kada me se svi budete odrekli, vratiću vam se...“

„Ludost pojedinaca je retka, ali ludost grupa, partija, naroda i epoha je pravilo.“

(Fridrih Niče)

BITEF NA FILMU

Projekcije u Muzeju Kinoteke, Kosovska 11, od 22. do 24. septembra. 2003.

PROGRAM

Britanska serija
Filozofi
Producent: Tariq Ali
Proizvodnja: Bandung Films
za Channel Four

Ponedeljak, 22. septembar 17:00 h
Vitgenštajn / Wittgenstein
Autor: Derek Jarman
u nastavku
Aristofan / Aristophanes
Autor: April de Angelis

Utorak, 23. septembar 17:00 h
Građanin Lok / Citizen Locke
Autor: David Edgar
u nastavku
Spinoza apostol razuma / Spinoza :
Apostle of Reason
Autor : Tariq Ali

Nemačka
Snimci predstava
Sreda, 24. septembar 17:00 h
Slobodoumnik / Freigeist
Autor : Eric-Emmanuel Schmitt
u nastavku
Obično veče * Nož i viljuška * Etersberg
Trilogija o Niče
Ein gewöhnlicher Abend * Messer und Gabel * Etersberg
Autor : Einar Schleeff

Ovogodišnji Bitef na filmu ostvaren je u saradnji sa Jugoslovenskom kinotekom, British Council u Beogradu, uz pomoć engleskih književnika Tarika Alija i Dejvida Edgara, i nemačkog reditelja Majnharda Cangeri i *Volksbühne* iz Berlina.

KARNEVAL

Beogradu je potreban karneval u kojem bi učestvovali svi njegovi građani

Božidar Mandić

Beogradu – glavnom gradu države, ma kako se zvala i ma ko je na vlasti – potreban je karneval, manifestacija u kojoj bi učestvovali svi građani – deca i starci, siromašni i bogati. Bila bi to pozorišna predstava s izgrađenim scenarijem i improvizacijom. Ljudi ne bi živeli svakodnevicu već bi,

Mada sam već odavno pomišljao na ovakav predlog Beogradu, to mi je još izrazitije palo na pamet prilikom procesije otvaranja ovogodišnjeg Belefa. Uočilo se koliko je ovakva atmosfera potrebna Gradu dok su mladi u povorci bezbrižno talasali ka Kalemegdanu. Knez Mihajlovom su mileli događaji mladih plesača,

setljivosti za podizanje volje narodu. Predstave Pitera Bruka trajale su po 14 dana. Zar nije moguće da i mi učinimo slično samo jedan dan? Iz entuzijazma se rađa mašta i igra i osveščivanje pokreta da lepota može stići i u grad (bar na dan). Zaustavljeni automobili, odmoredne fasade i terase davale bi poseban ton osvežavajućoj percepciji. Građani bi, uz karnevalsku manifestaciju, postajali svesni svoje urbane participacije i verovatno bi povećali ulog u tom odnosu: ljubaznost, ekološka pažnja, estetika.

U svetu su poznati karnevali u Berlinu, Veneciji, Vijaredu, Nici, Torontu, Rio... i svaki ima predznak, a Beograd bi mogao da učini svetkovinu Običnostima. Nije potreban poseban razlog koliko

Saradnja sa inostranim plesačima na ovogodišnjem Belefu: *Korak dalje: projekat ostrvo*

obučeni u radost, nosili i raznosili šarenilo i veselje. Karneval je talas koji nudi impuls života. On se očekuje kao urbana svetkovina i podsticaj daljeg života i rada. Tokom godine u ljudima bi postojala kreativna napetost zbog učestvovanja u spektaklu posvećenom svima. Po prvi put obični ljudi ne bi bili inferiorni već ravnopravni s estradnim zvezdama, političarima, umetnicima. Bili bi akteri svog grada i vremena.

muzičkih sejšena, teatra. Desilo se, Beogradu, detinjstvo.

Karneval je važna društvena pojava pozitivne psihologije. U njemu građani glume ili ne glume, ali je važnije da bude svoja unutrašnja raspoloženja. Stanje: maske, kostimi, konfete, vatromet, igra u kojoj trče propovednici razbijanja običnog života. Karneval je ulični teatar i nije potrebno puno finansijskih sredstava da se realizuje, koliko invencije i do-

potreba da se bude vedar i veseo, da se smanji izgubljenost. Bio sam nekoliko puta u Vijaredu na karnevalu cveća. Igrao sam u omladinskoj selekciji „Vojvodine“ i učestvovao u uličnim trkama, polivanju vodom s prozora, udaranju lakim plastičnim palicama po glavi, poljupcima devojaka koje na to imaju slobodno pravo. Jukio Mišima je bio oduševljen karnevalom u Rio. Pisao je da ga je opila telesna ritmika i senzualnost slobode. Vrteo se 3 dana i noći prepuštajući se erosu sambe. Skinuo se polunag i dozvolio da mu s tela klize kapi života i ludensa u kojem se stapa pozitivna socijalna energija. I Gete je obožavao rimske karnevale jer je razumeo da u njima svi učestvuju kako bi se osetili živima.

Karneval običnosti bi bio praznik onih koji žele da iznesu kolače i ponude svojim sugrađanima, pozovu nekoga na šolju čaja i otvore prozore za razgovor i ulazak i izlazak optimizma. Zaustavljeni saobraćaj, taj dan ne bi se radilo, dao bi šansu da svako proživi svoju strast. Takav praznik očekivao bi se kao odmor. Cele godine radnik radi da bi proveo 10-ak dana na moru ili planini, i to pamti cele godine tokom koje se ponovo sprema za njega. Opuštanje produbljuje maštu pojedinca.

Karneval čini da odrastao ponovo postane dete.

Oseća da je ravnopravan s policajcima, redarima, dežurnima, ali i grado-

Korak dalje: projekat ostrvo: predstava će nastaviti svoj život u Evropi

GDE JE TA ZEMLJA?

Tišina nije napetost već izjava. Nužno ne prethodi projektu

U gradskom autobusu sam. Vozim se kao i obično, dve ili tri stanice. Toplo je i sparno.

Većina prozora je zatvorena. Vozač puši. Kondukterka se provlači kroz gužvu. Pomislim na tren da postoje posebni butici za konduktore. Čuje se moćna novokomponovana srpska muzika boljih vremena. Vremena koja će sigurnim putem dovesti do slobode i ujedinjenja svih srpskih zemalja. Čini mi se da moj grad uživa u svojoj oronulosti.

26. VIII 2003. Belef. *Žega*, produkcija Ister Teatar i Belefa. Ekscesni letnji preformans. ISTER teatar deluje u dva smera: istražuje nove izraze u savremenoj pozorišnoj umetnosti i reaguje na svet oko sebe kao društveno i politički angažovano pozorište. Predstava se obraća ovom vremenu, diskutuje aktuelne društvene i političke procese, insistira na građanskoj inicijativi, kritičkoj javnosti, ukazuje na bitnost dijaloga i slobodne misli. Jasno je da društvo ne funkcioniše bez pretvaranja i zato ISTER ne poziva na protest već slika. Komponuje, artikuliše, stavlja jedno pored drugog.

Skiciranjem fragmentarnih scena, autor i umetnici pokretima, glasom, gestom, signalima, osećanjima, bojom, zvukom i ličnim iskustima uvode publiku u svet naše male domaće kulture, paralelni obezličeni svet, bez estetske dimenzije, svet etičkih konflikata, privida i spostvene dezintegracije.

Uzani prostor između zida Jugoslovenskog dramskog i staklene fasade koja gleda na ulicu. Unutra, delić atmosfere iz života srpskog dvora XIV veka. Priča o vladarima (Despot Marinko Petorođeni – Miodrag Lazović) i vladarkama iz senke (Irina Prvovenčana – Tatjana Tasić), viteštvu i bolesti (sin Nežaki Mladen – Goran Stanković), ljubavi (Čerka Prelepa Vasilija – Isidora Stanišić) i politici (Turčin Osman Paša – Čarni Đerić), spletkama i ubistvima. Priča o zlatnim viljuškama, visokom društvu, dvorskim damama i gospodi. Srednjovekovna Srbija. Iza staklenog zida.

Trotuar i deo prometne ulice u centru metropole. Život ulice i onih koji žive od nje. I snova. Gazdarica Madam (Jelena Jović) i njena ćerka, lepa i talentovana Plavojka (Danica Arapović), čija se budućnost odvija po zamisli majke, Crnka (Bojana Mladenović), koketa koja se naprasno pojavljuje iz druge ulice, biznismen Roštiljdžija (Ljubomir Todorović), ludo zaljubljen u Plavojku uprkos neslaganju opasne i moćne Madam, njegov mladi brat (Dušan Murić) prodavac semenki i ostalih »kartonskih« exponata, deca koja podriguju uz Koca kolu i prihoduju kao pomoćnici pomoćnika, mlade devojke u džipovima, *marlboro light*, *whisky* i prodavci starog gvožđa. I snovi. I oni koji žive od tuđih snova. Uz pesmu i igru, uspešne i obrazovane kraljeve estrade (Janoš Buš), kvizove i sapunice, čevapčice, božanske Cece i Lepe Brene, i uz fudbal, najvažniju igru na svetu, koja će konačno ujediniti sve Srbe.

Društvena scena golog preživljavanja. Srbija koja ne misli više na Evropu. Kada je verovanje u zapadnu utopijsku definiciju slobode pojedinca prestalo da bude slepa fiksacija većine domaćeg stanovništva, i zašto baš tada? Kada je izgubljena poslednja i odlučujuća bitka za internacionalizam i ko su bile vojskovođe? Kako se planira stvaranje tradicije naroda na svetskoj periferiji?

Jednostavan dekor koji je odjednom ogrubeo. Geopolitička dimenzija i njen prtljag – nasilje. Ono mora proisteći iz nečeg što je preterano, ekstremno. Javlja se kao potreba za drugim, onim što čeka na nas iza onog tamo zida. Da li se nasilje može opravdati patološkim društvom u kome su izgubljene mere u pravima, odgovornostima i dužnostima? I da li je to jedina sila koja još može da ujedini mase, nažalost i poniženje razuma?

ISTER postavlja pitanja (da li bez odgovora?) ko su glavni modelatori naslovnih uloga. Provocira kolektivne emocije i automatske asocijacije. Publika je s druge strane ulice. Devitalizirana i iskompleksirana jeftina radna snaga. Još potencijalno kreativna u ekonomskom, političkom, intelektualnom i kulturnom životu, jer je svaki pojedinac određen svojim zanimanjem, pre svega. Vrlo malo učestvuje u potrošnji.

A gde su pravi dramski protagonisti? Gde su ljudi čije uloge igraju Danica, Bojana, Jelena, Janoš, Ljubomir...? Oni koji godinama svesno i uporno neguju sve vrste kiča u društvenom haosu, gde su folklorni elementi pustili duboke korene u urušenim gradovima, potštičući šljivovica i vešalica-nacionalizam. Oni čije usne govore mržnjom u strahu od neistomišljenika, od različitosti, nudeći ideološke klišeje, kao kompenzaciju za rural-intelektualizam.

Gde je ta zemlja gde svako pleme želi da postane država? Da li Evropa zna?

Vesna Bogunović

načelnikom, vlasnikom firme u kojoj radi, predsednikom fudbalskog kluba. Bitno je izaći na ulice (bolje s radošću no buntom), pozdraviti trotoare, parkove, izloge i podići elan čoveku, za perspektivniju sutrašnjicu. Karneval je manifestacija pažnje prema bližnjem. Jer rad i igra su važni elementi razvoja kulture nacije. Ljudi bi, i sami učestvujući, povećali kulturnološku recepciju, posvećivali bi više pažnje pozorištima, galeri-

jama, a takav dignitet nam je izrazito potreban.

Mada reč *karneval* znači *zbogom meso*, ova manifestacija ne bi bila posvećena samo vegetarijancima već populističkom diverzitetu. Karneval ne bi bio posvećen ni samo onima koji čitaju Belu Hamvaša, već svima koji bi da kažu zbogom dosadi i uoneobičajaje jedan dan u godini.

POZORIŠTE JE DO KRAJA NIJE NAPUSTILO

Otišla je Tanja Lukijanová

Ksenija Jovanović

Opet je jedno leto uzelo svoju žrtvu. Kao da bira najbolje među nama. Otišla je Gospođa Biserna Reka, otišla je nežna Lora, otišla je snažna i duhovita Mod, zaljubljenica u život i

ljubav. Utihnuo je ljupki glasić lutke zvane Zozon.

Otišla je od nas Tanja – koja je bila sve to. Otišao je naš prijatelj i sagovornik koji je umeo da sluša i da uteši.

Uz sve životne nesreće i gubitke, koje je teško podnosila, umela je da sačuva vedrinu i dostojanstvenost. Njene uloge nosile su taj dragoceni spoj humora i vitalnosti, koja je Tanji obezbedila nezamenljivo mesto pod ovim krovom, na ovoj sceni, koja je za nju u najbukvalnijem smislu značila život.

Ako u nekom odlasku ima ičeg milostivog i dobrog, onda je to činjenica da se nije suočila sa fizičkom i mentalnom nemoć, da nije pozorište napustilo nju, nego ona pozorište, kao da se

preselila sa ove scene u naše sećanje, u istoriju ove pozorišne kuće kojoj je ostala verna do poslednjeg daha.

Hvala joj za svaki smeh, za svaku suzu koju nam je izmamila, za svaku novu nadu i veru kojom je zračila njena Mod.

Neka joj je večna slava!

(Reč izgovorena na komemoraciji Tanju Lukijanovoj, Beogradsko dramsko pozorište, 20. VIII)

Sekretarijat za kulturu
Skupštine grada Beograda
usrdno dariva svoje jedine pozorišne novine.
„Ludus“
uzvraća s blagodarnošću.

ODLAZAK VELIKE MOD

Oproštaj od Tatjane Lukijanove (1923-2003)

Mr Ksenija Šukuljević-Marković

Na vest o odlasku velikana srpskog glumišta i neponovljive ličnosti, omiljene glumice Tanje Lukijanove, prvakinje BDP-a, javljaju se slike njenih kreacija na pozorišnoj sceni, medijima radija i TV, i naših čestih susreta van scene, u saradnji, radostima i nevoljama.

Pozorišno stvaranje Tanje Lukijanove trajalo je bezmalo 6 decenija u kojima je ona gradila svoje scensko delo i izrasla u veliku i osobenu glumicu srpskog teatra. Put koji je prešla od rođenja do poslednjeg dana, nije uvek bio posut ružama, ali je permanentno bio u znaku neprekidnog rada i gotovo uvek u usponu. Rođena je Beogradanka, od majke Varvare, Srpkinje, i oca Lava, Rusa, čije je prezime nosila čitavog života s ponosom. Tatjana Lukijanová se od najranije mladosti spremala za pozorišnu scenu. Završila je Rusko-Srpsku gimnaziju i obrazovanje je proširivala učeći muziku i naročito balet, ali zbog zdravstvenog razloga balerina, nije mogla da postane. Potom se posvetila pozorištu kao glumica. Uzimala je privatne časove kod ruske umetnice Vere Greč, glumice, nekadašnje članice čuvenog MHTA. Pohađala je Odssek za glumu pri Muzičkoj akademiji, u klasi Raše Plaovića, 1945, a potom i Dramski studio pri NP 1946. koji je završila 1947. Jedna je od prvih školovanih glumica, koje su stupile na scenu posle Drugog svetskog rata. Veliku podršku imala je kasnije i tokom čitave karijere u velikoj i slavnoj umetnici Nevenki Urbanovoj od koje je mnogo naučila, što nikada nije propustila da istakne. Odnegovana na najboljoj tradiciji našeg teatra pod rukom velikih umetnika, stekla je osnov na kome je mogla da gradi i stvori sopstveno delo.

Igrala je na scenama beogradskih pozorišta, Narodnog, Beogradskog dramskog, Humorističkog i Ateljea 212, ali njena matična kuća postalo je BDP, od njegovog nastanka 1947, i svih faza postojanja, do kraja njene karijere; od prve premijere *Mladost otaca* do njene poslednje premijere *Privatni životi*. Pozorištu je ostala verna i kada su ga napuštali drugi veliki glumci. Na sceni ovog pozorišta proslavila je svoje glumačke jubileje: 25-godišnjicu i 35-godišnjicu umetničkog rada. I u jubileju svoje i pozorišne 50. godišnjice intenzitet njenog stvaranja na sceni bio je na zavidnoj visini.

Ostvarila je broj an i raznovrstan repertoar domaći i strani, klasični i savre-

meni, a njen opus obuhvata preko 200 uloga. U znatno brojnijem stranom repertoaru to su uloge u komadima: *Staklena menažerija*, *Silazak Orteja*, *Mačka na usijanom limenom krovu*, *Posle pada*, *Pogled s mosta*, *Andora*, *Gospođa Biserna reka*, *Samoubica*, *Višnjev sad*, *Mećava*, *Tri sestre*, *Hamlet*, *Čovek. životinja i vrlina*, *Događaj u mestu Gogi*, *Mišolovka*, *Srećni dani*, *Arsenik i stare čipke*, *Privatni životi*... U domaćem repertoaru to su: *Ujež*, *Haleluja*, *Ivkova slava*, *Izbiračica*, *Utva*, *ptica zlatokrila*, *U agoniji*, *Buđenje vampira*, *Bertino blago*, *Kuća sa prozorom* i drugi.

Bila je emotivno povezana s likovima koje je tumačila, pronikavši do tančina u njihovu suštinu i u njih je utkala lepotu, energiju i intelekt svog ljudskog bića, u velikim ulogama i epizodnim. Umela je ostvari tanani kontakt s gledalištem i zato je mogla pojedine velike uloge da tumači dugi niz godina i da one ništa ne izgube od uverljivosti i lepote. Njena Mod postala je sinonim za veliku kreaciju i uvek iznova, i nakon 23 godine igranja, donosila uzbudjenja publike.

Kao glumica raspolagala je izuzetnim glasovnim mogućnostima. Njen topao i treperav glas, suptilna govorna dinamika, bogate tonalne modulacije došle su do izražaja ne samo u pozorištu već i u medijima radija i televizije, u kojima je ostvarila brojne uloge. Značajan deo stvaranja posvetila je deci tumačeći likove u crtanim i animiranim filmovima i emisijama za decu.

Nagrade koje je primila ovenčale su njeno umetničko pregalastvo. Dobitnik je Nagrade „Večernjih novosti“ na Sterijinom pozorju 1969. za ulogu Bele Rade u Popovićevoj *Utvi, ptici zlatokriloj*, Nagradu Udruženja dramskih umetnika Srbije, 1981. i Nagradu SIZ-a kulture grada Beograda 1981. dobila je za ulogu Mod u Higinsovom komadu *Harold i Mod* a Oktobarsku nagradu Beograda 1982. za ulogu Gospođe Berte u Hingovom komadu *Bertino blago*, kao i Nagradu za najduhovitiju ulogu na Mini festivalu u Poreču, Nagradu za ulogu u filmu *Bal na vodi* na Maloj Puli i Nagradu „Zlatna mimoza“ za ulogu u filmu *Ranjena zemlja* na Festivalu u Herceg Novom, 2000. Nagradu „Zoranov brk“ dobila je za ulogu Maka Lele u predstavi *Kuća s prozorom* Ljiljane Lašić, na Danima Zorana Radmilovića u Zaječaru 2000. Jedinu je dobitnik Velike plakete BDP-a povodom 50 godina rada, 2003. Odlikovana je Ordenom zasluga za narod sa srebrnom zvezdom. Predlagana je i za

najveću glumačku nagradu „Dobričin prsten“.

Talenat i umeće kojim je darovala matičnu kuću, BDP je umelo da ceni i nagradi je Poveljom te ukaže čast da,

zajedno s još dvoje kolega, otkrije Ploču na nedavno obnovljenom zdanju ovog sada prelepeg pozorišta.

Jednom je kazala da „likovima koje tumači može dati samo ono što nosi u

sebi“ a to znači da je morala posedovati mnogo jer je mnogo dala. Takođe i to da su „sve njene radosti i tuge glumačkog života ostale u njenom matičnom pozorištu, a dodajmo da će i sećanje na nju i njenu umetnost u Beogradskom dramskom ostati zauvek, kao što će to biti i u istoriji srpskog pozorišta.

Delo Tanje Lukijanove od neprolazne je vrednosti, utkano u srpsko glumište i ona je svojim stvaranjem činila čast srpskoj kulturi. Saradujući s Tanjom i drugujući sa njom duže od tri decenije, postale smo bliske. Upravo smo se vratile sa putovanja od Kijeva do Odese. Pamtiću uvek kako se u Odesi čilo i sa osmehom na licu popela preko Potemkinovih dve stotine stepenica i kako je Čehovljevom muzeju u Jalti obećala da će poslati listu premijere *Višnjika* u kojem je igrala Ranjevsku u svom pozorištu. Ako ima neke ljudske i božije pravde, ispunila joj se želja da još jednom vidi domovinu po ocu i njegovih slavni predaka, kao oproštaj od ovozemaljskog života.

VELIČANSTVENA TANJA

Glumica koja je mogla sve

Prelistavam novine. Uobičajene vesti o ovome i onome. Odjednom – ne verujem očima – umrla je Tanja Lukjanová. Čitam ponovo. Ponovo pročitam da je Tanja umrla. Kako je moguće da tako uvek vedra, živahna, vazda željna glume Tanja umre?! Ipak, na moju veliku žalost, i žalost svih koji su uživali u njenoj umetnosti, a njih je mnogo – Tanja ovog puta nije otišla na još jedno od svojih velikih putovanja, mada je upravo planirala da po povratku iz Odese, rodnog mesta njenog oca, poseti grčka ostrva i uživa u prirodi i tamošnjim spomenicima. Ali, iznenada, iznenada je otišla putem s kojeg povratka nema. „Svi ćemo tim putem, brate moj!“, kao što reče Nesrečković Srečkoviću u *Šumi Ostrovskog*.

Godinama sam uživao u saradnji s Tanjom na realizaciji radio drama. Već pri pisanju znao sam kako će to ona dobro odigrati. I uvek je bivalo tako. Zahvaljujući osobenosti svoga glasa, i ne samo njega, Tanja je mogla igrati sve – od tek prohodalog deteta do „baba veštice“. I igrala je. U mojoj radio drama igrala je babu monstrozno višestrukog ubicu, koji nikad nije bio uhvaćen. Ubila je svog muža, zeta i kćerku na vrlo surov način. Zeta, a kasnije i kćerku, isekala je na komadiće i potom ih bacila u reku. Muža je zakopala u podrumu. A one, koji su posumnjali da je ona ubica, navela je da se međusobno poubijaju. Dramu smo snimali u zimu; bilo je vrlo hladno. Tanja je na snimanje došla s visokom temperaturom. Mislili smo da otkazemo snimanje, ali ona nije htela, jer ako bi se snimanje odložilo, premijera ne bi mogla da se održi u zakazano vreme, a kad će se dobili novi termini za snimanje nije se moglo znati, jer je planiranje termina za snimanje napravljeno, kao i obično, za nekoliko meseci unapred. I tako smo snimali s teško bolesnom Tanjom, koja se junački držala. Ali, kad smo došli do scene u kojoj Bakica ubija kćerku, secka je na komadiće i baca ih u reku, Tanja je rekla: „Ovo ne mogu. Ovo je užasno! Ne mogu!“ Rekao sam joj: „Tanja, vi sve možete.“ „Mislite?“ „Mislim.“ I naravno da je mogla. Srajno je odigrala tu groznu scenu. Posle smo se svi smejali!

Toga, na moju veliku žalost, više neće biti. Veličanstvena Tanja pridružila se drugim velikanima glumačke umetnosti s kojima sam imao zadovoljstvo i čast da stvaram radio drame: Rahelom Ferari, Ljiljanom Krstić i Viktorom Starčićem, Predragom Pepijem Lakovićem, Milutinom Butkovićem i Dordem Pustom.

Poslednji put video sam gospođu Tanju na svečanosti u Ateljeu 212 povodom dodeljivanja Dobričinog prstena Đuzi Stojiljkoviću. Izlazeći iz Ateljea, u društvu svojih rijateljica, dobacila mi je: „Javiću vam se!“ (Mi smo često telefonom dugo razgovarali o svemu i svačemu.) Ali, nije se javila. Tome sam ja kriv, zaboravio sam da joj dam svoj novi broj telefona.

Aleksandar Obrenović

SUZE META JOVANOVSKOG

Makedonci ovacijama ispratili subotičke *Bahanalije*

Snežana Miletić

Predstava *Bahanalije* Narodnog pozorišta Nepsin haz Subotica, koju je po tekstu Gorana Stefanovskog režirao Kokan Mladenović, ispraćena je ovacijama u Makedoniji – prvo u Prilepu na 38. Makedonskom teatarskom festivalu „Vojdan Černodrinski“, a potom i u Skopskom dramskom teatru. U Prilepu je predstava igrana van konkurencije, ali je sudeći po reakcijama publike, pozorišnog esnafa i medija bila apsolutni šampion, što potvrđuje i vest da joj je na završnoj večeri festivala, list „Nova Makedonija“ dodelio „Zlatnu plaketu“ koja se dodeljuje predstavama u konkurenciji.

U glumačkim majstorijama subotičkog ansambla uživali su, između ostalih i ministar kulture Makedonije Blagoj Stefanovski, doajen makedonske pozorišne kritike Ivan Ivanovski te glumac izuzetnog talenta i harizme Nikola Ristanovski koji je, nakon što je kao član žirija video predstavu, rekao da je Festival za njega završen jer je video šampione. Bard makedonske glume Kole Angelovski hvalio je Dionisa Gorana Šušljika i Penteja Miloša Stankovića, a skopska glumica Liljana Veljanova, upravnica Skopskog dramskog teatra, predložila je nova gostovanja. Najdirljivija je bila reakcija doajena makedonskog glumišta Meta Jovanovskog koji posle predstave, vidno uzbuđen sa suzama u očima, nije mogao reć da prozbori.

Putovanje je počelo plavičasto vedre noći i to, već od samog Beograda, salvama duhovitih opaski naumornog reditelja. On prestaje da priča samo kad spava, a spava retko i malo, bar u autobusu.

Došli su s kišom

Dok se približavamo Prilepu čežnja opasno „lupa“ Jovana Ristovskog. Nije ni

čudo, njegovi su iz ovih krajeva. Priseća se brda, pokazuje stene i prepričava prilepske legende.

Doputovali smo u Prilep okupan kišom. Domaćini, izuzetno ljubazni i predusretljivi, kažu da smo im doneli osveženje. Stižemo da gledamo ne baš dobre *Tetovirane duše*, po Stefanovskom, Dramsko-kuklen teatra Pazardžik iz Bugarske.

Na Festivalu je izvedena i *Mačka na usijanom limenom krovu* Dramskog teatra Skoplje s Metom Jovanovskim u ulozi oca, te predstave turske i albanske drame skopskog Teatra narodnosti, ostvarenja štipskog, strumičkog, bitoljskog, prilepskog i kumanovskog teatra, kao i MNT-a i teatra iz Velesa. Deo Festivala se održavao i u Bitolju. Poslednje večeri, u čast nagrađenih, podgoričko CNP igralo je *Malogradane* u režiji Paola Madelija.

Gorana Stefanovskog srećemo sutradan, na dan igranja *Bahanalija*. Već posle zajedničkog ručka, očaran je Kokanovom duhovitošću za koga će na kraju reći da je „vlasnik na ubava kozerija“. U neko doba „vlasnik duhovitosti“ izvinio se piscu što moraju da se rastanu „kako bi se s glumcima dogovorio o čemu je predstava!“. Na probi se svako pomalo mazi i razmazuje. Samo se Snežana Jakšić Čolić daje stoprocentno. Zadivljuje njena predanost ali i nepresušni optimizam i duhovitost Kristine Jakovljević koja, i ne samo reditelju, bez po muke, neretko, uzvraća verbalne paralele. Na kraju probe puca sajla koja treba da podigne Dionisa i Penteja. Reditelj bi da čupa kosu, ali... ipak smišlja novi kraj.

Srećom, na predstavi će sve dobro proći, a Subotičani su zapalili publiku. Glumci posle primaju čestitke, prilaze im kolege ali i publika koja hoće da se

fotografiše i traži autogram. Hvale pljušte na sve strane, ali bogme i ponude za saradnju. Kokanu se smeši Ohridsko leto. Pero Stojančević se hvata za glavu i kaže da sledeće godine na ovom festivalu „stoprocentno igramo Kokanovu dramu“, a Kokan se u neoprezno radosnom trenutku svečano zaklinje: „Ako me neko uhvati da uskoro nešto dramatižujem neka me utepa!“

Makedonija je za Subotičane bila istinsko uzbuđenje. Dirljivi su bili susreti s izuzetnim domaćinom, ali i publikom, a najubaviji susret za njih bio je s piscem Stefanovskim koji je specijalno zbog njih doputovao iz Londona i posle predstave nije krio oduševljenje predstavom. Tu noć, u kojoj je pogled cepao nebo čisto kao ono čuvno Biljanino platno, probledeo je s njima pored bazena na krovu velelepnohotela. Docije je pevušio s njima u „Makedonskoj kući“ uz kapljicu. Zamalo je tu palo i jutrenje, ali kako je zora rudila entuzijazam je svima žurio u pravcu kreveta.

Skopska mikroklima

Predstavi i probi, koje su se imale zbiti u Skopskom dramskom teatru, pretodio je obilazak Skoplja. „Knjigo moja pređi na drugoga“ slogan je čarobne knjižare „Tabernakum“ u kojoj nalazimo knjigu prefinjenog dizajna *Mala knjiga na stapici*, novo i ispostaviće se vrlo duhovito pisanije Gorana Stefanovskog o tome kao prepoznati ili začeti pisca u sebi Oni koji ne pamte baš dobro smenjivanje ex YU TV centara, Nedeljna popodneva i slične „zgodacije po ključu“, čude se kako razumeju ubavi makedonski jezik.

Dok bazamo gradom, izuzetna pozorišna duša, Ljubica Ristovski, upravnica NP Subotica, nevidljiva i nenametljiva a efikasna i vredna žena, ugovara gostovanja. Liljana Veljanova, upravnica-domaćin raduje im se, jer je, kaže, dobar glas o *Bahanalijama* već stigao iz Prilepa. Nakon predstave, kolega sa skopske TV Telma Sotir Trajkov, koji je tokom Sterijinog pozorja bio u Novom

Sadu, kaže da nam zavidi na reditelju. „On je potpuno lud i apsolutno fantastičan! Ovako nešto uzbuđljivo i potresno nisam davno video“, kaže. Među gostima koji su hteli da podele radost s glumcima srećemo i mladog reditelja Voju Cvetanovskog, uskoro diplomca na sofijskoj umetničkoj školi. Makedonski Sergej Trifunović, kaže, doduše u rediteljskom pakovanju, dobar deo ekipe odvodi posle predstave u jedini kafe koji u gluvo doba noći radi u Skoplju. Od njega čujemo i neverovantnu vest da se glumac Toni Mihajlovski, sluđen recentnim događa-

jima u selima oko makedonske prestolnice, angažovao u „Lavovima“, što je neka makedonska varijanta JSO!

U Skoplju je život podeljen na dva dela. Vardar je jedina živa spona između 21. veka s jedne strane i one druge, na kojoj je vreme stalo ili klizi u sve dublji pluskvamperfekt. Ni u prvom, ni u drugom, bazajući ulicama, nigde nije bilo glinenih gravčev na tavčev posuda, niti Biljanino belo platno. Za uspomenu, put Vojvodine nosimo dve prilepske noći, draga lica i tople reči.

Bahanalije u Makedoniji: Goran Šušljik kao Dionis

Organizacija Festivala je bila veoma dobra, svaka trupa imala je stalnog domaćina koji govori njihov jezik (naš je bio predusretljivi Sead Vatić, student iz Trabzona, rođeni Sjeničanin) i glumac koji govori engleski. Ansambli su bili smešteni u hotelu A kategorije, i svakoj trupi je stalno na raspolaganju bio kombi s ljubaznim vozačem, kojim je bilo moguće obići lokalne znamenitosti (antičke iskopine, manastir Majke božje iz IX veka koji po mestu izgradnje potseća na naš manastir Svetog Vasilija Ostroškog, i crkva Sveta Sofija, IX vek, kao i mnogo spomenika islamske kulture).

Na Internacionalnom pozorišnom festivalu „Ežen Jonesko“ koji se od pre 10 godina bijenalno održava u Kišenjevu, Moldavija, naša pozorišna trupa je učestvovala s predstavom *San o Balkanu*, takođe autorskim projektom Vesne Stanković, a na predlog selektora Festivala za jugoistočnu Evropu, Julije Mladenove, predsednice asocijacije Balkan art sa sedištem u Sofiji. U ovom timu su bili Dušica Popović, Drinka Milivojević i Igor Mišković.

Motiv za održavanje ovog festivala formulisao je njegov direktor Petru Vučkarau: „U našoj prošlosti i sećanjima

razdvajale su nas granice: geografske, jezičke, religiozne, moralne, političke, istorijske, nacionalne... razne. Mi smo različitih boja, verovanja, pogleda. Sve to može biti granica razdvajanja. Granice su ucrtane na mapama, u knjigama, možete ih naći na zemlji, u vazduhu, na moru, ali i u našim srcima, umovima i dušama. Ali, zašto one moraju postojati? Koji je onda smisao muzike, slikarstva, knjiga? Koji je smisao pozorišta ako je ono ogledalo sveta? Nema drugog smisla no da ovaj svet postane bolji. Ili možda da umetnost spase ovaj svet? Zaboravimo tokom 10 dana na razlike, pokušajmo da izbrišemo granice između nas. Ako je pozorište oružje upotrebimo ga protiv granica!“

Selekcija predstave je slična kao u Trabzonu – bogatstvo pozorišnog izraza. Predstave su između 22. do 31. V prikazala pozorišta iz Italije, Rumunije, Bugarske, Ukrajine, Engleske, Japana, Francuske, Rusije i Srbije.

Učešćem na ovim festivalima pozorišna trupa Balkan novi pokret nastavlja uspešno predstavljanje u svetu pozorišne umetnosti, predstavama koje ideje crpu iz bogatstva srpske etno tradicije.

U TURSKOJ I MOLDAVIJI

Pozorišna trupa *Balkan novi pokret* učestvovala je na dva značajna festivala

Milivoje Zdravković

Na Internacionalnom pozorišnom festivalu crnomorskih zemalja, po četvrti put održanom u Trabzonu (regionalni centar severoistočne Turske), trupa *Balkan novi pokret* učestvovala je s predstavom *Vilinsko kolo*, autorskim projektom Vesne Stanković. Mali tim su sačinjavali: glumci Gojko Baletić, Katarina Mitrović, Jelena Škondrić, Ana Nesimovski i producent Milovan Zdravković.

Predstava je pozvana na Festival kao gost u selekciji reditelja Tamera Leventa, generalnog sekretara Direkcije turskih državnih pozorišta. Festival je održan od 19. do 28. V 2003. Učestvovala su pozorišta iz Bugarske, s Krima (Ukraina), iz Rumunije, Jermenije, Gru-

zije, Rusije, Azerbejdžana, Moldavije i Turske.

Festival je organizovan pod pokroviteljstvom Ministarstva za kulturu i turizam, s ciljem, kako kaže ministar Ekran Momcu: „Stvaranja prijateljstva i razmene saznanja o susedima i njihovim kulturama, i to u času kad su naše političke i trgovinske aktivnosti u porastu, a u uverenju da je najfunkcionalnija snaga upoznati druge nacije kroz kulturne i umetničke delatnosti“.

Selekcija nije bila zasnovana na jasno definisanom kriterijumu, već je namera bila da se iskaže bogatstvo pozorišnog izraza, pa je publika videla klasično napravljenog Šekspirovog *Ha-*

mleta, Državnog akademskog pozorišta iz Bakua, Azerbejdžan, precizno akademsko izvođenje *Pozorišne romanse*, A. Tolstoja, Državnog akademskog pozorišta iz Voronješa, Rusija, dve predstave *Dom Bernarde Albe*, F. G. Lorke: estetski svedenu i promišljenu Akademskog pozorišta iz Jerevana, Jermenija, i furiozno modernu (moderni pokret, agresivna muzika, izražena erotika, nasilje, droga, pozorišta „Andrei Murosani“ iz grada Sveti Đorđe, Rumunija, svedeno nostalgicnu *Ulicu bez naziva* bugarskog savremenog pisca Dmitria Zlatanova, Narodnog pozorišta iz Pazardžika, Bugarska, dobro pročitani i moderno urađeni Mrožekov komad *Kerol*, „Tiflis teatra“ iz Tbilisija, Gruzija, dva mjuzikla – *Životinjsku farmu* Orvela, po ugledu na brodvejske *Mačke*, i *Priče sa zapadne strane*, Lorntsa, koju je po modelu vestendovskog *Briljantina* izvelo Narodno pozorište iz Kišenjeva, Moldavija. Pomenimao i dva etno izvođenja: *Šumsku pesmu*, Ukrainka NP iz Krima, i naše *Vilinsko kolo*.

ANTIGONA U OHRIDU

Posle Soluna i Ljubljane, Nikita Milivojević je po pozivu radio za Ohridsko leto – Sofoklovu *Antigonu* sa ansamblom Bitoljskog Narodnog teatra

Olivera Milošević

Antigonu je u katakombama napuštenog hangara u Ohridu, u okviru Ohridskog leta, za samo nekoliko izvođenja, videlo tek nekoliko stotina gledalaca, a docnije u okviru gostovanja u iskopinama antičkog teatra Stobija nekoliko hiljada. Od jeseni je predstava na repertoaru bitoljskog Narodnog teatra. Nikita Milivojević će do tada

u Zvezdara teatru režirati Pinterov *Povratak*, a zatim *Platonova* Čehova u grčkom Nacionalnom pozorištu u Solunu.

Dugo u našim pozorištima, a pretpostavljam i u sredini u kojoj ste poslednji put radili, na repertoaru nije bilo antičke drame. Koji je Vaš ključ za savremeno čitanje tih dela?

Mislim da je to bilo 1992, u Beogradskom dramskom sam radio Eshilovu tragediju *Sedmorica protiv Tebe* i tad sam ključ tražio provociran onim trenutkom, ratovima koji su počeli da besne na prostoru nekadašnje domovine. *Antigona* je nastavak takovog načina razmišljanja, priča je to o kontinuitetu prokletstva započetog u tadašnjoj predstavi. Predstavu sam u Ohridu smestio u napušteni, razrušen hangar i oba se razvijaju iz osećanja da je ceo svet obuzet militantnom logikom. Kada bolje razmislim uviđam da smo svi uniformisani, na ovaj ili onaj način. Mislim da svi ovde imamo mnogo razloga da se dublje zamislimo nad pojavom raznih vojski, nad ratovima i tragedijama koje smo preživeli poslednjih godina. A to su uistinu velike teme.

I u ovoj Vašoj predstavi likovi iz antičke drame žive u ovom vremenu, u današnjim razrušenim prostorima, nose ovovremena odela, samo je njihova patnja svezvremena?

Kao u svakom drugom komadu, i u antici uvek pokušavam da vidim sebe i svoje vreme.

Kad radite dela stara hiljade godina uvek je pitanje kako ih osmisliti za savremenost. Ne samo vizuelno, već i šta pronaći kao pravi motiv, čime provocirati gledaoca. Sticajem okolnosti poslednjih godina se mnogo družim sa Grcima i s njima saradujem. Njihovu kulturu sam otkrio na potpuno novi način, fasciniran sam poetičnošću, lepotom i bogatstvom tih slika i stihova. Izuzetno je uzbudljivo rediteljski pretvarati sve to u maštovite slike i praviti predstavu od takvog materijala. Sad na novi način gledam na antičku dramu. Za mene *Antigona* dolazi iz osećanja da živimo u tragičnom vremenu, u kojem na našem prostoru uvek ima mnogo motiva za bavljenje tim komadom, pričom o dva brata, jer kad oni krenu jedan na drugog s oružjem to je naša tragedija i priča, to je smak sveta. Tu počinje priča o Antigoni i ja na nju ne gledam kao na istorijsko nasleđe već na autentično našu priču o braći toliko zavedenoj da ni u smrti ne mogu biti zajedno sahranjeni. Novi vladar može da prekine taj kontinuitet prokletstva bačenog na Edipov rod, a on umesto toga nastavlja po starom.

Načinili ste adaptaciju Sofoklove tragedije?

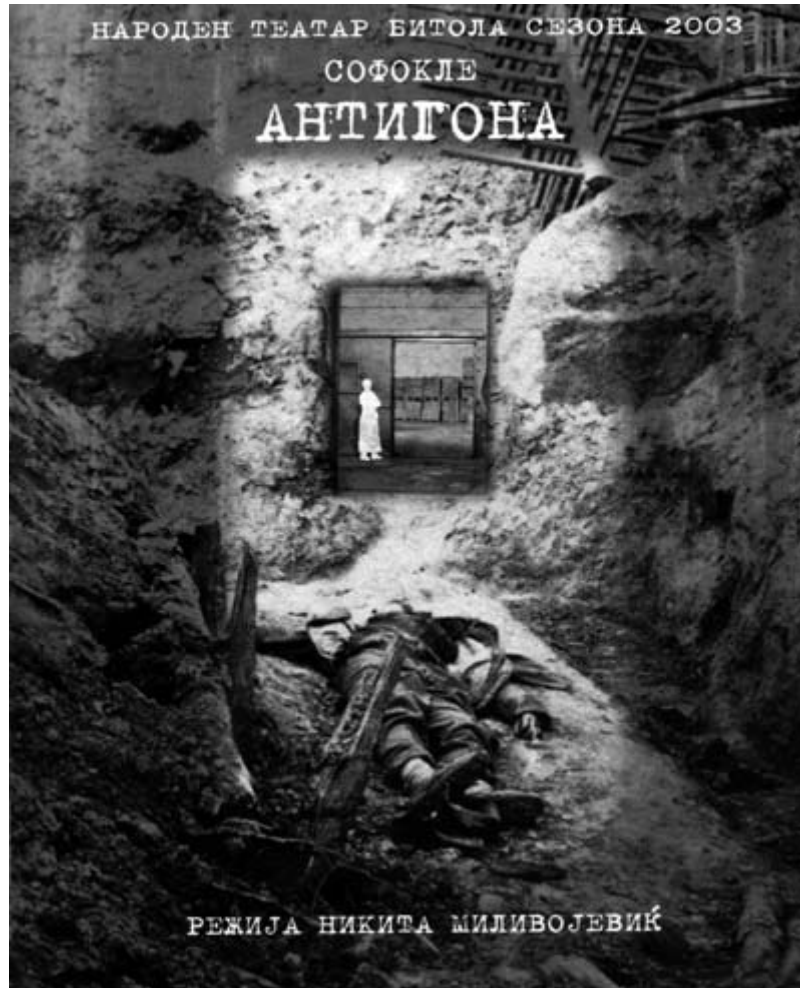
U adaptaciju sam uključio ponešto iz kompletne Sofoklove tetralogije, ali je predstava pre svega Sofoklova *Antigona*.

Zašto ste izabrali Bitoljski ansambl?

Predstava je najpre nastala za Ohridsko leto koje još ima reputaciju velikog i značajnog, možda najvećeg balkanskog letnjeg festivala. Bitoljski teatar je malo ali inventivno pozorište, izuzetno otvoreno i dobro vođeno. I ranije čuo da su u bivšoj Jugoslaviji važili za tetar koji ume da iznenadi, na Pozorju, Mesu... Sada sam se u to uverio, i evo, posle nekoliko poziva, pravog plodonosnog susreta.

Šta Vaša *Antigona* posebno poručuje publici?

Svaka *Antigona*, pa i ova, pre svega poručuje onaj stih oko koga je, kao oko matice, napisan ceo komad: „Za ljubav, ne za mržnju ja sam rođena“. To spada među najlepše rečenice koje je čovek ikada napisao. Moto i ove *Antigone* može biti to, ali je upakovano u veoma specifičnu formu. Pitam se koliko smo danas uopšte u stanju da razumemo jezik kojim je pisana *Antigona*, jer dolazi iz vremena nama sasvim nepoznatog, iz vremena o čijoj moralnosti danas tek možemo da

sanjamo, mi koji živimo u totalno nemoralnom vremenu. Tako smo radeći predstavu prvo morali da se probijemo kroz sve to, dodemo do samoosećanja da

je to i naše, pa onda i da napravimo predstavu koja može da bude

važna i drugima.

ANTIGONA U BUTRINTU

Pozorište „Toša Jovanović“ iz Zrenjanina na festivalu u Albaniji

Ljiljana Bailović

Drumska scena zrenjanskog Narodnog pozorišta „Toša Jovanović“ pozvana je da 7. IX učestvuje na Međunarodnom teatarskom festivalu u Butrintu, u južnoj Albaniji, sa Sofoklovom *Antigonom* koju je, pre nekoliko sezona, režirao Ljuboslav Majera. Na Festival u Butrintu pozvani su ansambl iz Francuske, Italije, Švajcarske, Grčke, Kipra, Hrvatske, Mađarske i Albanije. Zrenjaninsku *Antigonu* je odabrala Dragana Bošković, selektor Festivala za jugoistočnu Evropu. Pozorište „Toša Jovanović“ je prvo pozorište iz naše zemlje koje učestvuje na ovom festivalu, a Majerina je prva naša profesionalna predstava koja za poslednjih pola veka gostuje u Albaniji. Majerova *Antigona* pobudila je međunarodnu pažnju i lane, na gostovanju u Mađarskoj. Njeno učešće na festivalu u Albaniji finansijski će podržati republičko Ministarstvo za kulturu, Izvršno veće Vojvodine i organizacija „Freedom House“.

Direktor pozorišta „Toša Jovanović“ Goran Ibrajter kaže da je ovo ozbiljan izazov za ovu kuću: poziv na Festival usledio je posle uspešne sezone koja je zrenjaninskom teatru donela brojna gostovanja, turneje pa i festivalska, nagrade i plodne kontakte, umetničke i vanumetničke, u pozorišnom svetu u domaćem miljeu, ali i sa susjedima. Repertoarska politika kuće pažljivo je planirana tokom

nekoliko sezona da se ansambl konsoliduje i sazre. Rezultati su vidljivi.

Jesenju sezonu Dramska scena u Zrenjaninu počinje premijerom komedije *Iza kulisa* Fejna u režiji Olivere Đorđević, predstavom pripremljenom još proleto predpremierno publici prikazanoj juna. Ovih dana na scenu stupa i *Laki komad* Romčevića, u režiji Miloša Jagodića, umetničkog direktora zrenjaninske Drame.

Predstava *Carski pevači* Lutkarske scene zrenjaninskog NP „Toša Jovanović“ dobitnik je nagrade za glumu i priču na IX Međunarodnom festivalu ekološkog pozorišta za decu tokom avgusta održanom u Bačkoj Palanci. Odluku je doneo dečji žiri, a na Festivalu su učestvovala predstave iz Niša, Vršca, Novog Sada, Blagoevgrada (Bugarska) i Bačke Palanke, a gostovali su, van konkurencije, i umetnici iz Rusije.

Reditelj *Carskih pevača* je pokojni Srdoljub Stanković po Grimovoj bajci *Bremenski svirači*, kreator lutaka je Tihomir Mačković, a asistent režije Irena Tot. Igraju Irena Tot, Olgica Trbojević, Snežana Arsin, Miroslav Mačoš i Andrija Poša. Umetnički direktor Lutkarske scene Vlada Grubanov veli da je ovo 11. nagrada u ovoj sezoni koju je s internacionalnih i domaćih festivala kući dobio lutkarski ansambl.

MARIJA CRNOBORI

Priredio Aleksandar Milosavljević
cena: 400 dinara

LJILJANA KRSTIĆ

Priredila Ognjenka Miličević
cena: 400 dinara

OLIVERA MARKOVIĆ

Priredio Feliks Pašić
cena: 400 dinara

STEVAN ŠALAJIĆ

Priredio Petar Marjanović
cena: 400 dinara

VLASTIMIR ĐUZA STOJILJKOVIĆ

Priredio Zoran T. Jovanović
cena: 400 dinara

MATA MILOŠEVIĆ

Priredile:
mr Ksenija Šukuljević - Marković
i Olga Savić
cena: 400 dinara

PETAR KRALJ

Priredila Ognjenka Miličević
cena: 400 dinara

RADE MARKOVIĆ

Priredio Zoran T. Jovanović
cena: 400 dinara

MIRA BANJAC

Priredio Zoran Maksimović
cena: 400 dinara

PORUŽBENICA

Neopozivo poručujem pouzecom sledeća izdanja Saveza dramskih umetnika Srbije:

1. Marija Crnobori	.....	primeraka
2. Mata Milošević	.....	primeraka
3. Ljiljana Krstić	.....	primeraka
4. Petar Kralj	.....	primeraka
5. Olivera Marković	.....	primeraka
6. Rade Marković	.....	primeraka
7. Stevan Šalajić	.....	primeraka
8. Mira Banjac	.....	primeraka
9. Vlastimir Đuza Stojiljković	.....	primeraka

Poručene knjige i PTT troškove platiću poštaru prilikom preuzimanja

Naručilac:

Adresa:

Telefon:

Savez dramskih umetnika Srbije, Beograd, Studentski trg 13/VI, 631 464, 631 522, 631 592;

CASNA, HRABRA I ISTINOLJUBIVA

Radmila Ubavkić (1944-2003)

Zoran Mišić

U ponedjeljak, 14. VII, iznenada je preminula glumica Radmila Ubavkić, dugogodišnja članica dramskog ansambla Teatra „Joakim Vujić“ iz Kragujevca. Tim povodom, u sredu, 16. VII, u pozorištu je održana komemoracija na kojoj su se kolege, prijatelji i rodbina oprostili od svoje Rade.

„Bila je časna, hrabra i istinoljubiva žena, koja je posedovala dobre osobine

danas sve manje prisutne u međuljudskim odnosima. Zračila je optimizmom i vedrim duhom koji se zahvaljujući njoj širio i plenio na sceni i po glumačkim garderobama. U svojoj karijeri tumačila je mnoge uloge i igrala brojne „tuđe“ živote, ali nikada nije zapostavila njoj najvažniju rolu – predivne supruge, majke i bake“, rekla je oprastajući se od

uskraćena za njene zrele umetničke kreacije. Sve vreme svog umetničkog rada, svakom glumačkom zadatku pristupala je s velikom odgovornošću, ni u jednom času ne zaboravivši da je supruga velikog dramskog umetnika Ljubomira Ubavkića Pendule“, smatra glumica Vladanka Pendić.

Glumica Radmila Ubavkić (devotajčko Bursać) počela je karijeru u somborskom Narodnom pozorištu. Od 1967. član je ansambla kragujevačkog pozorišta, gde je dočekala i penziju. Ovdajšnja publika, pamti je po ulogama u komadima *Na pola na drvetu*, *Čudo u Šarganu*, *Na dnu*, *Samoubica*, *Karamazovi*, *Himna za svaki dan*, *Radopolje*, *Ženski razgovori*, *Nasamo o svima*, *Kovači* i *Dangube*.

Radmila Ubavkić sahranjena je u sredu, 16. VII, na Varoškom groblju u Kragujevcu.

POTOP POZORIŠTA

Pregled praških pozorišnih zbivanja

Nikola Zavišić

Pre nešto više od godine dana Češku su zadesile do katastrofalne poplave, najveće za poslednjih 150 godina, nanevši ogromne štete zemlji. Strašan je bilans katastrofe od koje se Česi još oporavljaju. Prag je raskopan, sanira se mnogo podzemnih prostora u neposrednoj okolini reke, radi se vredno da bi sve bilo dovedeno u pređašnje stanje.

Pozorišne zgrade su posebno loše prošle. Bilans je tužan: više od 30 pozorišnih zdanja u Češkoj je gotovo sasvim uništeno. Po informacijama Pozorišnog instituta iz Praga šteta od poplava na planu pozorišne infrastrukture pramašuje 10 miliona evra. Česi su vredni a i finansijski daleko moćniji od nas, pa se do kraja prošle pozorišne sezone većina pozorišta vratila na matične scene u potpuno rekonstruisane zgrade. Do povratka u svoje kuće ansambli su osetili kako je izgledalo srednjovekovno pozorište, kakva je sudbina putujućih glumaca, kako izgleda igrati predstave bez kostima i scenografije, tj. samo s onim što se moglo spasiti od „velike vode“ (kako ovde zovu avgustovske poplave). Za neka pozorišta takva „putujuća“ situacija još je aktuelna, no srećom ipak su radovi na rekonstrukcijama svih poplavljenih teatarskih ili sasvim okončani, ili su u poslednjoj fazi.

U Pragu su najgore prošla pozorišta u okolini Trga Republike (Namesti Republiky), u centru, a u neposrednoj blizini letos gotovo presušile Vltave – Divadlo v Dlouhe (Pozorište u Dlouhoj ulici) i Divadlo Archa (Pozorište Arka; paradoksalna analogija s Nojevom barkom). Prošle godine iz ovih pozorišta dobrovoljci – glumci, reditelji, tehničari, scenski radnici i ostali spasioci, pokušavali su da spasu što se moglo spasiti, a vode su rušile sve pred sobom i potapale podzemne prostorije neopisivom brzinom. Oba pozorišta su imala nesreću da budu konstruisana tako da im glavna scena bude duboko pod zemljom. U slučaju pozorišta Archa – čak dva sprata ispod novoa zemlje. Voda je tog avgusta rasla brzinom od metar na sat. Obe scene su bile potpuno potopljene pre no što je iko stigao da se snađe, a kada su se spasioci pribrali jedino su mogli da spasavaju ono što je ostalo. Tako su glumci i reditelji u gumenim čamcima skidali reflektore s najviših konstrukcija, iz tehničkih kabina smeštenih nešto bliže površini zemlje spasavala se zvučna i svetlosna tehnika s ostalim vrednijim stvarima koje su mogle biti iznete. Spaseno je veoma malo. Pozorišni život u ovim zgradama ličio je na noćnu moru.

Počeo je period izbacivanja vode pomoću pumpi, što je trajalo mesecima.

Slike koje ilustruju katastrofu: pozorište posle poplave

Tek posle povlačenja vode bilo je jasno koliko je velika katastrofa: mrtva rekvizita gotovo pola metra u blatu, rasturane kulise, tekstovi raspadnuti od buđi, neopisiv smrad koji se širio kao iz dubokog groba. Katastrofa! Slike koje ilustruju ovu nesreću, a koje je moguće naći na internetu, jezive su. Veoma je krhko sve što čovek napravi i lako se ruši! Dovoljno je da se priroda samo malo razbesni i – gotovo.

I Divadlo v Dlouhe i Archa će ovu pozorišnu sezonu dočekati na modernizovanim i obnovljenim scenama. To je dobro jedino zato što će tehnički sve biti na daleko višem nivou no ranije. Ali je pogubno što je sada neophodno oba pozorišna prostora (a ovo se odnosi na sva rekonstruisana pozorišta) ponovo „osvajati“ energijom. Jer, pozorište nije samo zgrada, podrum, prostor u koji zaposleni uđu i prave predstave. Pozorište je igra sa

silama koje u tom naizgled praznom prostoru vladaju, i potrebno je mnogo vremena i sreće da se te sile ispune životom koji je suština pozorišta. Da li će to poći za rukom Divadlu v Dlouhe ili Archi, ali i ostalim pozorišnim zgradama stradanim u razornim prošlogodišnjim poplavama, ostaje da se vidi.

Naravno, poželimo im sreću. Ona će im biti više no potrebna.

ODLAZAK NIŠKOG HAMLETA

Ratomir Vasiljević (1949 - 2003)

Slobodan Krstić

Nema više niškog Hamleta! U noći između 26. i 27. VIII 2003. umro je glumac niškog Narodnog pozorišta, Ratomir Vasiljević Vasa.

Sa životne i pozorišne scene, posle teške bolesti, otišao je u pedesetčetvrtj godini, ostavljajući za sobom porodicu, kolege, prijatelje, drugare u Nišu, Pirotu, Prištini, Zenici – gradovima u kojima je ispisivao blistavu glumačku karijeru. Put glume krenuo je na preporuku niškog profesora srpskog jezika Živorada Petrovića, da bi svojim glasovitim baritonom igrao u predstavama na Kamernoj sceni, gde su već bili Dragan Žikić, Tanasije Uzunović, Sonja Jauković, Toma Ilić... Zapaziće ga reditelji niškog NP Rajko Radojković i Dušan Rodić.

Niški Dramski studio biće mu odskočna daska za rad u niškom teatru, a potom i za stalni angažman u Pirotu, Prištini i Zenici, gde je odigrao 30-ak uloga. U to vreme radio je sa znamenitim rediteljima – Jovanom Batom Putnikom i Ljubišom Georgijevskim. Bio je tri puta s predstavama na Pozorju, Mess-u.

Na preporuku Georgijevskog iz Zenice sredinom 1977. dolazi u Niš i odmah uskače u predstavu *Vučjak* kod reditelja Ljubodraga Ljube Miloševića, koji će mu 1980. poveriti, ulogu danskog kraljevića. Jedini je niški glumac, do sada, koji se oprobao u toj ulozi. Posrećice mu se uloga Čamila u *Prokletoj avliji* u režiji Ljube Miloševića, a na

„Joakimu“ u Zaječaru (1979) dobija nagradu žirija. S „Joakima“ ima još dva odličja za uloge u predstavama *Ruženje naroda u dva dela* i *Mala*. Sjajne role je ostvario i u predstavama *Kralj Lir*, *Raskršća*, *Večiti studenti*, *Kolubarska bitka*, *Jugoslovenska antiteza*, *Čekajući Godoa*, *Viktor ili deca na vlasti*, *Laža i paralaža*, *Ja, Klauđije...*

Tumači uglavnom dramske uloge, ali se uspešno ogleda i u komedijama. Utemeljivač je Teatra Classic. Mnoge uloge tumačio je u Off-Teatru, nastupao je u TV serijama, a premda teško bolestan, imao je snage da zaigra u filmu *Zona Zamfirova* Zdravka Šotre. Prerana smrt sprečila ga je da ostvari mnoge projekte na sceni s koje je plenio pojavom, toplinom, ljubaznošću, a ponajviše baršunastim baritonom.

Najgore su prošla pozorišta u centru

LETEĆI CIRKUS PAOLA MAGELLIJA I BRIJUNSKA ETIDA LENKE UDOVIČKI

Hrvatsko kulturno ljeto; velike premijere na sjeveru i jugu Jadrana

Svjetlana Hribar

Između dviju kazališnih sezona, hrvatska teatarska publika, već tradicionalno, očekuje ljetne premijere. Uz Dubrovačke ljetne igre i Splitsko ljeto, festivale s tradicijom koja je zamjetna i u svjetskim okvirima, 3 godina unatrag među zanimljive kazališne destinacije u Hrvatskoj, ubraja se i program Kazališta Ulysses na Brijunu. Ove godine Splitsko ljeto nije ostavilo većeg traga u kazališnom sjećanju, ali su dvije zemljopisno krajnje jadranske kulturne destinacije, Dubrovnik i Brijun, premijernim naslovima oduševile publiku i kritiku. Štoviše, moglo bi se reći da je ova godina Dubrovčane ponovo vratila u dane stare slave Igara, a na Brijunu se odigrala najbolja predstava u trogodišnjoj programskoj shemi.

U Dubrovniku – sezona za pamćenje

Tri dramske premijere u Dubrovniku, nakon desetljeća koje je donijelo najradikalnije promjene u povijesti Igara, već se same po sebi mogu smatrati uspjehom, a kada se zna da su Bobo Jelčić i Nataša Rajković za režiju predstave *Radionica za šetanje, pričanje i izmišljanje* dobili Orlanda, da je Kleistov *Amfitrion* u režiji Janusza Kice ocijenjen kao iznimno ostvarenje, a Držićeva komedija *Grižula* u režiji Paola Magellija izazvala na kraju ljeta potpunu euforiju, ne čudi da se 54. Dubrovačke igre smatraju festivalskom sezonom za pamćenje!

Jelčić je relativno novo ime u hrvatskom teatru, ali ga uspjeh njegovih predstava čini poznatim izvan granica zemlje. Od početka redateljske karijere on radi u tandemu s Natašom Rajković, od po-

četka njeguje specifičan pristup kazalištu – predstave na određenu temu ali bez literarnog predloška – što rezultira krajnje zanimljivim izvedbama. Nakon uspjeha na hrvatskim pozornicama, pravu lavinu hvalospjeva kritike doživio je u Beču, Francuskoj, Njemačkoj, a ovoljetna premijera na perifernim prostorima dubrovačke gradske jezgre, u blizini glamurnog i raskošno rasvjetljenog Grada a ipak izvan svega toga, pokazala je i Dubrovčanima kako radi kazališni laboratorij Jelčić-Rajković. Njihova *Radionica* uposila je 12 glumaca – uglavnom studenata ADU, ali i 20-ak šticičenika ustanove „Domus Christi“ i stanovnika četvrti Sveta Marija i Mrtvo zvono, starijih naturščika, koji su na lokacijama predstave, tijekom ophodnje, prepričavali svoje životne priče i kazivali želje...

Radionica je predstava o Dubrovniku, ali onom izvan turističke i festivalske pozlate, priča o malim ljudima, o djetinjstvu i starosti koja briše granice između realnog i formalnog, a do kraja uvlači teatar u Grad i Grad u teatar.

Novom otkrivanju dubrovačkih ambijenata priklonio se i Magelli, koji je *Grižulu* postavio u parku bivše bolnice na Boninovu, iskoristivši kao pozornicu park i krošnje visokih stabala. U njima se „gnijezde“ Držićeva mitološka bića, koja poput letećeg cirkusa bdiju nad stanovnicima Grada što bježe u dubravu: mladoženje stižu na biciklima, roditelji barčicama, prosipaju se konfeti, a sve to uz nostalgiju glazbu orkestra u živo...

Magelli je u ovoj iznimno zanimljivoj predstavi imao sjajne suradnike – scenografa Georga Schaefera (stalnog umjetničkog suradnika Roberta Ciullija u njegovom kazalištu u Muellheimu), kostime su potpisali Leo Kulaš i Svetlana Vizantin, a glazbu Ljupčo Konstatinov. U predstavi su najzanimljivije kreacije ostvarili Suzana Nikolić, Goran Navojec i Livio Baduring (u zraku) te Predrag Vušović i Doris Šarić Kukuljica (na tlu), a Magelli još jednom se pokazao magom koji je u stanju renesansni duh prevesti na jezik suvremenog gledatelja.

Nemoralno prijateljstvo

Kazalište Ulysses, koji je za ljetnu pozornicu izabralo tvrđavu Minor na Malom Brijunu, ove je godine ostvarilo svoju treću premijeru. Iznimno zanimanje gledatelja za predstave na koje se odlazi vojnom teglenicom iz Fažane, potaknuto sasvim sigurno glumačkom karizmom Rade Šerbedžije, ne jenjava ni ove godine. *Medeja* s Mirom Furlan ponovo se igrala pred popunjenim gledalištem, a *Kralj Lear* ulazi u četvrtu sezonu izvedbi. Atmosferu potiču i stalni napisi u novinama, no medijska halabuka ove je godine prevršila svaku mjeru, skrećući pažnju s teatra na nešto što se ne može pristojno imenovati.

Umjesto da se piše o trećoj premijeri na Otoku – *Marat/Sade* Weissa u režiji Lenke Udovički – sva se medijska pozornost usmjerila na dvojicu protago-

nista u naslovnim ulogama – Šerbedžiju i Zlatka Viteza – tražeći u njihovim različitim političkim pozicijama razloge atrakcije. Vitez, osnivač, umjetnički voditelj Glumačke družine Histron i savjetnik bivšeg hrvatskog predsjednika Tuđmana, od studentskih je dana prijatelj Šerbedžije. Nisu doduše bili protagonisti istih predstava, ali su redovito igrali nogomet i družili se, kažu, čak i za vrijeme rata. Da se ne radi o glumačkoj veličini, koja permanentno izaziva divljenje i zavist, kakav je slučaj s Šerbedžijom, ni to – na neki način kontroverzno – prijateljstvo ne bi imalo takav publicitet. Ovakvo, odnosom Vitez-Šerbedžija, razlozima za prijateljstvo i nemoralnošću takva odnosa (a može li prijateljstvo biti nemoralno?), bave se ne samo novinari i obična publika, već i ozbiljni politički kolumnisti, kazališni kritičari i kolege glumci, pa i oni od kojih se, s obzirom na demokratski stav i slobodarska uvjerenja, to ne bi očekivalo!

Nigdje se ne pominje da se radi o dvije iznimno jake glumačke osobnosti, kao stvorene za uloge revolucionara Marata i De Sada, a malo se piše i o tome da je poticaj za uprizorenje ovog naslova (kao i sugestija za odabir protagonista) stigao od Vjerana Zuppe, kazališnog velikana koji se vlastitim izborom povukao s aktivne pozicije tvorca hrvatskog kazališta, a ovom mu se premijerom, možda, vraća.

Predstava u predstavi

Bez obzira na svu negativnu atmosferu koja se, jače no ijedne godine pre, ovila oko brijunske kazališne družine, *Marat/Sade* je izvrsna predstava, a razloge treba tražiti u iznimno profesionalno sastavljenom umjetničkom timu. Prvi put ove godine, barem mi se tako čini, izbor suradnika i protagonista nije biran emotivnom, već umjetničkom logikom, pa su se u ekipi našli ne oni koji su, iz ovih ili onih razloga, pristali raditi s Šerbedžijom (ili ostali izvan programa Dubrovnik i Splita), već je sastav pomno i unaprijed odabran od onih koji su za predstavu najbolji. Tako su prijevod sačinili Truda i Ante Stamać, muziku potpisuje (kao i u svim predstavama na Brijunu do sada) Nigel Osborne, scenografiju Zlatko Kauzlaric Atač, a kostime Bjanka Adžić Ursulov. Koreograf je bio Milko Šparemblek, svjetlo je oblikovao Deni Šesnić, a psihološki portret pacijenata dr Stanislav Matačić. Među glumcima su sudionici lanjskog projekta *Medeje* Dubravka Miletić i Aleksandar Cvjetković te glazbenici Mostarske simfoniette, ali i novoangažirana, a već etablirana imena poput Katarine Bistović-Darvaš, Mladena Vasaryja, Duška Valtića, Mije Begović ili Darka Rundeka. Mnoge je ime ovog posljednjeg začudilo u podjeli, ali kazalište je bilo Rundekov izbor daleko prije no je postao poznat u glazbenim vodama; isto tako je mjesto našla u ekipi Jasna Bilušić, glumica izuzetnih pjevačkih sposobnosti, dio pjevačkog kvarteta što funkcionira poput grčkog kora. Uz nju su još u koru angažirani solist HNK Marijan Jurišić (bas), Jure Ivanušić (slovenski glumac, pijanist i poznavalac više instrumenata, šansonjer i sudionik prethodnih projekata Kazališta Ulysses) te u glumačko-pjevačkoj ulozi izvrsna Lucija Šerbedžija.

Lenka Udovički smjestila je *Marat/Sade* u središnji prostor tvrđave

Mara i De Sad: Z. Vitez i R. Šerbedžija

Minor, isti u kojem se igrala *Medeja*, ali je ovog puta za glumce postavljena i pozornica. To se uklapa u ideju predstave u predstavi, pa korištenje okolnih prostora i viših razina tvrđave izgleda prirodno i nenametljivo. Dapače, središnje dvorište tvrđave u predstavi doima se kao nova pozornica, a razlog je stilski drugačija predstava od naslova koje smo tu do sada gledali.

Maratova smrt pod tušem

Okosnicu predstave čini suodnos naslovnih likova – Marata, Šerbedžije i De Sada, Viteza. I mada ih redateljica za čitavo vrijeme predstave drži na udaljenosti, njihov je odnos stvaran, kompleksan i blizak. Neki kritičari smatraju da se podjela ta dva lika mogla postaviti u obrnut protagonistički slijed, ali mi se čini da je Šerbedžija, ne samo s obzirom na sve što znamo o njemu i što ga i dalje prati – idealni Marat: kažnjen i progrognan sanjar, ludak i naivni borac za ljudska prava. Njegovo ubojstvo obavljeno je pod tušem, što je jedna od najimpresivnijih scena u predstavi (izvrstan scenski pokret Milka Šparembleka i sjajno svjetlo Denija Šesnića). Maratovo tijelo redateljica potom vraća u kadu, da bi odgovaralo povijesnim i likovnim prikazima njegove smrti.

Katarina Bistović-Darvaš u ulozi Charlotte Corday ostvarila je jednu od svojih najupečatljivijih rola, a na posljednjoj predstavi u sezoni pomogao joj je i vjetar, senzualno podižući njenu prozračnu opravu i nudeći je, onako голу, Maratu kao neko, neodoljivo mirisno voće.

Dubravka Miletić kao Simonne Evrard, igrala je zahtjevu rolu bez

ijedne preigrane mimičke geste što je doista impresivan glumački rad, Aleksandar Cvjetković bio je sjajan u ulozi buntovnog i razbarušenog Jacquesa Rouxa, a Darko Rundek potvrdio je opravdanost svog izbora posebno u drugom dijelu predstave.

Redateljica Lenka Udovički u prvom je dijelu, u trajanju od 100-ak minuta, detaljno razradila ideju ludnice kao najrepresivnije društvene institucije, u kojoj ravnopravno koegzistiraju i trpe podjednak tretman luđaci kao i oni koje takvima smatraju. Iako glumački ansambl ostvaruje impresivne trenutke, kraćenje nekih prizora ne bi oduzelo razumijevanje a moglo bi pridonijeti konciznosti predstave. Drugi je dio režijski savršeno osmišljen – poput revolucionarne etide on u ritmu snažne glazbe pulsira dok se Maratov život ne ugasi.

Posljednja ovosezonska izvedba *Marat/Sadea*, kao i premijerna, bila je poseban doživljaj. Objema je prethodilo oblačno nebo i olujni vjetar, s time što je premijerna publika odvezena s Brijuna a da predstavu nije vidjela, dok su se gledatelji finalne izvedbe najprije smočili, a potom smrзли, ali su predstavu odgledali do kraja te ispratili dugim aplauzom. Ova najzrelija predstava mladog Kazališta Ulysses možda neće biti mamac za publiku kakav i dalje predstavlja izvedba *Kralja Leara*, ali je to nedvojbeno teatarsko djelo koje može biti pokazano bilo gdje u Europi. Ono dobija magične konotacije igrano na Brijunu, ali će već prvih dana septembra doživjeti svoju izvedbu u Zagrebu, u HNK. Bit će to ujedno prvi iskorak Kazališta Ulysses na neku drugu pozornicu u Hrvatskoj, ali i prvo pojavljivanje Šerbedžije na daskama HNK nakon 20 godina, dok Vitez tamo nije igrao još od Tuđmanova rođendana!

Ministarstvo za kulturu Srbije možda može bez „Ludusa“, ali „Ludus“ ne može bez priložništva Ministarstva za kulturu Srbije. „Vrednost dara nije mera dara; njegova mera vrednosti je vrednost koju ima za darivanoga“, kaže stara tamilska mudrost.

I DALJE ŠEKSPIR

U gotovo svakoj američkoj državi održava se bar jednom godišnje, makar po jedan festival posvećen Šekspiru. Među više desetina takvih festivala, Colorado Shakespeare Festival se, po proceni uprave, izdvaja kao jedna od tri najznačajnije smotre te vrste u SAD

Nevena Paunović

Duboko zagazivši u petu deceniju postojanja i zahvaljujući dugogodišnjoj tradiciji, letošnje, 46. *Colorado Shakespeare Festival* (videti „Ludus“ br.98) ničim nije otkrivao ozbiljnu ekonomsku krizu koja je zahvatila američko društvo i naročito pogodila pozorište. Mesto dešavanja je Bolder, gradić nadomak Denvera, čiji univerzitet je nadaleko poznat studentima prirodnih nauka. Planinski ambijent, gde se zabasti vrhovi ocrtavaju na zapadu a letnje večeri su uvek sveže, čini neodvojivi deo atmosfere festivala i privlači publiku i iz udaljenijih gradova.

Colorado Shakespeare Festival zapravo nije nalik festivalima na koje smo navikli. Nema takmičenja, nagrada, pa ni različitih pozorišnih trupa čije bismo stilove poredili. Svake godine se formira novi umetničko-tehnički ansambl po principu otvorenog konkursa koji u julu i avgustu izvodi 4 predstave. Ansambl čine studenti i profesionalci iz Amerike, pa i šire, s engleskog govornog područja. Uz pomoć Amerikancima svojstvene visoko razvijene moći planiranja, predstave se pripremaju za 7 nedelja, a prva premijera je početkom jula. Samo se jedna predstava prikazuje u sali univerzitetskog pozorišta, dok se ostale smenjuju na velikoj pozornici pod nebom. Ova uhodana organizacija, kao i finansijsko poslovanje, doprinose stabilnosti Festivala. Publici je omogućeno da obezbedi višegodišnju pretplatu na ulaznice bez bojazni da je nešto može iznenaditi (osim pljuska i grmljavine na otvorenoj sceni).

Četiri Šekspira

Ovogodišnji repertoar činile su dobro poznate komedije *Ukročena goropad*, *Mnogo buke ni oko čega*, *Hamlet* i manje izvođeni *Simbelin*. Zajedničko im je da se tekstovi izvode u celini, s malo dramaturških intervencija. Ličnost i vizija reditelja su u drugom planu, što je razlika u odnosu na evropske trendove. Prve 3 predstave su igrane na otvorenom. Tehničke mogućnosti pozornice određuju i scenografska rešenja, pa je scenografija sve tri predstave glomazna i fiksirana, bez krupnijih promena tokom izvođenja. Interesantno je da su u opremi predstava zastupljene praktično sve pozorišne veštine, od bravarskog zanata do umetnosti šminke i maske. Taj princip daje pomalo izložbeni, revijalni karakter Festivalu i deo je njegove koncepcije. Naime, cilj

zajedničkog rada studenata i profesionalaca je sticanje prakse iz svih umetničkih i tehničkih profesija u pozorištu.

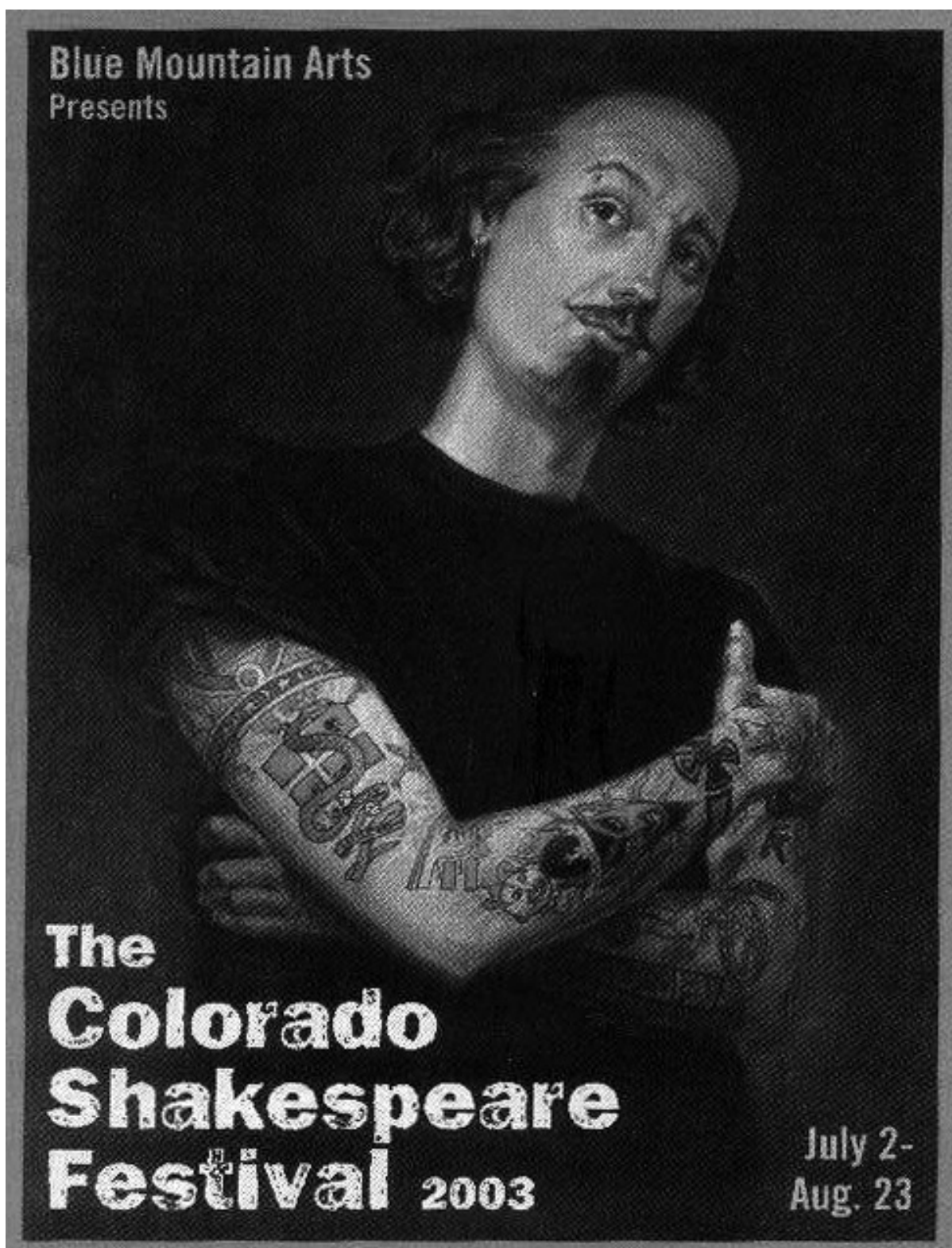
Ukročena goropad, koja je otvorila Festival, možda je i najslabija tačka ovogodišnjeg programa. Pozornica predstavlja *drive-in* bioskop u Majamiju, gde se scene smenjuju kao numere u mjuziklu. U duhu 50-tih i naleta ženske emancipacije, u predstavi niko nikoga ne kroti, već divlja Kejt nalazi svoju savršenu polovinu u „sirovom“ Petručiju, iako izgleda kao da Petručio dominira njihovom vezom. Sara Felon i Toni Molina glumačkim sredstvima postižu ovakvo tumačenje zagonetnog Šekspirovog dela. Slabost predstave je u suviše otvorenom citiranju *Briljantina* i *Poljubi me, Kejt*, pa i korišćenje replika i muzike iz istih. To nepotrebno insistiranje ne na čemu što očigledno ostavlja pomalo utisak neinventivnosti.

Mnogo buke ni oko čega je pronicljivo smeštena u ambijent Divljeg zapada (čiji je Kolorado bio deo). Iako s povremenim padovima ritma i nejednakim nivoom glumačkog ansambla, uživanje publici su pružili Toni Marbl i Holis Makarti kao Benedikt i Beatris. Uz odličan mizanscen, dvoje glumaca su ostvarili konačnu, živu dimenziju popularnog teksta. Nažalost, opet se pojavljuje muzičko pozivanje na poznate vesterne, kao da ta inspiracija nije već bila dovoljno uočljiva u ostalim elementima predstave.

Pretpremijeru *Hamleta* gledalo je prepuno gledalište zahvaljujući, između ostalog, i povoljnim cenama ulaznica (5\$ za jeftinija mesta). Reditelj Džejs Simons, dizajneri i glumci, pristupili su postavci jedne od najizvođenijih Šekspirovih tragedija iskreno i ozbiljno. Ističući tek ono univerzalno, ne naglašavajući posebno ni mesto ni vreme radnje, napravili su snažnu, dirljivu predstavu čiji efekat nije umanjio čak ni nestanak struje usred izvođenja. Scenografija kojom dominira veliki ogoljeni mehanizam časovnika i ubedljiva gluma ostaju urezani u sećanje. Toni Marbl, Sara Felon i Holis Makarti podjednako intelektualno i strastveno dočaravaju likove Hamleta, Otelije i Gertrude.

Festivalska atmosfera

Simbelin u odnosu na prethodne predstave zauzima posebno mesto iz više razloga. To je koprodukcija *Colorado Shakespeare Festival-a* i čikaškog Ruzvelt Univerziteta. Održava se u zatvo-

renoj pozorišnoj sali, jedina ima posebnu glumačku ekipu i gotovo da nema scenografiju. Od pozorišta dramskog pisca, ona se stilski više približava rediteljskom pozorištu. Kostimi, nenametljivo inspirisani odećom s Dalekog istoka, koreografisano kretanje glumaca i promene osvetljenja sredstva su kojima se pripoveda bajkovita i složena priča o razdvojenim ljubavnicima Imogen i Posthumiju.

Čitajući biografije autora predstava u iscrpnom katalogu, stiže se blago neprijatan utisak da je bitnije ko ima kakve akademske titule no koliko je dobar stvaralac. Univerzitetska karijera kao da je mnogima na prvom mestu, što je odvlačilo pozorište od pravog života.

Publika Festivala, sudeći po reakcijama i razgovorima u pauzama činova, nije redovna pozorišna publika. Odlazak u teatar je za prosečnog Amerikanca luksuz. Zato su letnji festival i vansezonske operne predstave mamac za ljude na godišnjem odmoru i turiste. Pozorište tada postaje ravnopravno s drugim letnjim atrakcijama.

Kome ne odgovara pomalo elitistički pristup teatru, može se prošetati glavnom pešačkom zonom. Ulični zabavljači, gutaći vatre, žongleri, muzičari nastupaju iz večeri u večer upotpunjuju mapu izvođačkih aktivnosti Boldera. Možda nisu magistri i doktori nauka, ali su u svom poslu majstori i jednako sposobni da privuku gledaoce.

OPUSTELO POZORIŠTE

Kako Narodno pozorište iz Beograda nije gostovalo u Mađarskoj

Festival u Žambeku (Zsámabék), Mađarska, gradu koji je nalazi nekoliko desetina kilometara severozapadno od Pešte, održan je letos 21. put. Po umetničkom rejtingu ovo je jedan od najznačajnijih festivala naših severnih suseda koji neguju bogatu tradiciju letnjih festivala. Iako festival obuhvata i predstave amatera i one namenjene deci, za publiku i kritiku je uvek najzanimljiviji glavni tematski blok. Prošlogodišnji je bio u znaku Antigone, a ovogodišnji je posvećen Čehovu.

Osim premijere spremene za tu priliku (*Tri sestre*), gostovali su Rumuni, takođe sa *Sestrama*, i Rusi s etidama na temu *Galeba*, prikazani su filmovi i predstave po Čehovu, pa i *Tri sestre* Novosadskog pozorišta / Újvidéki Színháza, a pozorišnici su razgovarali o tome kako na sceni treba postavljati Čehova.

U okviru bloka o Čehovu predviđeno je i gostovanje Narodnog pozorišta iz Beograda s *Višnjikom*. Gostovanje je dogovarano telefonom i kada je trebalo utvrditi dan dolaska da bi bio određen teren za igranje predstave – Beograđani su začuđeni! Šokirani organizatori tvrde da su nekoliko puta pokušali da kontaktiraju odgovorne iz našeg nacionalnog teatra, ali da su saznali da su svi, bez otkaza gostovanja, na odmoru! Uzaludni su bili i pokušaji da se nađe ma ko iz Pozorišta; niko nije odgovarao na pozive i poruke.

A kad su Mađari zamolili ovdašnjeg teatrologa da se raspita šta je s NP, njemu je preko telefona rečeno da gostovanja sigurno neće biti jer je Narodno pozorište u tom času pusto.

S.M.

PUBLIKA PRED PRAZONOM SCENOM

Edinburški festival 2003.

Duška Radosavljević

Ako brojke bilo šta znače evo nekoliko interesantnih: Edinburški *Frindž* je letos prvi put u istoriji prodao više od milion karata, što je 21% više od prethodne godine i iznosi 9.4 miliona funti. Najtraženije karte su opet bile za solo-izvođenja TV komičara dok je pozorišni bestseller bila adaptacija filma *12 Angry Men* u režiji Gaja Mastersona (Guy Masterson). Masterson se poslužio marketinškim trikom da bi postigao tu potražnju te je – vodeći se poslovicom „ako ih ne možeš pobediti, pridruži im se“ – uloge mahom i raspodelio slavnim komičarima. Rezultat je ipak tradicionalna predstava koja, iako skoro duplo duža od tipičnih frindžovskih 60 minuta, lako uspeva da održi pažnju publike a da ne pogledate na sat koji je deo scenografije.

U međuvremenu, dok se karte prodaju munjevitom brzinom po sokacima Edinburga, tzv. Glavni Festival, koji kao i uvek nudi pažljivo probrane svetske primerke pozorišta, opere i baleta, ove godine odlučuje da pokloni karte za vrlo traženog Vagnera isključivo studentima. Rezultat je polu-prazan parter, a o balkonima da ne govorimo. Istina, glavni festival je imao daleko interesantniji repertoar u odnosu na prethodne godine. Između ostalih, nakon svog prvog pojavljivanja u Britaniji 1999, Cullberg Ballet se vratio s vizuelno uzbudljivim diptihom – po jedna tačka starog umetničkog direktora Matsa Eka i njegovog mladog zamenika na položaju od ove jeseni Johana Ingera. Bordeaux Opera Ballet se pojavio s programom *Picasso and Dance* rekonstruisavši 3 koreografska dela za koja je ovaj umetnik radio scenografiju i kostime.

Pelcovan smrću

S novim auto-refleksivnim komadom mladog škotskog pisca Dejvida Grega (David Greig) – *San Diego* – na čijoj se premijeri publika onesveščivala zbog zagušljivosti ali i činjenice da izvesni lik pati od apetita za sopstvenim mesom, i sa isto tako estetski beskompromisnim komadom iz Buenos Airesa *The Last Night of Mankind* na repertoaru, pozorišni deo festivala je privukao pažnju publike. Pomenimo i *Galeba* Petera Štajna a s Fionom Shaw u glavnoj ulozi. O ovome se toliko pričalo u susret Festivalu da su i edinburški vrapci sve znali napamet. „Tri i po sata“, kaže upozorenje, koje je bilo bitno, jer Štajn iščitava Čehova slovo po slovo u muzejskom kostimu i ključu, doduše s izvesnom upotrebom video-projeksija koje dočaravaju pozadinske pejzaže – tako u prvom činu gledamo lagani izlazak meseca, a do poslednjeg gigantsko platno predstavlja više problem no rešenje. Iako predstavu vredi videti iz edukativnih razloga koji će možda postati jasni s vremenske distance, njen tempo je razvučen do mere da ni sama, brilijantna, Fiona Shaw ne uspeva da ga spasi do kraja. Suprotno važi za *Hamleta* u režiji notorno kontraverznog katalonca Kaliksta Bijeta (Calixto Bieito). Postavivši radnju u noćnom klubu „The Palace“, on bez pardona pretvara priču o neodlučnom danskom princu u testosteronski kabare gde do glave obrijani Hamlet pesnicama leti na Klaudija, siluje Ofeliju, kinji Gertrudu, ubija Polonija a čini se da ima dovoljno energije za još toliko. Ovdje se u roku od 2

Beskompromisno *The Last Night of Mankind*

sata prolježe toliko krvi, suza i alkohola da je nemoguće izaći iz dvorane trezan. Da je ovo bila jedina predstava koja je uspevala da dobije skoro isti broj kritika s jednom zvezdicom koliko i onih s 5 nije iznenađenje u zemlji koja Šekspira smatra neprikosnovanim narodnim blagom.

Ipak, manjak konsensusa i izražena podeljenost kritičara u toku Festivala bila je više rezultat ličnog ukusa i broja kritičara no politike ili opšteg kvaliteta. Valja naglasiti i da je sada bilo manje apsolutnih hitova ili promašaja, mada je u okeanu Frindža bilo i nekoliko interesantnih bisernih školjki. Dobar ulov garantovalo je opet tek samo 3-4 od 298 registrovanih pozorišnih prostora. Osim Assembly Rooms-a, gde je gore navedeni bestseller stvarao redove, edinburški centar za savremenu dramu *Traverse* ponudio je nekoliko interesantnih domaćih i stranih komada uključujući i novu dramu sibirskog braće Presnjakov koji su se proslavili debijem u Royal Courtu *Terrorism*. Njihov novi komad *Playing the Victim* u koprodukciji Royal Courta i estetski interesantne trupe *Told by an Idiot*, crna je komedija o mladom Valji koji odlučuje da hleb zaradi igrajući žrtvu u policijskim rekonstrukcijama ubistava. Lepota komada je u tome što ni na čas ne pretenduje na ma kakav sociopolitički komentar, i iako dramaturški nespretno rešen, on se kroz apsurdni humor jedino bavi mišlju da se nemotivisani mladi čovek – koji bi mogao biti Britanac isto koliko je Rus – bavi poslom tek da bi se pelcovao smrću, te da bi se za nju spremio. Sličan mu je i Nigel u komadu *People Next Door* Henrija Adama, isto u Traversu – mlad čovek, nesvesan ozbiljnosti svojih okolnosti ili tek sposoban da se nosi s njima kroz naivan pogled na svet. Nešto otresitije od ove dvojice su devojke u dablinskom komadu *Duck*, koje se za svoje mesto na svetu bore svim sredstvima, a uprkos okolnostima. No, to su sve komadi sadašnjice, naizgled optimistični i puni nade. Blago upozorenje je nova drama Gregory Burke-a o četvoro tinejdžera *The Straits*, smeštena na Gibraltar uoči rata na Folklandima, a u režiji Roxane Silbert. Završava se verzijom pesme Sex Pistolsa *God Save the Queen* u interpretaciji deteta.

Kupanje u mleku

Omiljeno edinburško dvorište Pleasance okruženo s nekoliko scena imalo je na raspolaganju niz raznovrsnih tačaka

od kojih je verovatno najpopularnija predstava *The Pugilist Specialist* već renomirane četvoročlane američke *Riot Grupe*. Komad – koji lako može da prođe za na sceni postavljenu radio dramu – bavi se unutrašnjom politikom američke vojske, a u dugim redovima pred vratima ove scene našao se i inače redovan Edinburžanin Šon Koneri. Kad smo već kod holivudskih zvezda, Meril Strip je takođe videna na predstavi svoje cerke, prikazane u pozorištu Underbelly, lavirintu gradskih katakombi adaptiranom u višenamenski prostor za igru. Prostor je svojevrmeno otkrila lokalna trupa Grid Iron koja se isključivo bavi tzv. *site-specific teatrom* – svoje predstave grade oko unapred izabranih neobičnih prostora. Ove godine njihova predstava *Those Eyes, That Mouth* igrana je u elegantnoj georgijanskoj edinburškoj kući u procesu renoviranja. Iako je trupa u poslednji čas morala da promeni izabranu kuću zbog žalbi suseda, njihov željeni efekat je postignut, a Cait Davis, glumica u ovoj monodrami s pevačem – koja se bavi problemom psihopatološke samoće – dobila je i nagradu za najbolju glumicu časopisa „Stejdz“. Najbolji glumac je Irac Richard Dormer u ulozi poznatog igrača bilijara Alexa Higginsa u monodrami *Hurricane*, a nagradu za najbolji ansabl dobila je njurorška trupa 78th Street Lab za predstavu *Boy Steals Train*, baziranu na stvarnoj priči o nepopravljivom nesuđenom mašinovođi koji od malih nogu vrebala priliku da sedne u lokomotivu. Obe predstave su igrane u Assembly Rooms-u.

Pomenimo i ostrvo u okeanu edinburškog festivala koje se izdvojilo proteklih godina – adaptirana crkva St. Stephen's. Koreograf istočnonemačke trupe Fabrik, Wolfgang Hoffman, napravio je tu pre dve godine evropski festival pleznog teatra. Tu su izvedene brojne predstave uključujući i tadašnji ruski hit *Škola za budale* koja je već sledećeg meseca te godine nagrađena na Bitefu. I ruska trupa *Akhe* je igrala tada predstavu *Puh i Prah* nazvanu „noćnom morom šefa bine“ zbog rusvaja koji je svake večeri ostavljala za sobom na sceni. Sada ta trupa, koja sebe smatra „inženjerima teatra“ vraća se tačkom *White Cabin* koja se bavi odnosom filmskog gledaoca i filma na platnu. Ovdje se opet dešava rečima neopisiva gužva gde se na sve strane prosipa crno vino, igrači se odevaju novinama ili se kupaju u mleku, na scenu se spuštaju mnogobrojni platneni ramovi i objekti koji potom lebde kroz prostor. No, zaslužno, predstava je

odnela mnoge nagrade i dobila ovacije publike u St. Stephen's-u. Stepenište crkve valjalo je videti i pred početak predstave *Islands in the Stream* fenomenalne trupe *Derevo* koja se i ove godine vratila na festival. Reke ljudi slivale su se svakodnevno na ovaj spektakl, doduše više apstraktan i lirski no prethodne kreacije četvoro asketskih anti-klovnova. Obe predstave, kao i duet Hofmana *Pandora 88* koji se na prostoru kutije malo veće od telefonske govornice bavi istraživanjem kosmosa, dobile su prve nagrade Frindža.

Govornica kao kosmos

U Edinburgu je bio i nama poznati Richard Demarco koji slavi 40 godina učestvovanja na Festivalu. Tim povodom je BBC napravio i poseban dokumentarac o ovom ljubitelju umetnosti i žitelja Istočne Evrope, a u kojem se Demarco podičio svojim gostima iz Beograda. Naime, Jelena Bogovac koja je na jednoj od Demarcovih scena izvodila monodramu *Tišina* po Beketu u pratnji ekipe i producenta Milovana Zdravkovića zatekla na snimanju ovog programa te je uručivanje poklona iz Beograda tako zabeleženo. Pažnju Festivala zadobio je i Haris Burina koji je sa svojom francuskom kompanijom *Theatre La Fenetre* predstavio neverbalnu duodramu *Ptice Sarajeva*, nežnu ljubavnu priču s ratom u pozadini i nizom interesantnih vizuelnih rešenja na zadatu temu, uključujući i uveliko spominjani momenat gde dve ptice na navijanje pevaju jedna drugoj pesmu dupeta Soni i Šer *I got you, babe*. Predstava je dobila prvu nagradu Frindža te nominaciju za najbolji ansabl Stejdz.

Ovo je pogled na 15-ak od 1541 predstava s Frindža. Pričalo se i o predstavi *Ladies and Gentlemen* koja se dešava u javnom WC-u, o predstavi koja se dešava u liftu ili jednoj koja se događa u potpunom mraku. Bila je i jedna u kojoj se ne dešava ništa već publika sedi pred praznom scenom, a u slučaju da izađe pre kraja, ima pravo da traži pola cene karte nazad. Brojčanih podataka o ovoj predstavi nemam.

**Sekretarijat za kulturu
Skupštine grada Beograda
usrdno dariva svoje jedine pozorišne novine.
„Ludus“
uzvraća s blagodarnošću.**

TRIVERS 2003.

Lična karta pozorišta koje je na ovogodišnjem Frindžu u Edinburgu ponudilo 10 svetskih premijera

Ana Tomović

U Edinburgu tokom Frindž festivala ima više od 200 pozornica razasutih po gradu, gde se dnevno izvede oko 1000 predstava. U toj ponudi, *Travers* pozorište je jedno od najznačajnijih pozorišnih prostora čijem renomeu doprinosi osvajanje prestižnih Frindž nagrada, kao i izvođenje značajnih svetskih premijera.

Travers postoji 40 godina i jedinstveno je u Škotskoj po potpunoj posvećenosti novom dramskom tekstu, podržavajući tako razvoj teatarske kulture u Škotskoj i Velikoj Britaniji. Tu je po prvi put izveden šokantan komad Sare Kejn *Cleansed* kao i drame drugih mladih pisaca zaslužnih za razvoj novog talasa dramaturgije u Evropi. Travers je na ovogodišnjem Frindžu ponudio 10 svetskih premijera – evropsku i britansku, među kojima i 3 nova komada škotskih pisaca: Henri Adama, Gregori Burka i Dejvida Harovera.

Simpatični Najdžel

Dark Earth, novi komad Harovera, proslavljenog *Noževima u kokoškama*, (*Presence, Kill the Old Torture Their Young*), nastavlja da istražuje neke od tema iz svoje prve drame – mentalitet i život ljudi u izolovanim, malim zajednicama i predrasude u dodiru s ljudima iz grada. Smeštena u sadašnjost, *Dark Earth* nosi nešto od trilerske napetosti i poetičnosti njegovog prvog komada, ali, nažalost, ne dostiže tu snagu i uzbudljivost. Urbani mladi par iz Glazova od-

lučuje da provede dan van grada istražujući ruralne predele Škotske, ali se izgube, pokvari im se auto i nemaju mobilni telefon. Pomoć im pruža lokalna porodica koja živi odsečena od sveta usred nedodije. Preneplašeno gostoprimstvo i težnja da goste zadrže što duže u kući polako razotkriva probleme i muke ove, od sveta izolovane porodice koja živi u dalekoj prošlosti, i unosi razdor u naoko harmoničan odnos gradskog para, čiji užurbani život prikrija duboku alijenaciju. Iako prožeta humorom, drama trilerski gradira i ima mračan i klaustrofobičan kraj. Harover uspeva da postupno i nepretenciozno izvuče na površinu tragično osećanje usamljenosti svakog pojedinačnog junaka.

The People Next Door Henri Adama bio je ovogodišnji hit Travers pozorišta. Predstava je osvojila Prvu nagradu Frindž Festivala, kao i „Heraldovog anđela“. Interesantno je da je drama toliko „aktuelna“ da su se dešavanja na sceni poklapala s naslovima u britanskim dnevnim novinama. U centru priče je simpatični Najdžel, naturalizovani Pakistanac, koji životari na marginama društva, a kome je da bi bio srećan potrebno tek malo droge, TV i da ga niko ne dira. Ovu Najdželovu tupu „idilu“ narušava brutalni upad samovoljnog policajca koji ga obavestava da je njegov polubrat upleten u terorističke akcije i primorava ga ucenama i batinama da se kao špijun uvuče u lokalnu džamiju. Pisac je ovu situaciju sagledao kao komediju, koja, premda mračna, surova i

potresna u mnogim delovima, ima neku vrstu toplog *hepi-enda*. Realistički dekor socijalne višespratnice u udaljenom predgrađu velikog grada i Najdželov sa- život s njegovim stanarima, siromašnom bakicom i „malim crnjom“, takođe društvenim otpadnicima, opisuje životnu atmosferu marginalizovanih grupa, i pokazuje razmere svetske paranoje nakon 11. septembra, koja sve više zaoštava rasne i verske podele. Publika je zabavljena urnebesno-komičnim nastupom bezopasnog Najdžela, njegovim karakterističnim poluretardiranim načinom kretanja i govora, u čijim očima se, iza svega, vidi izgubljenost, strah i nemoć da spozna sopstveni identitet i svrhu na ovom svetu.

Fantastični Tim Krouč

Najupečatljiviji u svom izrazu bio je fantastičan *one-man-show* Tima Krouča, pisca čije ime treba zapamtiti. *My Arm* je fiktivna autobiografska priča o sudbini dečaka koji jednog dana, bez nekog specijalnog motiva, odluči da desnu ruku podigne iznad glave i nikada je više ne spusti. Kako godine prolaze, banalni čin puberteltije postepeno poprima nesagledive razmere, a ono što ga ubija postaje smisao njegovog postojanja. Tim Krouč priča svoju apsurdno-tragičnu priču kroz kombinaciju performansa, digitalnog filma i animacije objekata koje je pokupio iz džepova publike: kutija cigareta postaje njegova mama, nečiji kišobran njegov tata, a marama njegov brat, itd. Prelepo napisana, intimna, iskrena kvazi-autobiografija uspeva da publiku uvuče u svoj neobični univerzum i da je, kako priča gradira do tragičnog kraja, dovede do ivice suza. Kroučov multimedijalni performans na sceni kao da je teatarsko istraživanje izjave jednog od njegovih junaka: „Art is anything you can get away with“.

Osim pomenutih predstava, *Travers* je na svom programu imalo i sledeće

LUDUS MOŽETE KUPITI...

U Beogradu u knjižarama:

Beopolis (Makedonska 22),
Naš dom, (Knez Mihailova 40),
„Pavle Bihali“, (Srpskih vladara 23),
Plato (Akademski plato 1),
Stubovi kulture, (Trg Republike 5),
„Školigrlica“, (Gospodar Jevremova 33),
Zadužbina Ilije M. Kolarca (Studentski trg 5),
Bookwar (SKC, Kralja Milana 48);

U Novom Sadu u knjižarama:

„Solaris“ (Sutjeska 2),
Most (Zmaj Jovina 22);

produkcije: *The Straits* Gregori Burka, koji se proslavio dramom *Gagarin Way*; *Nine Parts of Desire*, autorke iračko-američkog porekla Heder Rafo, koja sama izvodi svoju monodramu o perspektivi iračkih žena na rat; *Duck*, autorski prvenac Stele Fihili, koji govori o sazrevanju tinejdžera u Dublinu; *Playing the Victim*, novi ruski komad Braće Presnjakov o mladom čoveku koji u potrazi za poslom završava pri policiji igrajući žrtve u rekonstrukciji ubistava; *Ladies and Gents* Pola Vokera, u stilu „film-noara“ koji razotkriva prostituciju, ucenu i osvetu u političkim krugovima

Dablina 50-tih, a odigrava se u prostoru javnog WC-a katoličke katedrale.

Traverse je sebi izgradio reputaciju teatra koji otkriva nove pisce, promovise „sveže“ tekstove i osluškuje savremena kretanja u dramaturgiji, tako da su njihove produkcije uvek u žiži pažnje publike i profesionalaca. Mnoge od prikazanih predstava ove godine, međutim, nisu pokazale visok nivo kvaliteta, a obe samostalne produkcije Traversa – *Dark Earth* i *The People Next Door*, iako vešto napisane drame s aktuelnom tematikom, ostaju u sferi realističkog prosedea i konvencionalnog pozorišnog izraza.

TIŠINA U EDINBURGU

Predstava Jelene Bogavac u edinburškoj selekciji

Olivera Milošević

Pre odlaska u Edinburg na pozorišni festival Jelena Bogavac je krajem jula svoju predstavu *Tišina* izvela na zemunskoj letnjoj sceni Gardoš. Dve Beketove TV drame, *Hej, Džo!* i *Ohajske improvizacije*, jednu s početka njegove spisateljske karijere, drugu napisanu neposredno pred smrt, ona je neobičnom rediteljskom i dramaturškom intervencijom spojila u multimedijalnu monodramu *Tišina*. Pesimističnost, cinizam i hladnoću kojom Beket analizira životnu neostvarenost svojih junaka mlada je rediteljka negirala gotovo melodramskim pristupom, uz dodatni napor da sačuva sve beketovske zadatosti i značenja. I pored toga što je predstava izvedena i na ovogodišnjem Festivalu monodrame i pantomime za nju je javnost saznala tek pošto je objavljeno da je prošla selekciju edinburškog Frindža kao jedini predstavnik iz Srbije i Crne Gore.

„Predstava je stara tri godine, prvi put je nastala za Belef 1999. kao monodrama. Posle se forma menjala i po broju ljudi i po značenju teksta. Varirala sam značenjski s njom gotovo tokom svakog izvođenja, a ona mi je predstavljala neku vrstu stilske vežbe za moju eventualnu rediteljsku poetiku. Onako, kao što deca idu u obdanište ili osnovnu školu, i ja sam išla u režiju ove dve drame, kristališući svoj način rada. Predstavu sam prošle godine izvodila u Turskoj, na workshopu njihovih državnih pozorišta koji je podrazumevao internacionalno okupljanje stvaralaca, i tu je dobila oblik koji sada ima, uz uvođenje igrača Nenada Miloševića u najnovijoj fazi. Pokušali smo da Beketov izraz razglobimo na jezik fizičkog teatra i ostavimo radiofoničnost njegovih rečenica, gde se glasom i izgovorom postižu aluzije i nijanse njegovog teksta.“

Predstava je menjala značenja; koje ima sada?

Za ovo izvođenje Beketa smo zemunski ambijent, kroz video rad, uneli u priču dve drame i dobili stisko jedinstvo. U Edinburg nosimo to značenje. Ali, Beket je prosto takav pisac koji vezuje ruke i mnogo iskusnije rediteljke upetljava u svoja apstraktna značenja, rigidna, zatvorena, da ne kažem frigidna. Moje čitanje je jedan od načina nalaženja puta da čovek, reditelj izađe na kraj s prilično zatvorenim i enigmatičnom formom.

Zašto si odabrala baš ta dva teksta?

Mada napisana na početku i kraju Beketove karijere, oni sižejno liče jedan na drugi, kao da obrađuju isti događaj. Od ostalih njegovih drama razlikuje ih to što poseduju mnogo autobiografskog, pa i melodramatičnog prizvuka. Obe zvuče gotovo ispovedno i kao da se obe tiču iste male drame malog čoveka, i gotovo da bih mogla da kažem da su ljubavne. Nikad takvog Beketa u drugim njegovim delima nisam srela. Tako sam ih spojila i sižejno, dala im početak i kraj, zavretela u neki krug verujući da to može i tako.

Kako si se izborila s njegovim pesimizmom?

On je, između ostalog, i pesimističan, ali je pre svega ciničan i hladan. Trudim se i u igri i u režiji da tu hladnoću i rigidnost negiram svojim skoro melo-pris-

tupom. Tako se dobija zanimljiva poremećena forma, ali takva da ne pobegnem mnogo od onoga što je on napisao. Nazvala bih to Beketom primenjenim u rokenrolu.

U mnoštvu dešavanja na Festivalu u Edinburgu je umetnost privući pažnju publike i kritičara. Kako to izvesti?

Ovo je prvi put da idem na taj festival i srećna sam što smo uopšte prošli selekciju i imamo načina, umetničkog i materijalnog, da tamo boravimo. U te tri nedelje, osim što nameravam da se borim da bude primećeno ono što radim, nameravam i da vidim što više predstava i konačno shvatim o čemu se tu radi. Posle 10-ak godina „zatvora“ danas, kad

imam šansu da postanem edinburški pionir, najjači mi je, gotovo turistički, poriv da vidimo šta je to, pa ćemo se posle i drugačije spremati.

Savremeni pristup Beketovom delu, čitan iz novog generacijskog senzibiliteta i osećanja apsurdnosti trenutka u kojem smo, ovu je predstavu preporučio selekciji jednog od najuglednijih pozorišnih festivala. Čudesan spoj slike, pokreta, zvuka i značenja je Jelenina predstava o ljubavi izgubljenoj u otuđenom svetu, o praznini u račima i duši Beketovih junaka. Sedam izvođenja *Tišine* u Edinburgu ona je pripremila na engleskom. Potom sledi gostovanje u Londonu.

KRST I BLAGODETI IZ OSEĆAJA MANJINSKOG BIĆA

Mađarsko glumište u Vojvodini: između slovenske hiperekspresivnosti i mađarske zagledanosti u sebe

Snežana Miletić

Mađarsko pozorište i glumište u Vojvodini provocira naročitu pažnju tokom poslednjih nekoliko godina, ne samo u ovdašnjim pozorišnim krugovima, nego i u samoj Budimpešti, kao centru pozorišnog života susedne Mađarske. Oni tamo pominju specifičnu vrstu pozorišnog izraza, glumačku autentičnost, veliku umetničku disciplinovanost, odgovornost i posvećenost ovdašnjih mađarskih dramskih umetnika, kakve se u ovoj branši čuvaju još retko gde u svetu. O tome svedoči istrajni i već kulturni nekadašnji angažman Katalin Ladik, ali i ljudi poput Jožefa Nađa, ili, u novije vreme, mlade glumice i rediteljke Kinge Mezei, čiji je rad već sada uveliko obeležio pozorište naše geografije.

„Osećaj manjinskog bića razume samo onaj ko je nekada i sam živeo kao pripadnik nacionalne manjine. On je u svim organima čoveka, u svakom delu njegovog tela, svakoj ćeliji, prisutan je u načinu disanja, u pogledu, krije se u osmehu, oseća u svakom gestu. Ugrađuje se u čovekovu podsvest kao spoznaja o smrti. A ta je spoznaja u evropskoj kulturi ispunjena, pak, strepnjama i strahovima – od prolaznosti i nestanka. U duši sinova naroda koji živi u manjinskim uslovima aktivno deluje ne samo individualni, nego i kolektivni strah od smrti. U redovima mađarskog življa u Vojvodini deluje, velikom samodisciplinom protkana potreba za većim, dodatnim radom kao i značaj samoostvarenja zbog opstanka, što je zapravo reakcija na

Žužana Franjo

matičan je, ciničan i dovtljiv, sklon naukama.

Iz ova dva, gotovo oprečna mentaliteta saznana je duševnost vojvodanskog Mađara. Tačnije, prvi nasleđujemo genetski i dobijamo ga porodičnim vaspitanjem. Mešavinom ta dva mentaliteta nastaje treći u kojem su genetske naznake jače izražene. On se u slovenskoj kulturi smatra strancem, dok ga istovremeno Mađari u Mađarskoj smatraju čudakom. U srpskoj kulturi naše glumište smatraju demfovanim, suzdržanim, osenčenim, dok ga u Mađarskoj vide i čuju kao gromko. Tako je, dakle, rođeno tipično vojvodansko mađarsko pozorište/glumište.

Nije, međutim, uvek bilo tako. Pozorište ove vrste je plod minulih godina. Danas svesno prihvatamo da se hranimo na izvorištima dve različite kulture. Znamo, osećamo da s obe noge stojimo na zemlji. Dabome, ta lepota ima i jednu manu – jedna noga je ovakva, druga nešto drukčija. U škripcu socijalističke ideologije, od 1945. godine, bili smo kao tikva bez korena. Hteli smo (socijalistička autocenzura) stvarati srpsko pozorište s mađarskom dušom. Od konca 60-ih, kada nam je mađarska televizija prenela glumište iz Mađarske, počeli smo ga nespretno podražavati. Po svaku cenu smo želeli da na njega ličimo, ali nismo uspeli da se identifikujemo s njim. Tako smo posle višedecenijskih porođajnih muka stvorili vlastiti pogled na pozorište i to možemo da izražavamo takvom snagom da nas ne samo prihvataju - u Srbiji i Mađarskoj – nego i da i jedni i drugi od nas žele nešto i da nauče.

Ne verujem da se u nekoliko rečenica može formulisati osobenost vojvodanskog mađarskog glumišta, no ipak... Naš glumac ima tajnu. Njegova osećanja su snažnog intenziteta, međutim, on od toga iskazuje samo desetinu. Preostali deo prepušta mašti gledaoca. Takav je – kao vrh ledenog brega. Kvantitativno, veći je onaj tajnoviti, nego prikazani deo.

Naš glumac posmatra svoju nutrinu. Sebe traži u svakoj ulozi, a ne ulogu u sebi. Uopšteno rečeno: naš glumac je veoma vredan i istrajan. Takvo je vaspitanje dobio u rodnom domu a i na Akademiji. Mnogo radi, jer živi u manjinskim uslovima znači biti u nepovoljnom položaju, a to se mora nadoknaditi radom. Mnogo radi, jer gledano iz Mađarske, biti zagrančni Mađar znači biti u nepovoljnom položaju. Jednom rečju, naš glumac se bori za opstanak. I ništa više.

Mađarska drama NP/Népszínház u Subotici ni pravno, ni materijalno, ni moralno nije samostalna. Zato nije slučajno što želimo da avanzujemo u samostalno pozorište jer smo posle

višedecenijskih muka porodili svoje duhovno samoznanje. To naše iskustvo prevazilazi tobožnju socijalističku multikulturalnu baljezgariju. Po našem mišljenju, tajna stvaranja i očuvanja multikulturalnog prostora krije se u tome da na određenom prostoru, recimo u nekom gradu, svako naglašeno zastupa vlastite boje. Tek onda će se uobličiti multikulturalni mozaik u kojem će svaka boja, u svom punom sjaju, najlepše blistati. Tek tada će slika dobro delovati u celini“.

Mađarski glumac u Vojvodini nije samo glumac

Derd Hernjak, reditelj i profesor na Akademiji umetnosti u Novom Sadu

„Iz okruženja u kojem se rodiš preuzimaš mnogo toga, ali tvoje biće ne određuje samo to, nego i ono što dobiješ samim rođenjem – genima. Mađari kao zajednica žive ovde već 80 godina i neminovno su pokupili nešto od ostalog življa koje ih okružuje – Rusina, Slovaka, Srba... Mislim da smo mi, živeći ovde na granici, sačuvali možda i najviše od starog mađarskog bića, duha i kulture. Druga važna stvar koja nas određuje je što smo zapravo materijalno vrlo siromašni, a siromaštvo iskušava dušu. Nemaš s čim spolja i zato posežeš za onim iznutra, emocijama, strahovima, radostima... I nešto potpuno treće je živeti u manjini što nije lako – to znaju Srbi u Mađarskoj, to kao Slovak zna Ljuba Majera ovde...“

To izoštrava čula, pooštrava samokritičnost. Nije to osećaj manje vrednosti, nego prosto osećaj da vas je sve manje. Taj osećaj nemaju Mađari u Mađarskoj. Oni brigaju drugu brigu – da uđu u Evropu. Baš zato je čuveni mađarski pozorišni kritičar Istvan Nanai nedavno primetio da se Mađari u Mađarskoj, i ovi ovdašnji, iako govore istim jezikom, ne razumeju, jer su im kodovi drugačiji.

sada nas je 300000. Zato mađarski glumac u Vojvodini nije samo glumac. To je i stvar profetizma.“

Živeći ovde mi smo pozorišno bili na dobitku

Žužana Franjo, pozorišni kritičar i teatrolog

„Kada govorimo o mađarskom glumištu u Vojvodini, onda treba reći da tu postoje dve struje – novosadska i subotička. Prva je modernija i otvorenija, a to je zato što je i Novi Sad takva sredina u kojoj ima više kulturnih uticaja. Tu blizu je i Bitef, Sterijino pozorište je godinama bilo stecište najboljih reditelja, pisaca i glumaca. Tu je TV Novi Sad, Akademija umetnosti, Univerzitet, Izdavačka kuća „Forum“, novine „Mađar so“, sve je to uticalo na osnivanje Novosadskog pozorišta / Ujvideki sinhaz, koje je trebalo da bude sve ono što subotički teatar nije. Subotičko pozorište, međutim, ima tradiciju od 55 godina, gaji drugačiji stil i izraz, a i osećaj života mu je drugačiji. Više je vezan za mađarsku sredinu, gaji klasiku; to je pozorište u koje se ide lepo obučeni, dok je Ujvideki sinhaz počelo kao avangarda. Novi Sad je centar duhovnosti Mađara u mentalnom smislu i zato je bilo bitno da se ovde osnuje to pozorište. Tu su dolazili najbolji reditelji, voleli su da rade s ljudima spremnim za razne pozorišne eksperimente. Oni su bili aktuelni u svakom smislu. Zapravo, otkako je 1974. odigrana prva predstava u njemu, a osnovano je 27. I 1973, to pozorište je bilo interesantno i pozorišnoj javnosti ovde i u Mađarskoj.“

Ta predstava je nastala tako što su se glumci udružili, kao istomišljenici; tako predstave i danas nastaju u tom teatru. Udruže se ljudi iste energije, volje, snage, koncentraciju i zapnu da rade za istu ideju. Njihove predstave oduvek su terale

Laslo Šandor na probi

Da li su toj posebnosti mađarskog glumišta u Vojvodini, tom „dvostrukom strancu“, doprineli ravnica i jara koja se leti na nju spušta, slama i blato koje rađaju melanholiju tako svojstvenu čoveku ravnice, ili pak sve to u sudaru sa slovenskim bićem koje svojim bojama takođe natapa tu ravnicu, za „Ludus“ govore oni koji su krojili ili su trenutno stubovi tog pozorišta u Vojvodini.

Osećaj manjinskog bića

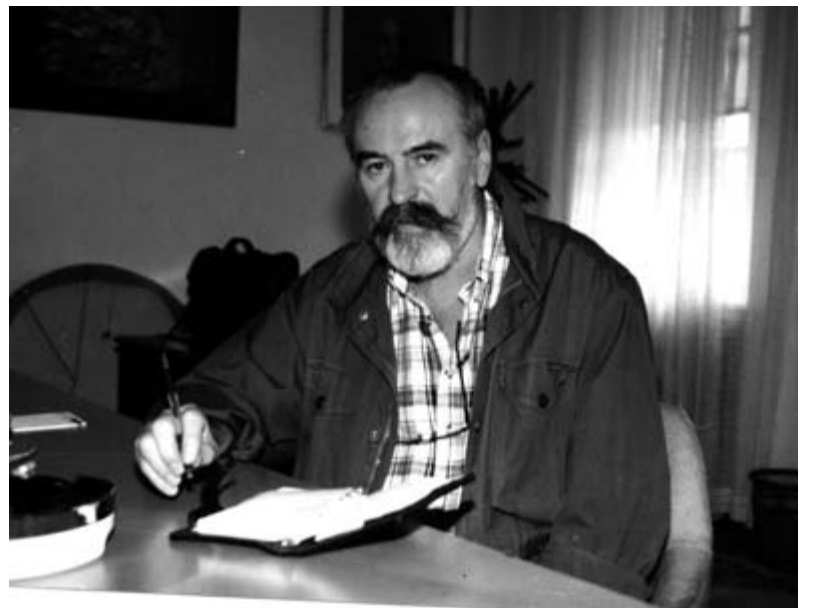
Frideš Kovač, glumac, pedagog i direktor Drame na mađarskom Narodnom pozorišta / Nepsinhaz Subotica

Frideš Kovač

kolektivni strah od smrti. To se oseća kod seljaka, radnika, kod intelektualca, umetnika, ali možda najviše upravo kod pozorišnog umetnika – glumca, čiji se rad i poziv zasnivaju na specifičnoj metodologiji ponašanja. Najveći deo vojvodanskih mađarskih glumaca svoj rad doživljava kao poziv. Trudimo se da na Akademiji obrazujemo, ali ne profesionalne glumce već glumce po pozivu. Obrazujemo ih, ne kao samopokazivanje, nego ih učimo pokornosti i služenju pozivu. Stoga se obrazovanje ne okončava na Akademiji nego nastavlja u našim pozorištima.

Slovenski mentalitet, naročito južno-slovenski, je instinktivan. U njemu ima nešto više instinktivnosti nego kod drugih evropskih naroda. Usmeren je na vanjsko, borben je i dinamičan. Rekli bismo italijanski, vehementan je. Čovek slovenskog mentaliteta svoje srce nosi na dlanu, a svoja osećanja ispoljava lako, bez teškoća. Nije nam potrebno da se temeljnije udubljujemo u istoriju da bismo otkrili arhetipove. Tu su među nama, prolaze našim ulicama. Čovek mađarskog mentaliteta nije svadljiv, nije hitar, nije delatan – odista je malo dobrih mađarskih drama. Život mu nije usmeren na spoljašnje, nego na unutrašnje. Posmarač je, intrigant. Glupo ili mudro se iščuđava nad svetom. Miroljubiv je, nije borben, trom je i lenj, nostalgijan je. Ne gleda unapred, već se osvrće. Diplo-

Karolj Viček

Mi, Mađari u Vojvodini, ne volimo tu Evropu u kojoj će nam Meksdonalds i Koka Kola oduzeti identitet. Ja ne volim da budem isti kao svi drugi. Dopustite mi da budem autentičan ako to jesam, ili mogu biti, da sačuvam autentičnost svoje nacije. Ako nam Koka kolom zapuše važnu stranu mozga, šta ćemo izvlačiti iz nje da bismo to prineli umetnosti na dar. Trinaest godina na Akademiji decu učim da kanališu i artikulišu svoje biće. Glumac ima zadatak da čuva svoju kulturu, to ne čine političari. Bilo nas je 500.000,

na razmišljanje. Naravno, u celoj priči bitnu ulogu igra Akademija. Trenutno, mislim da je veoma važno što je profesor s Akademije, Laslo Šandor, ujedno i upravnik Novosadskog pozorišta, jer to znači kontinuitet s publikom i glumcima. Iako sam rođena Subotičanka, mislim da je važniji i interesantniji novosadski glumački izraz jer je otvoreniji i složeniji. Stoga ne čudi kada smo pre 20 godina išli u Mađarsku s našim predstavama – bila sam dramaturg kuće – izgledali kao da smo došli s druge planete. To je otuda što

Đerđ Hernjak (Foto M. Čubranović)

smo, živeći u ovoj sredini, mi na dobitku. Ne kažem to demagogije radi, nego iz iskustva.

Takođe, bitnim smatram i to što su se na ključnim mestima u datom trenutku našli osnivač i direktor Novosadskog pozorišta, Ištvan P. Nemet, koji je ovde pozivao dobre reditelje, od Radoslava Dorića i Ljubomira Draškića, do Liubiše Georgijevskog i Đerđa Haraga. To su sve reditelji pedagoga koji su se vraćali ovom pozorištu. Radili su ovde Laslo Babarci, Gabor Sekelj, rano preminuli Robert Bambah, potom Đerđ Hernjak, Majera je ovde imao svoju prvu profesionalnu režiju – *Klanicu* s kojom smo stigli do Kaira. Treba svakako pamtiti Đerđa Feješa, Ibi Romhanji, Janoša i Juliju Nadgelert, Hajnalku Fišer Varadi, Lasla Patakija, Lajoša Šoltiša, Ištvana Bičkeija, Žužanu Daroci, Eleonoru Revid, Katalin Ladik...”

Dolasci i odlasci

Kata Đarmati, dramaturg Novosadskog pozorišta

„Mislim da ta različitost, posebnost mađarskog glumačkog izraza u Vojvodini proističe iz obrazovanja koje se dobija na akademiji.

Mađarske glumce tamo ne uče prvo metodu nego traženju unutrašnje motivacije. Tek posle dolazi metod koji je na površini kao i praksa, dok je dubina motivacija – kopanje po sebi. Predstavu, i ako nam se sviđa ili ne sviđa, gledamo kroz glumčki rad. Tu nema filozofije. Kao dramaturg, mogu da napravim loš i božanstven tekst, ali je na reditelju i prvenstvo glumcu da naprave to što publika vidi. Za tu autentičnost vrlo je važno podržavati Salašarsko pozorište, scenu u Kanjiži, amaterske trupe u Senti,

Bačkoj Topoli, Bečeju, dačke scene u Novom Sadu i Subotici. Svi mađarski glumci prošli su kroz neke od njih. Osim toga, današnji izgled mađarske pozorišne scene u Vojvodini bitno su odredili i odlasci nekih odličnih glumaca. Tokom 90-ih otišli su Ištvan Bičkei, Lajoš i Eleonora Šoltiš, Đerđi Modri... S druge strane, važno je da su neki i ostali poput Atila Girica, Edit Farago, Irene Abraham, Livije Banka, da su Đerđ Hernjak kao profesor i Laslo Šandor kao asistent, izveli zlatnu klasu glumaca u kojoj su: Krista Sorčik, Kinga Mezei, Aron Balaž, Gabor Nađpal, Silvija Križan, Tibor Šloboda, Terezija Figura, Atila Meš, Žuža Kalman, zatim im se iz prethodne generacije pridružio Arpad Černik. Ti novi ljudi neminovno su skrojili drugačiji repertoar”.

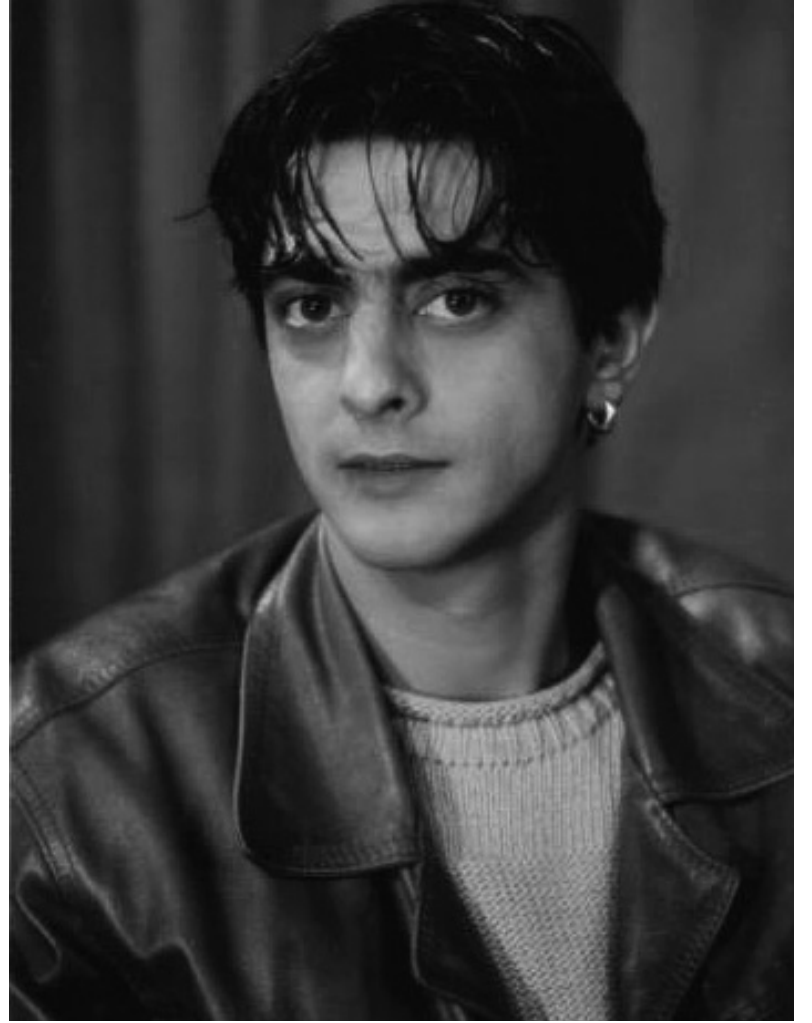
Mađarska lirika i balkanska iracionalnost

Gabor Nađpal, glumac i asistent na AU

„Ne bih govorio o tome da li je mađarsko glumište bolje ili gore od preostalog u Vojvodini ili zemlji, ali se lako može primetiti da je svakako – drugačije. Rođen si ovde, rođenjem dobijaš nešto u genima, ali i od sredine u koju se rodiš, to je neminovno i dobro i to ne smeš da kriješ. Kao mađarska manjina, mi ovde imamo posebnu otvorenost prema Mađarskoj, ne gubimo vezu s njima, a ni oni s nama, i ta cirkulacija daje novi sloj svemu tome.

Baviti se glumom ovde znači imati i ponešto od Balkana, i pozitivnog i negativnog. Srbima ovde je interesantna ta naša lira koja je u duhu mađarskog bića, a Mađarima u Mađarskoj to balkansko u nama. Zašto se i druga manjinska pozorišta nisu razmahala tako kao mađarsko, možda je odgovor u tome što smo mi najbrojnija zajednica a da bi nešto postalo mora da ima i neku publiku.

Mislim da se odgovor krije i u tome što je na princip rada mađarske klase na Akademiji drugačiji od srpske, na primer. Opet ne govorim o kvalitetu, nego o tome da je nas malo i da su nam prioriteta drugačiji. Nas 10 mora da edukuju za sve i svašta pa je tu manja mogućnost za

Nađpal Gabor

tzv kalupe. To se dešava i u Peši; ali je njih toliko da im je lakše da štancuju karaktere. Mi smo ovde malobrojni i moramo biti što kompletniji glumci, da odgovorimo na sve zadatke. Ne znam koje se to čudo desilo – a neko svakako jeste – da baš moja klasa preokrene Novosadsko pozorište. Možda je to viša sila, srećno zrnice sudbine, strašno vreme u kojem nam je jedini beg bio da nalazimo najbolji deo sebe i to na sceni. Srećna okolnost je bila i da smo, kako su neki glumci zbog tog istog nesrećnog vremena otišli, mi odmah dobili angažman i pokazali šta znamo. Kakve su ove nove generacije u odnosu na tu našu? Ne mogu da kažem da je i vreme u kojem oni stasavaju idealno. Imam samo utisak da je njihova energija razblažena, nije tako žustra. Nedostaje im ideje, ponaosob. Treba im i preduzumljivosti. Razmišljao sam često i koliko je frustrirajuća ta čežnja za Peštom, ti kontradiktorni impulsi: želim da odem tamo i pokažem koliko vredim, a istovremeno i ne želim uopšte tamo da idem, hoću da budem neprimećen. Katkad izgleda bezizlazno.

I tako se opet vraćamo na manjinsko pitanje. Osećam se kao troglavo dete. Kuriozitet sam i tu i tamo. Gde sam ja to, pitam se često. Nigde ne pripadam zapravo. Radim, dobijam priznanja za to, ali sve mi deluje kao da sam u vakuumu. Stave te ne policu i dive ti se. Pa ipak, nešto nedostaje. To je interesantan ali i ne tako dobar osećaj. Ne želim se, nego pokušavam da naučim da živim s tim. Razmišljao sam i da odem u neku sasvim stranu sredinu – englesku ili francusku, ali i to bi bilo isto, jer meni osećaj stranca više ne bi mogao da pruži ništa novo. Tu ne bi bilo preterane razlike, možda bih se samo brže navikao na to.”

Vera u sebe

Laslo Šandor, glumac, reditelj, profesor na Akademiji umetnosti u Novom Sadu i upravnik Novosadskog pozorišta

„Glumac je kao blago: ako ga ne čistite i ne stavite na lepše mesto – on

gubi sjaj. Bude osrednji, a takvi su gori od najgorih. Tome mi učimo decu na Akademiji. Važno da se bavite njima, da ih naučite da znaju da odrede svoje mesto. Oni su izuzetno svesni da biti mađarski glumac u Vojvodini znači čuvati kulturu svog naroda i da jedino radom mogu da potvrde svoje postojanje. Talenat je potreban, ali rad ga brusi, i mi ih tome učimo. To je veoma teško predavati u pogrešnom sistemu vrednosti. Takođe je važno verovati u te mlade ljude i naučiti ih da veruju u sebe, da prepoznaju te zaboravljene vrednosti, da shvate koliko je važno biti vredan i istinit zbog sebe i sredine u kojoj žive, da nauče sebe da cene, da budu stano svesni lepote svog posla. Iz svega toga – da bismo mi Mađari ovde ostali Mađari, moramo da učinimo mnogo više – proističe i taj drugačiji glumčki izraz”.

Nastupila je prekretnica

Karolj Viček, reditelj

„Iako pamtim ovdašnje mađarsko pozorište od njegovih početaka, priču ću početi od pozorišnog vunderkinga današnjice – Kinge Mezei. Od nje će se računati nova era u mađarskom pozorištu u Vojvodini, kod nas uopšte, ali i u Mađarskoj. Vrlo zanimljiv mlad čovek je i Zoltan Puškaš koji tek treba da se razvije. Nema tu velike filozofije. Treba žsamož odgovoriti na tri pitanja: šta igrati, kada igrati i ko da bude autor. Mislim da bi u tom smislu sada trebalo igrati *Jade mladog Vertera* jer smo mi sada u toj situaciji – razočarani od silnih promena koje to zapravo nisu ni bile. Veliko iščekivanje koje se izjalovilo. Možda čak i Volterovog *Kandida* bi se trebalo latiti. Ako pozorište nije aktuelno, ako ne razgovara s današnjom publikom, onda je mrtvo. Naši se glumci ne bave intelektualiziranjem. Njih nećete videti u lakim TV serijama, nisu voditelji jeftinih kvizova i emisija, ne traže tu jeftinu popularnost. Mislim da se i u tome krije njihova autentičnost.”

Silard Mezei

Entuzijizam je dobar, ali ne i dovoljan

Silard Mezei, kompozitor, dobitnik Sterijine nagrade za muziku u *Pripitomljavanjima* i autor muzike u *Filozofima* Jožeta Nađa

„Moje mišljenje o autentičnosti vojvodanskog mađarskog glumišta zasniva se na mom skromnom iskustvu stečenom u radu s mađarskim glumcima Novosadskog pozorišta u predstavama *Pripitomljavanja* i *Pac*.“

Čini mi se da suštinska razlika između pristupa glumi vojvodanskog mađarskog glumca i glumca iz Mađarske s jedne, i glumca iz Srbije – to jest iz uže okoline – s druge strane, prvenstveno leži u provizornosti i pomalo hermetičnosti glumačke pedagogije, koja, kad je reč o vojvodanskom mađarskom glumcu, mnogo više zavisi od individue određenog profesora. Vrlo je interesantno koliko su razlike, na primer, između generacije na Akademiji u Novom Sadu, na glumi na mađarskom jeziku, i istovremeno koliko su sličnosti između razreda istog profesora dve posebne generacije. Provizornost te pedagogije proizilazi iz te, u ovom slučaju možemo konstatovati, uglavnom srećne činjenice, da prava tradicija te vojvodanske mađarske glumačke pedagogije u pravom smislu reči ne postoji, ako je reč o vojvodanskom mađarskom glumištu, već se, s jedne strane, sastoji od (provizorno, s ličnim ukusom izabranih) delova mađarske i srpske glumačke pedagoške tradicije, a s druge, od sopstvenog iskustva profesora koji daje određenu slobodu u pristupu.

Važna je i ta činjenica (koja popnekad i ne vodi dobrom), da uistinu, u pravom smislu reci ne postoji ni stroga

kontrola te pedagogije, jer – bar do nedavno, dok vojvodanska mađarska pozorišta nisu bila u značajnoj meri prisutna ni na mađarskoj a ni na srpskoj sceni – nikome puno nije moglo da znači pozorište jedne manjine, teatar koji je prvenstveno značio, a nekima znači još i danas znači, samo kao oblik negovanja identiteta, prvenstveno jezičkog, nacionalne manjine, koja suštinski baš i ne dotiče scenu – ni ovde, a ni u Mađarskoj. Naravno, ne mogu da sudim o vrlo uspešnim mađarskim predstavama u Novom Sadu i Subotici od pre 10 ili 20 godina, ali su ta vremena bila potpuno drugačija.

Danas već imamo jasniju, kompleksniju sliku vojvodanskog mađarskog pozorišta koje svojom posebnoscju, neartikulisanošću i slobodom obično nailazi na čuđenje, divljenje ili pak otpor struke s obe strane. Ali ne smemo zaboraviti, da, kao što sam rekao, taj talas energije vojvodanskog mađarskog glumišta nije jasno profilisan i izuzetno se oslanja na određene glumce, što znači da je izuzetno nestabilan i može da nestane u svakom trenutku. Međutim, ako bih ovo pitanje sagledao u malo užem krugu, što znači istovremeno u širem kontekstu, jer mislim da je sloboda vojvodanskog mađarskog glumišta zasad samo – naglašavam – samo šansa, koja ipak predstavlja korak napred, ali samo u odnosu na krutost i bespuće obe pomenute glumačke i pozorišne tradicije, za ono što bi u pravom smislu reči moglo da postane pozorište.

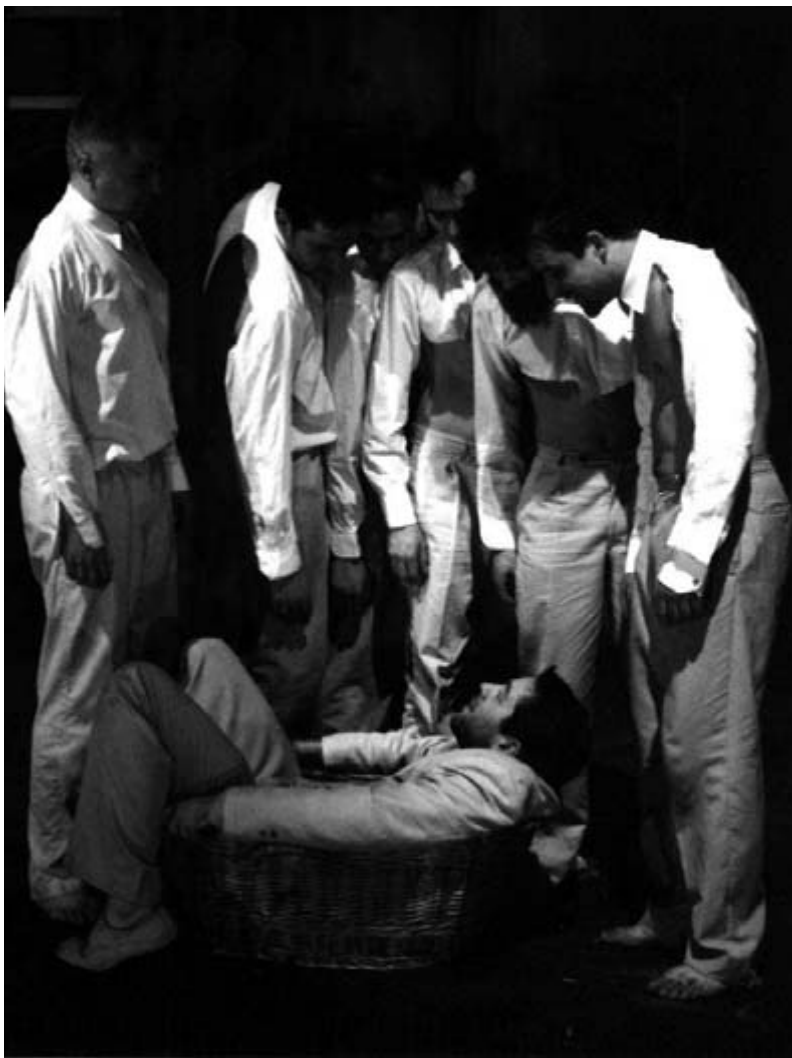
Svežina tog glumišta proizilazi baš iz toga, i zato danas imamo glumce i u Novom Sadu i Subotici koji su izvanredni, ali nisu ni u kakvom smislu jedinstveni. Ne možemo da kažemo da su predstavnici ove ili one škole. Oni su individue i obično su karakterni glumci koji svoj poziv ispunjavaju neumorno i s golemim entuzijazmom, rađajući, recimo,

danonoćno na nekoj predstavi. Iskorišćavanje toga je zato još veći greh, što možemo videti u poslednje vreme u Novosadskom pozorištu, kada energiju, talenat i spretnost tih glumaca, sposobnih da igraju i ozbiljne drame, ali i pevaju, igraju, a bogami do određene mere čak i da se have pokretom – koriste za predstave niskog nivoa poput: *Hair*, *San Andela*, *Ben Akiba Night Club Show* i *Chicago* koje su, na duže staze gledano, potpuno antiteatarske, dok sve manje prostora dobiju one žklasičnež dobre predstave, kao što su *Košmar*, ili *Konje ubijaju, zar ne*, a da ne govorimo o 'eksperimentalnim' predstavama. I tu nikako ne mogu da prihvatim obrazloženje da su zbog publike potrebne te žpopularnež predstave, pošto se time omalovažava prava pozorišna publika i ispunjava ukus potpuno drugog sloja publike – konzumanata. Entuzijizam koju imaju mađarski glumci je prvenstveno to što izaziva divljenje, a znamo da je to žsamož osnova svake umetnosti.

Osim toga, pitanje vojvodanskog mađarskog glumišta moramo u svakom momentu posmatrati iz ugla žpravjež umetnosti i iz ugla tog evropskog pozorišnog pokreta koju su predstavljali ili predstavljaju Grotovski, Kantor, Bruk, Bauš, Nađ (koji su u svakom koraku tražili i traže tu pokidani nit, koja, recimo, u istočnjackim pozorištima i danas postoji na savremen način), koji bi nas opet mogao voditi ka pravom pozorišnom izrazu. To bi trebalo da bude pravi cilj svake glume – svakog pozorišta – pa tako i mađarskog glumišta u Vojvodini, iako to nekad izgleda kao idealizam, ali su u tom smislu to pozorište i taj izraz katkad na prvom putu. Ipak, moram da kažem da se plašim, a to je opet deo mog iz sopstvenog iskustva, da sam čak pomalo pesimista u tom smislu, jer mi se čini da će 'dobrobiti' balkanskog mental-

iteta usporiti uspostavljanje pozorišnog jezika ovde kod nas, mada ništa bolje stanje nije ni u Mađarskoj, i tu ne mislim ovoga puta ni na politiku, koja je inače vrlo upletena i u pozorište, nego na to da, nažalost, danas ne vidim osobu koja bi svojom beskrajnim entuzijazmom mogla uzeti na leđa ovaj ogroman zadatak. Zato

mi se čini da će te stvari, nažalost, uvek ostati provizorne dok se ne pojavi neko ko će bar pokušati da stvari pokrene s jasnom koncepcijom, i – što uopšte nije naivno – ko će uspeti da oko sebe okupi ljude kojima će pozorište (umetnost) u pravom smislu reči značiti život“.

Pac

TRAGAJUĆI ZA SLOBODOM U POZORIŠTU

Mene zapravo u pozorištu privlači jezik u kojem poetiku sadržine čini sklop jednostavnih, čistih i običnih dešavanja, a u samom stvaralačkom procesu podstiču me glumci, kaže reditelj Andraš Urban

Snežana Miletić

Andraš Urban, svojevremeno veliko rediteljsko čudo subotičkog pozorišta, jedan od onih mađarskih teatarskih umetnika čiji je rad u jednom momentu pretio da izmeni izgled ne samo mađarskog pozorišta kod nas i ne jedino vojvodanske teatarske stvarnosti, već i da utiče na fizionomiju jugovlovenskog pozorišta, dvostruki učesnik Bitefa, autor čudesnih predstava kao što su *Vodcek* ili *Hamlet*, sada ponovo radi.

– *Krivina* je kao i svaka predstava artikulacija konkretnog vremena, barem vremena umetnika koji je stvar. Sve ono što je čini – senzibilitet i sadržina, odnos je prema svetu koji je karakterističan za naše podneblje i način kako se mi ovde odnosimo prema nekom tekstu. Inspiracija su mi bili sam Oto Tolnai, koga još od mladosti smatram važnim piscem, njegov tekst, moji glumci, kao i to kako se ta drama prelama kroz njihovu i moju prizmu, ali i sećanje svih nas na vreme, prostor i istoriju koju smo proživeli i preživeli. Pri tom, kada kažem istoriju, ne mislim na političke okolnosti, nego na

istoriju ljudskih sudbina, želja, snova, pokušaja...

– U svim mojim predstavama postoji izvesna strukturalna i sadržinska sloboda, a ovoga puta i sam komad je dopuštao mogućnost nadrealnog, mada je to za mene strana reč, jer je sve to mnogo realno ili normalno. Sve razlike se pojavljuju u nekom složenom, odnosno zajedničkom obliku – onako kako i postojimo. Za ovu Tolnajevu dramu se i govorilo da je hiperrealistična, što je i istina do mere do koje se njen spektakularni hiperrealizam predstavlja nadrealno. Mene lično mnogo inspiriše Tolnajeve odnos prema malim, ljudskim stvarima, prema sudbina „malih“, od kojih pisac zapravo svara mit, ili, pak oni prerastu u ogromna dešavanja i tako se donekle rasprskuju u njegovom asocijativnoj literaturi. Odnos prema slici, slikama zapravo prilično je bitan, pa i predstava zato ima elemente donekle inspirisane slikarskim tehnikama.

– Mene zapravo u pozorištu privlači jezik u kojem poetiku sadržine čini sklop

Andraš Urban

jednostavnih, čistih i običnih dešavanja. U samom stvaralačkom procesu podstaknu me i glumci. Pretpostavljam da sam uvek spreman da ih i pratim u njihovim pravcima, a ovoga puta moj rad i kreativnost odredili su i scenograf (Zoltan Petrović) i kompozitor (Silard Mezei).

– Međutim, sve to zajedno nije ogedalo Vojvodine, niti tačno mog osećaja za pozorište, no, svakako je ukorenjeno u postojanje u tom prostoru, što doživljam kao prilično važno, određujuće i posebno; ujedno to je i korak napred u mom pozorišnom radu prema onome što mislim da je pozorište, ili kako ga ja barem osećam. Prisutnost u konkretnom pozorišnom prostoru čini da teatar bude živ, pa je za mene pozorište tako donekle

i hartija na kojoj se piše, na kojoj se ispisuje jedan drugi svet.

***

Ljude s kojima je radio u predstavi, Urban, kaže, zna odavno, iz „povećeg dosadašnjeg zajedničkog rada“, neke čak iz srednjoškolskih vremena: „Desilo se da su se baš svi javili pošto su čuli da pripremam novu – ovu – predstavu, i poželeli da igraju u njoj. Na festivalu u Segedinu pojavili smo se kao trupa Andraša Urbana, što zapravo još i nismo, premda idemo upravo u tom smeru. Zoltan Molnar je, na primer, glumac koji je igrao u skoro svim mojim predstavama, a nije ih bilo mnogo – Pletl isto nije prvi put sa mnom, s Henrijetom sam se prošao radionice, pratio i rad Šarolte, naročito njene početke. Mislim da ćemo i ubuduće raditi produkcije, i to pod imenom Ansambl Andraša Urbana. Nadam se će to biti temelj budućeg – mojeg ili našeg – pozorišta, malo drugačije nego što je to bilo sa trupom Aowa, mada ni to još nije, ili ne mora biti završena priča“.

U Dramaticem Teatru „Stojan Bucvarov“ postavlja zimsku poemu Jordana Radičkova *Januari* s mladim ansamblom tog pozorišta. Od ostalih planova poverava da će režirati predstavi po Gezi Csatu. Biće to nezavisna pozorišna produkcija sa pozorišnim partnerima iz Budimpešte. Planira i film, ali o tome još neće, da ne urekne. Dok ga opet ne vidimo na nekoj od naših pozorišnih scena, makar zbog pozorišne evidencije da se zna, i tokom perioda dok ga nismo ovde videli, vredno je radio i postojao kao reditelj. Vodio je eksperimentalnu radionicu u Rumuniji, učestvovao na nekoliko radionica i semi-

nara u Bugarskoj, a u Senti je (odakle je pre desetak godina krenuo novi, danas tako važan talas vojvodanskog pozorišta) sa grupom mladih ljudi starih između od 16 i 20 godina, oslanjajući se na Šekspira, Milera, Sveto pismo i Kjerkegora, načinio predstavu *Deca* po motivima komada Janoša Pilinskog. No, to je već odavno istorija...

Ministarstvo za kulturu Srbije možda može bez „Ludusa“, ali „Ludus“ ne može bez priložništva Ministarstva za kulturu Srbije. „Vrednost dara nije mera dara; njegova mera vrednosti je vrednost koju ima za darivanoga“, kaže stara tamilska mudrost.

OPSEDNUTI ROBER LEPAŽ

Junski dnevnik

Jovan Ćirilov

Beograd – Amsterdam – Montreal, 1. jun 2003.

Pred put pričam s Kokanom Mladenovićem. Nema dovoljno sredstava da se na Kalemegdanu pravi peripatetička predstava *Strah i njegov sluga*. Odlučio je da predstavu postavi na Zindan-kapiji. I to je napredak jer do sad još nije napravljena ambijentalna predstava naše produkcije na Kalemegdanu. Moja ideja da JDP na Zindan-kapiji odigra *Hamleta* propala je pred samu premijeru. Tobaž, prostor nije akustičan. (Predstava *Straha* pokazala je da je to bio neopravdan strah i izraz naše tragične inercije.)

Na letu od Amsterdama do Montreala čitam ili spavam. U svakom slučaju uvežbao sam tehniku da mi ni jedan let nije predugačak. Čak ne uspevam da pročitam sve što planiram. Subota u Montrealu. Ogroman grad potpuno prazan, a kao da ga nikada nisam video. Ništa mi nije poznato. Bio sam tu davno.

Montreal, 2. VI

Pre podne u insektarijumu, najvećoj atrakciji Montreala. Pokazaće se da je to jedini prepu muzej. Ostali su prazni, kao i ulice. Nema naše saobraćajne gužve, a ni one Rima, Njujorka. Srećni ljudi!

Prva predstava *Bioskop Eden* Margaret Diras (Duras), tanano odigrana, ali bez posebnog značaja. Inteligentna rediteljka Brižit Hentjens (Brigitte Haentjens).

Montreal, 3. VI

U liftu sretam Renatu Klet (Klett), strogog nemačkog kritičara svega postojećeg u pozorištu. Kaže da je najbolja predstava u svetu ove sezone Šeroova *Fedra*, ali da više ne postoji. Na doručku s Pjotrom Česlakom (Piotr Cieslak), direktorom Dramatičnog iz Varšave čija predstava *Brisanje* stiže na 37. Bitef u režiji Kristijana Lupe. Kaže da nema mogućnosti da dobije ni najmanju dotaciju za gostovanje. Poljsko ministarstvo nema sredstava za gostovanje. Uostalom, predstavu traži ceo svet. Debeli kelnerica daje doručak i kaže: „Bakšiš nije uračunat“. Dođe mi da joj odbrusim: „Baš me briga!“

Uveče još jedna dosadna predstava o dosadi pod nazivom „First Night“.

4. VI

Prepodne šetam glavnim ulicama Montreala. Pred bankom nabasam na moćni spomenik izvesnog Masona, zdepaste, gotovo karikaturne figure, posvećen istoriji Kanade. Uveče najzad

malo zanimljivija predstava *Azil čistote, work in progress* na temu ludaka, rađena je po autobiografskoj prozi kanadskog pisca Kloda Guvernoa (Claude Gouverneau). Predstava je donekle tautološka, jer je autor igra u duševnoj bolnici na periferiji grada. To što je ovo tek faza rada, opravdava što glavni glumac čita tekst. Kao nije stigao da ga nauči na pemet. Jedini doprinos duševnih bolesnika predstavi su kostimi, nastali po njihovim fantazmagoričnim crtežima.

5. VI

Jedan od redovnih susreta sa stvaracima. Ovog jutra se publici predstavljaju autor Rodrigues Garsija (Rodriguez Garcia). S našom Biljanom Srbljanović se takmiči po broju premijera u svetu. Gosti Montreala ga pobožno slušaju. Veoma je *šlagfertig*, anarhistički orijentisan, s prirodnim plebejskim manirima. Čovek izvan serije. Očigledno veoma darovit. Ima mnogo uspeha sa svojom predstavom, a ja nisam otišao da je pogledam jer sam lane u Avinjonu video tri njegove predstave. Nije neka velika novost, ali je simpatično i po izboru tema originalno. (Na primer, bokser koji bi više voleo da je filozof). Možda sam pogrešio što nisam otišao i ovde na njegovu predstavu. Sigurno je bolja no dosadašnje.

Uveče *Plamena vizija* iz Vankuvera. Očigledno imitacija Lepaža, koji isto tako s duhom priča tople, ljudske priče. Namere su slične, ali je razlika u darovitosti i mašti ogromna. Još jedna beznačajna predstava u Montrealu. Posle se upuštam u razgovor s Karen Friker (Fliocker). Piše monografiju o Lepažu. Tu je i kritičarka i kolumnistkinja iz Meksika Luis Emilija Agilar (Luis Emilia Aguilar). Obe su veoma bistre i dobro

obaveštene devojke s kojima se vredi još sresti u životu.

6. VI

Krećem pešice kilometrima da nađem La Setieme, mesto bizarne predstave. S glumcima se ide po predgrađu i uz njihov komentar a valjda i uz malo igre, saznajemo nešto o društvenim problemima Kanade. Tražim pola sata prostor, ali nigde nema naznačenog broja. Na kraju se ispostavi da je to neka mala prodavnica video-kaseta oko koje sam se stalno motao. Od 2-3 posetiteljke, lude kao i ja što su se tako daleko uputile u nepoznato, saznajem da je to lutanje i bla-bla na zadatu temu. Iako sam se namučio da dovede dodem i pronađem mesto, nema smisla gnjaviti se tom glupošću posle ove odiseje.

Uveče gledam uvek rasprodatu predstavu *Nepoznatu stranu meseca* Lepaža. Duskora je on igrao jedinu ulogu, a sada je tumači njegov kolega Iv Zak (Yves Jaques). Osim u slučaju Vilsonovog *Hamleta*, u životu nisam video *one-man show* raskošnije scenografije. Tema je i bizarna i duhovita (reč je o ludo opsednutom ljubitelju kosmonauta i njegovom privatnom životu), a predstava tehnički besprekorna, sjajno služi Lepažovom duhu, duhovitosti i duhovnosti. Iako ne volim monodrame, ova je ozbiljan kandidat za 38. Bitef.

7. VI

Pešačim do predgrađa gde se u bivšoj radionici za remont železničkih vagona Alstrom igra obnova čuvene višesatne predstave Lepaža *Trilogija zmaja*. Tri epohe među kineskim emigrantima u Kanadi pre Drugog svetskog rata, i dve ključne godine posle rata. Lepažovski duhovito, poetično, toplo, s neverovatnom sposobnošću transformacije glumaca. Samo 7 ih je odigralo 20-ak likova. A mi, publika, ne možemo da ustanovimo koji je to glumac i koju je ulogu odigrao pre

toga. Lepaž je jedna od svetskih veličina koja nedostaje bitefovskoj zbirci.

Dugu predstavu gledam s čovekom s kojim sam se upoznao tokom duge predstave na tribini i upustio u razgovor. On je njujorški likovni kritičar i romanopisac David Bern (Burn). Imamo više zajedničkih poznanika. Zadivio sam se da zna filozofkinju Bojanu, njenog muža Vladu Revoluciju i mog pozorišnog kolegu, Bojaninog brata, Miloša. Čita našu književnost – Kiša i Pavića. Majka mu je budimpeštanska Jevrejka. Štogod pokrenem kao temu sve zna, i to ne površno.

Kad sam došao do svog hotela Holidej In mislio sam da sanjam. Na ulazu su parkirana kola s beogradskom registracijom, a za volanom tipična faca mladog Beograđanina. Upitam ga da li sanjam. Kaže, ne. U Kanadi je obavezna kanadska tabla samo pozadi, a napred se može, za male pare, dobiti dozvola da se stavi štogod se hoće. „A ja stavio svoju beogradsku registraciju!“

Vraćam se dugim letom do Evrope. Vredelo je doći u Montreal, jer sam video dve briljantne predstave Lepaža. On je glavni izvozni argument pozorišne Kanade. A treba imati na umu da je, posle Rusije, Kanada najveća zemlja na kugli zemaljskoj.

Moja stara poznanica selektorka Mari-Elen Falkon (Marie-Helene Falcon) za svoj bijenalni Festival Amerika (drugi padež množine) pretežno bira kanadske predstave, i tek po neku inostranu. Sada su to *Ponižene i uvređene* u režiji Franka Kastora iz Folksbine u Berlinu i *Očišćeni* Sare Kejn u režiji odličnog poljskog reditelja, pored Lupe i nama poznatog Jažine – Kšištofa Varlikovskog (Krzzsztof Warlikowski). On je na redu za Bitef. Ali dok Bitefove predstave opsega publika, ovde tu čast ima samo njihov Lepaž.

SRBIJA IMA LEĐA KO KALKAN

Iliti goveda jedna br(c)ka

Nakon očitanih, odslušanih ili odgledanih izjava mnogovrsnih poluinteligenata, okupljenih u raznorodne organizacije, zadruga i udruge, te u neke bezvlasne grupe i predgrupe, podgrupe i nadgrupe, što nam svakodnevno navodadžišu u visokobudžetne istorijske istine i besramno se izigravaju sa strpljenjem i uljudnošću, prirodno i potpuno uredno se nametnula misao da SRBIJA IMA LEĐA KO KALKAN kad može da iznese na svojim ramenima toliki joj teret od pameti.

No za brigu ima druga stvar!

Recimo da je Srbija govedo jedno br(c)ko, sa leđima ko kalkan, što nosi toliku od pamet!

Ko to onda nju potkiva?

Ko joj seno polaže, vodu donosi i timari?

Ko je u jaram preže?

Ko je vodi i ostale govede radnje radi?

Dal to ona sama od svoje od pameti il ima neku govedu vlast?

Ako je ima, što onda pušta ovu govedu od pamet da sama vršlja po detelini?

Nemamo mi deteline za bacanje, njive za igranje i bikove na pretek!

P.S. prvi put

Stranke i strančiči, Otpori, potpori, stubovi, grede, pregradni zidovi, gipsane ploče i siporeks blokovi, Peščanici, sprudovi, fjordovi, muški i ženski udovi, pčele, zolje, trutovi, bumbari, ose, deliči, vrapci i komarci, gejevi, sprejevi, sestre i svastike, braćo i šuraci, Ravnogorci i vi sa Pančičeve omorike i svi ostali krokodili i vampiri-umete ga Vi!

U sve se, bre, razumete, ko Marica...

P.S. drugi put

Car Lazar i Vuk Branković, Ajduci i poturice, Partizani i Četnici, Nedićevci, Ljotićevci, Petokolonaši i koljači, Tito i Titići, Sloba i Slobiči, Kosovci i striptizete, Snežana i sedam patuljaka, torte i kolači, deo su bajke, mita, istorije ili Velikog narodnog kuvara.

I zašto bi neko kome se ne sviđa prebramac iscepao taj recept ili još gore, celi kuvar?

Nek napiše drugi. Il nek preskoči recept.

P.S. treći put

Ko, bre, dozvoli da se ruše spomenici, naružuju preci, maltretiraju žene i zavode deca?

P.S. četvrti put

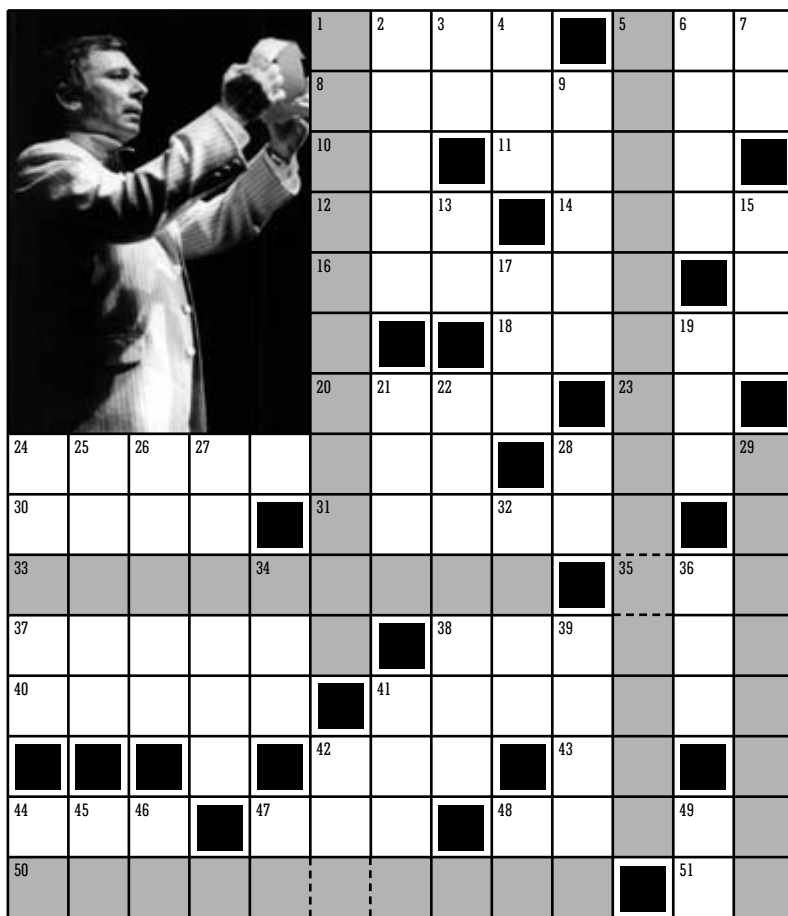
„Izdajem sobu i državu za sto marke.“

Spasoje Ž. Milovanović

UKRŠTENE REČI

VODORAVNO: 1. Mesto na poluotstrvu Pelješcu; 5. Dvoje; 8. Nežnost, suptilnost; 10. Velika reka u Sibiru; 11. Nadimak glumca sa slike; 12. Snažan; 14. Ime književnika Kapora; 16. Prodavac ikona; 18. Poludragi kamen belih i crnih pruga; 20. Deo skeleta; 23. Važan začim; 24. Opasno stanje, položaj; 28. Divlja patka (mn); 30. Dvorana; 31. Zavarivanje; probava; 33. Ime glumca sa slike; 35. Ultraktarki talasi (skr); 37. Naš književnik i esejist, Marko; 38. Brod-cisterna; 40. Vinorodno brdo iznad Šibenika; 41. Stražarska kuća na granici; 42. Ograđeni prostor za ovce; 43. Inicijali književnika Čorovića; 44. Vrsta južnog voća, mogranj; 47. Oblast u Nemačkoj; 48. Naliv-pero; 50. Naslov igranog filma u kojem igra glumac sa slike.

USPRAVNO: 1. Prezime našeg sjajnog glumca sa slike (Ražanj kod Kruševca, 1929), dobitnika nagrade za životno delo „Dobričin prsten“ (2001); 2. List hartije; 3. Lična zamenica; 4. Fudbaler „Partizana“, Albert; 5. Televizijska serija u kojoj je glumac sa slike tumačio ulogu Rodoljuba Petrovića; 6. Država u Indiji; 7. Morski greben; 9. Muslimansko muško ime; 13. Auto-ozna-

ka za Kotor; 15. Opštinski rukometni savez (skr); 17. Južni vetar starih Grka; 19. Vrsta, soj; 21. Jednocifreni broj; 22. Slovenski književnik, Josip; 24. Pogled unazad; 25. Građevinski poslovođa; 26. Rumen, ružičast (tur); 27. Sklop, struktura; 28. Dvadesetčetvrti i sedamnaesto slovo azbuke; 29. Lik u predstavi *Čekajući Godoa* koji je tumačio glumac sa slike; 32. Državna blagajna u starom

Rimu; 34. Grad u drevnoj Fenikiji; 36. Kilotona (skr) 39. Žensko ime, 41. Libanski književnik Šarl; 42. Jezero u Kini; 44. Inicijali narodnog heroja Ljubičića; 45. Simbol za zlato; 46. Simbol za rubidijum; 47. Sveti (tur); 48. Auto-oznaka za Smederevo; 49. Slavna engleska glumica Vivijen.

Sastavio Branko Polić

SREĆAN ROĐENDAN, BRANKA

Jelena Kovačević

Pre 175 godina

Na grofovskom imanju Jasna Poljana kod Tule 9. IX 1828. rodio se **Lav Nikolajević Tolstoj**. Jedan od najvećih romanopisaca sveta, Tolstoj se 80-tih i 90-ih bavio i dramom: *Carstvo mraka* (1886), *Plodovi prosvetljenosti* ('90), *Živi leš* (nedovršena, 1900). U velikim romanima (*Ana Karenjina*, *Rat i mir*) važni događaji smešteni su u pozorište, a neka njegova dela dramatičizovana su (*Krojerova sonata*, *Ana Karenjina*). Umro je u 82. godini, 20. XI 1910. na stanici Astapovo.

Pre 140 godina

Francuski pesnik, romanopisac i dramski stvaralac **Alfred de Vinji** (Victor Alfred de Vigny) umro je 17. IX 1863. Romantičarskog duha, sa 16 godina opredelio se za vojnički poziv, ali je ubrzo razočaran, odustao. Napisao je jednu od najuticajnijih drama *Česterton* o životu engleskog pesnika. Smatrao je da se ljudi mogu prevaspitivati kroz pozorište, čak uspešnije no knjigom. Prepevao je Šekspira, pisao istorijske komade. Družio se (i nadmetao) s V. Igoom i A. Dimom. Rođen je u imućnoj porodici 27. III 1797.

Pre 135 godina

Dr **Jovan Subotić** izabran je za načelnika Društva za Srpsko narodno pozorište u Novom Sadu 28. IX 1868. Tako je bio glavni saradnik upravnika Antonija Hadžića u teškom periodu za ovo pozorište, kada je polovina glumačke družine otišla za Beograd. Subotić je imao četvorogodišnje iskustvo saradnje s Josifom Frajdenrajhom kao predsednik zagrebačkog Kazališnog odbora i za nekoliko sezona je unapredio novosadsko Pozorište.

Pre 130 godina

Družina Đorđa Peleša daje od 2. IX 1873. predstave u Šapcu, u areni koju je izgradila šabačka opština o svome trošku. Igrali su do 14. X. Peleševa družina je bila jedna od najboljih, sastavljena od glumaca Narodnog pozorišta koje je privremeno obustavilo rad. Odlikovala se dobrom organizacijom i rodoljubivim romantično-zabavnim repertoarom.

Francuski književnik **Alfred Žari** (Jarry, Alfred) rođen je 8. IX 1873. Bilo mu je 15 kada je sastavio farsu *Kralj Ibi* koju je prikazao u marionetskom pozorištu u Renu, a ubrzo je izvedena i u Parizu. Žari je za svog kratkog života (umro je 1. XI 1907) sastavio *Ibi na stratištu*, *Okovani Ibi*, *Plemić iz 1847* i *Na rabošu*. Pisao je operna libreta i poeziju.

Dan kasnije, 9. IX, rodio se **Maks Rajnhart** (Reinhardt Max, pravo ime Maximilian Goldmann), austrijski reditelj, glumac i teoretičar. Posle završenog Konzervatorijuma u Beču, igra u Bratislavi, Salzburgu i Berlinu. Kao reditelj, uvodio je naturalističke i simbolističke motive, poklanjajući pažnju scenografiji i jedinstvenom ritmu predstave. Vodio je berlinski Nemački teatar, koji danas nosi njegovo ime, i niz manjih kuća do 1933, kad pred nacistima odlazi u Ameriku. Umro je 30. X 1943.

Pre 125 godina

Ubrzo pošto je beogradsko Narodno pozorište obnovilo rad (posle rata s Turskom 1876), 11. IX 1878. za dramaturga Pozorišta postavljen je pesnik i lekar **Jovan Jovanović-Zmaj**. Smatra se da je Zmaj za 2 godine unapredio srpsku pozorišnu misao, oprezno pravio repertoar i uvodio savremene realistične komade. Dao je ostavku jer je želeo da se preseli u Beč.

Pre 115 godina

Nobelovac **T.S. Eliot** (Thomas Stearns Eliot) rodio se u Sen Luju u Misuriju 26. IX 1888. Posle završenog Harvarda, studirao je u Nemačkoj, Parizu i Oksfordu. Za razliku od uobičajenog smera kretanja od starog ka novom kontinentu, Eliot je odlučio da se trajno nastani u Britaniji 1927. Pisao je poeme (*Pusta zemlja*, *Šuplji ljudi*, *Pepeljava sreda...*), kritike, eseje o umetnosti i drame u stihu. *Ubistvo u katedrali* (1935), prva među njima i s najviše uspeha (filmovana 1951), pisana je namenski za festival održan u Kenteberijskoj katedrali. Slede drame *Porodični skup* (1939), *Koktel parti* (1950), *Po-*

Pre 64 godine

U Beogradu je 16. IX rođen **Miloš Žutić**, jedan od najboljih srpskih poratnih glumaca. Pozorišnu akademiju je završio u rodnom gradu, bio član Narodnog, pa Jugoslovenskog dramskog pozorišta, mada je igrao i na drugim scenama. Moćan na pozorišnoj sceni, izvanredne dikcije i moći transformacije, sposoban da s podjednakom uverljivošću igra i realistički repertoar, ali i da briljira u farsu, Žutić je široku popularnost sticao i na filmu i na televiziji. Umro je u Beogradu 30. VIII 1993.

Pre 55 godina

Rusko-sovjetski glumac **Vasilij Ivanovič Kačalov** umro je 30. IX 1948. Proveo je dugi radni vek u MHAT-u,

Danas bi imao šezdesetčetiri: Miloš Žutić sa Gojkom Šantićem u *Putujućem pozorištu Šopalović*

Pre 120 godina

Ivan Sergejevič Turgenjev umro je 3. IX 1883. U obinom proznom delu, 10 drama ne zauzima velik ideo. Ali se Turgenjev smatra prethodnikom Ostrovskeg i Čehova u žanru psihološke drame: *Mesec dana na selu*, *Gde je tanke, tu se kida*, *Provincijalka*, *Beznađe*, *Uoči novih dana* i dr. Turgenjev se rodio 9. XI 1818.

Beogradsko Narodno pozorište primilo je dva nova člana – **Relju Popovića** 27. a **Anku Frasinelovu** 26. IX 1883. Relja je stao na scenu u Družini Đorđa Peleša i kad je dospao u Narodno, stasao je za karakterne uloge (Antonio u *Mletačkom trgovcu*, Kvazimodo, Grof Kefeld u *Kinu*, Miloš Obrebegović u *Maksimu Crnojeviću*). Nažalost, Relja je umro u 26. godini.

Anka je stigla iz Zagreba. Angažovana je kao pevačica u operama i operetama (Rozina u *Seviljskom berberinu*, Ridokosa, Roza u *Raspikući*, Jelka u *Seoskom loli*), ali nedugo zatim i otpuštena. Jedan od razloga bile su i čaršijske priče o njenom nemoralnom privatnom životu. Anka je životarila 2 godine bez stalnog posla, pevajući po kafanama. Više priznanja dobila je u Nišu. Davorin Jenko je vraća na beogradsku scenu 1893, ali je ubrzo otišla u Zagreb.

verljivi službenik (1954), *Stariji državnik* (1959). Umro je 4. I 1965.

Pre 110 godina

„Mlad. Vojvodanin. Živeo je po selima, gradovima, po moru i šumama kao svi drugi. Prevrtao je prašne knjige, ljubio žene, išao po grobljima“, piše autobiografski u prvom izdanju *Maske Miloš Crnjanski*. Pesnik je rođen 27. IX 1893. u Ilandži. Rano je počeo da piše drame, pored poezije, proze i eseja, ali nisu sve sačuvane (*Gundulić*, *Prokleti knez*, *Juhahaha*). Verovatno je da su objavljene i igrane najbolje: *Maska*, *Konak* i *Tesla*, jer se ubrajaju u najznačajnije srpske drame.

Pre 85 godina

Branka Veselinović je 10. IX proslavila 85. rođendan (rođena 1918). Bila je angažovana u Narodnom pozorištu Dunavske banovine (1938-40), te u Umetničkom pozorištu i u Narodnom. Po osnivanju Jugoslovenskog dramskog, prelazi u novu kuću. Mladolika i duhovita, bila je zapažena kao Dorina u *Tartifu*, Lujza u Šilerovoj *Spletka i ljubav*, Uršula u *Ribarskim svadama*, ali i u tumačenju Nušićevih likova: Anka (*Gospođa ministarka*), Gina (*Ožalošćena porodica*), Sojka (*Dr*), Rina (*Pokojnik*). Između ostalog, mladom je održava i predan humanistički rad za decu bez roditelja i u nemaštini.

igrajući tanano i promišljeno klasike (Tuzenbaha u *Tri sestre*, Trofimova u *Višnjiku*, Barona *Na dnu*, Ivana Karamazova i dr. Njegovo ime pamti i Jesenjina pesma *Kačalovljevom psu*. Rođen je 1875.

Pre 45 godina

Prvi komad **Judžina O'Nila** na našim scenama bila je Belovićeva postavka *Dugog putovanja u noć* u Jugoslovenskom dramskom pozorištu 30. IX 1958. Za JDP bila je to 45. predstava po redu. Glavnu ulogu Džemsa Tajrona tumačio je Milivoje Živanović, njegovog sina Marijan Lovrić, a igrali su i Kapitalina Erić, Ančka Levarjeva i Zoran Ristanović. Komad je ponovo postavio 1985. na sceni „Stupica“ Dimitrije Jovanović.

Pre 30 godina

Za pesnika **Pabla Neruda** (Neftalí Ricardo Reyes Basualto) Lorca je govorio: „bliži smrti nego filozofiji, bliži bolu nego inteligenciji, bliži krvi nego tinti“. Iako je imao diplomatska nameštenja (Burma, Španija, Francuska), Neruda je bio nesuzdržan pobunjenik protiv nepravdi, fašizma, rata. Tim slobodarskim duhom odlikuje se svih 35 zbirki, ep *Sveopšti spev*, eseji *Podsetnik iz Isla Negre* i dramsko delo u stihu. Nobelovac Neruda je umro od leukemije pre 30 godina, 23. IX 1973, verovatno pogođen svrgavanjem Aljendea i dolaskom Pinočea na čelo Čilea. Neruda je rođen u Čileu 12. VII 1904.

LUDUS

Pozorišne novine

YU ISSN 0354-3137

Izlazi jednom mesečno

(osim u julu i avgustu)

Tiraž: 2000 primeraka

Prvi broj objavljen 5. XI 1992.

Izdaje

Savez dramskih umetnika Srbije

Beograd, Studentski trg 13/VI

Telefoni: 011/631-522,

631-592 i 631-464; fax: 629-873

http://www.sdus.org.yu

e-mail: sdus@net.yu

Tekući račun: 255-0012640101000-92

(Privredna banka a.d.)

Devizni račun: 5401-VA-1111502

(Privredna banka a.d.)

Predsednik

Branislav Miličević

Glavni i odgovorni urednik

Aleksandar Milosavljević

aleksmil@eunet.yu

Redakcija

Svetlana Bojković, Jovan Ćirilov,

Ivana Dimić, Aleksandra Jakšić,

Maša Jeremić (zamenik glavnog i

odgovornog urednika), Mirjana Jevtić

(operativni sekretar), Svetislav

Jovanov, Jelena Kovačević, Branka

Krilović, Ivan Medenica, Olivera

Milošević, Darinka Nikolić, Tanja

Petrović, Gorčin Stojanović, Anja Suša,

Petar Teslić, Đorđe Tomić (fotografija),

Maja Vukadinović

Sekretar redakcije

Radmila Sandić

Grafički dizajn i priprema za štampu

AXIS studio, Beograd

e-mail: axisst@eunet.yu

WEB administrator

Vojslav Ilić

Dizajn logotipa „LUDUS“

Đorđe Ristić

Redizajn logotipa „LUDUS“

AXIS studio

Štampa

Preduzeće za grafičko izdavačku

delatnost i usluge d.o.o. BRANMIL,

Beograd, Trebevička 17

Rešenjem Ministarstva za informacije

Republike Srbije Ludus je upisan u

Registar sredstava javnog

informisanja pod brojem 1459

Na osnovu Mišljenja Ministarstva

kulture Republike Srbije pozorišne

novine Ludus oslobođene su poreza na

promet

